

Азәрбајҹаньы алыбы, вәлиаир гадылары

Азәрбајҹанын
ашыг
вә шаир
тагынлары

Тәртіб едәни Әзизә Чәфәрзада

Хүсуси Редактору Самәт Әлизада

Редактору Муса Әләкбәрли

Коллектив

К 83 Азәрбајчанын ашыг вә шаир гадынлары. Б.:
Кәнчлик, 1991—288 сәһ..

«Азәрбајчанын ашыг вә шаир гадынлары» китабынын илк нәшри охучуларын вә кениш әдәби ичтимаијјәтин бөјүк марагына сәбәб олмуш, өз тәртибчисинә дәрин рәғбәт һисси ојатмышдыр. Ләкин ијирми үч мин нүсхә чап олунан бу илк нәшр тәләбаты бүтүнләклә өдәјә билмәјиб, китаб аз бир мүддәт әрзиндә надир нүсхәјә чеврилмишдир.

Буну нәзәрә алан тәртибчи топлуну јенидән ишләјәрәк, даһа да тәкмилләшдирмишдир. Онуң сәһифәләриндә сәксәндән чох ашыг вә шаир гадынларымызын көнүлләрдә, һафизәләрдә јашајан ше'рләри бој кәстәрир.

Бу китабын гијмәти гисмән артырылмышдыр. һәммин әлавә мәбләр ушағларә јардым кәстәрилмәсинә даир республика проблемләринин һөјәтә кечирилмәси үчүн В. И. Ленин адына Совет Ушағ Фонду Азәрбајжан республика ше'бәсинин һесабына көчүрүлмәкдир.

К 4762060202
М 613(07)—91 67—91

Аз 1

ISBN 5—8020—0449—5

© Кәнчлик, 1974.
© Кәнчлик, 1991.

«Азәрбајчан ашыг вә шаир гадынлары» китабынын илк нәшриндән дүз он беш ил кечиб. Китабын һәр ики редактору халғ шаири Никар ханым Рәфибәјли вә шаир Мирмәһди Сәјидзада вәфат едиб. Онларын китаба чәкдикләри зәһмәти гејд етмәк вә хош тәәсүратларыны јада салмағла бәрәбәр, демәлијәм ки, кечән он беш ил әрзиндә мүхтәлиф охучулардан, хүсусилә, алим вә тәдғигатчыларымыздан, гәләм достларымдан бир сыра мәктублар, тәклиф вә рә'јләр алмышам. Китаб һағгында бир нечә мәғалә чап олунуб, охучуларла көрүшләр заманы китабын мәзијјәтләри илә јанашы, онун гүсурлары да нәзәримизә чатдырылыб. Рәјонлардан зијалыларымыз биринчи нәшрә дүшмәјән бир сыра ашыг вә шаирләримизин адыны, әсәрләрини јазыб, илк мәнбәләри јадымыза салан мәктублар кәндәрибләр. Харичи өлкәләрдә вәтән һәсрәтилә гүрбәт гүссәси чәкән һәмвәтәнләримиз китабы чох арзулајыб.

Тәәсүф ки, ијирми үч мин нүсхә чап олунан «Азәрбајчанын ашыг вә шаир гадынлары» китабынын тиражы тәләбаты өдәјә билмәјиб, китаб аз мүддәтдә надир нүсхәјә чеврилиб вә узағ дијарларда јашајан һәмвәтәнләримизин истәјинә мүсбәт җаваб вермәк үчүн өләрдән јығмалы олжушуг.

Китаба бу гәдәр марағ кәстәрән, онун даһа камил—там мејдана чыхмасы үчүн үрәкдән көмәк еләјән алимләримизә, гәләм вә әмјал достларымыза, хүсусән гочаман журналистимиз Гулам Мәмәдлијә, профессор Әнвәр Шүкүрзадајә, әлјазмалар институтунун әмәкдашларына, бүтүн мәктуб кәндәрән охучуларымыза, еләмә дә мәтбуат сәһифәләриндә гејдләрини, арзуларыны билдирән јолдашларымызә тәшәккүр едирик.

Инди китабын икинчи нәшри даһа там чап олунур. Ләкин јенә дә мәтбуатда, хүсусилә XX әсрим әввәләриндә «Ишыг» вә башғә гәзет вә журналларда маарифә, мәдәнијјәтә, өвләд тәрбијәсинә, гадын азадлығына даир мүхтәлиф үслублу ше'рләри чап олунмуш

ва жагынча да, нефизеларда ады эсери галмын шаир ва ашыгларымыз бардыр ки, онларын да эсерлерини топлайып чап етдирмек имканымыз харичинде галды. Хусусиле, Чэнубда жашаып-жарадан ашыг ва шаир бачыларымыздан жалыз бир нечасинин хаггында ма'лумат вера билдик. Саһар, Шаһвар, Әзизчан кили чэнублу шаирелеримизин эсерлерини да бизе радионун «Далгаларда көруш» верилишиндеки чыхышымыздан сонра табризли гардашларымыз Азэрлу, Нигаби ва башкаларын көндөрмишдир. Әкс халда ма'лум сөбәбләрә көрә чэнубда жактаын жарадычы бачыларымыз хаггында ма'лумат, онларын эсерлеринден мүмуналар алда еда билмездик. Ела бунун өзү да чэнублу галәм саһибләрини бүтүнлүклә өһәтә еттир.

Һәр Һалда биринчи нәшри көрүб Азәрбајчанда ғырха гәдәр ашыг вә шаир гадынын јашајыб-јаратдыгына һејрәт едән Авропа мүнәггидләри, икинчи нәшрдә сәксәндән чох ашыг вә шаир гадынын әсәри илә таныш олуб, даһа чох һејрәтләнәчәкләр. Һалбуки, тәдгигәт көстәрир ки, ашыг вә шаир гадынлар Азәрбајчанымызда јүзү кечиндир. Сајыны дәгигләшдирмәк дә мүмкүн дејил. Һәләлик әлиминдә јүздән артыг ашыг вә шаирәкин јарадычылығындан нүмунәләр вәддир. Ондардан бир гисминин әсәрини китаба дахил етмәји мәсләһәт биләмәшиик.

Фикрилизча, икинчи нәшр (имкан дахилиндә бүтүн гејдләр нәзәрә алы мышдыр) даһа долғун чыхмалыдыр.

Китабын илк нәширндәки гәйдалар: шәкил, үсүл вә с. өз јериндә галыр, гәрттб дә дәјишмәмишдир, јалһыз әлдә етдијимиз јени материаллары китаба әләвә етмишик. Бә'зи тәрчүмәји-һаллары мүмкүн гәдәр дәгигләшдирмиш, бир нечә шаирин мустәгил китабынын нәшр олундугуну нәзәрә алараг, бурадакы нүмунәләрин сајыны сәалтинчигиз. Бә'зи һалларда фарсча јазан шаирин бу вә ја башга шә'рин јени, доһа дәгиз тәрчүмә илә әвәз етмишик.

Китаба гөвт дәүрү шаирлеринин дөсрлерини салмадыгымыз
налда, бир гөч ел сәһәткарынык: јарадычылыға һәлә XIX јүзилликдә
башладығыны, фәклорла бағлылығыны нәзәр аларғ, онларын
бајатыларындан нүмүнәләр вермишк.

Ингилабдан əvvəl və совет dövründə jəradan şair və nəsir-
lərimizdən nümunələri Azərbaycan gədiqlərinin IV qurultajı
qarşısında, 1972-ci ildə nəşr etdijimiz «Kənuł cırpıntıları»
toplusunda verməyə təşəbbüs kəstərmisidiki. Burada isə jəlniz
«Azərbaycan aşıq və şair gədiqləri» kitabındakı düzuluş sa-
xələmisi, əvvəldə oldugu kimi əsasən xronoloji nəzərdə tutu-
lmuşdur.

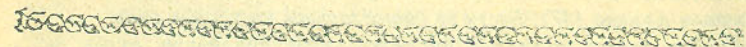
Һөрмәтли охучуларын нәзәринә чагдырмаг истәјирик ки, китабда ады кедән шагрләрин бир нечәсинин мүстәгил китабы мух-

гәлиф илләрдә чап олуңмушдур. Онлардан Мәһсәти ханым Кәнчә-
винин рубаиләри 1957, 1981, Бейран ханым 1951, 1981, «Ашыг Пәри
вә мүасирләри» 1928, Хуришд бану Натәван 1928, 1938, 1980, Фатма
ханым Кәминә 1971, Бәсти вә башгаларыны көстәрмәк олар.

Бундан башга, мұхтәлиф антологиялары, топلامыра гадын шаир-
ләримизин бир-ики ше'ри дахил едилмишдир. Вәссалам. Һалбуки,
ағыз әдәбијјатымызын, бәјәти, лајла, ағы өз башга поетик инчилә-
римизин әсас мүүллифи олан гадын—ана јарадычылығы кениш
тәдгигат өз нәшрә лајгедир.

ӘЗИЗӘ ЧӘФӘРЗАДӘ

Филолокија емлэри доктору, профессор.

Тарихимизин гәһрәманлыг сәһифәләриндә Азәрбајҗан гадынынын өз шөһрәти, өз шәрәфли јери вар. «Китаби Дәдә Горғуд» гәһрәманы икид Бугача сүд верән ана, Корғолунун садиг јары—Никары, Гачаг Нәбинин силаһдашы гочаг һәчәр—елимизин ифтихарыдыр. Мәгрур, әјилмәз бир ғызын шәрәфинә Бақыда мөһтәшәм гала учалтмыш шаир халғымыз, вәтән торпағынын ән фусункар кушәләринә шаиранә адлар вериб—Гызбәнөвшә јайлағы, Гырхғыз булағы, Кәлин гајасы...

Халғымызын кечмишиндә мүдрик һөкмдар Нүшабә дә олуб, чәсур үсјан башчысы Рүстәмә дә, тәдбирли дөвләт хадимләри Сара Хатун да, Туту Бикә дә...

Анчаг халғымызын кечмишиндә гадынларымызын көз јашларындан долан дәрјалар, аһ-наләләриндән булудлан сәмалар, ағыларындан парчаланан үрәкләр дә олуб.

Өлүләр дүнјасынын уфунәти ичиндә јашыл вә көмәксиз пөһрә кими әсим-әсим әсән, тапданан, әзилән, инчидилән балача, зәриф бир еарлыг вар—он ики јашлы Назлы.—Чәлил Мәммәдгулузадәнин јаныглы гәләминдән доғулмуш көјрәк ғызчыгаз, мө'мин вә күт һачы һәсәнин ғызы, бәдбәхт Искәндәрин бачысы, шәһвәт һәрисы фырлдагчы Шејх Нәсруллаһын «шикары»...

Ким билир бәлкә Назлынын шаир тәби вармыш? Ким билир бәлкә о, башына кәлән мүсибәтләри ше'р мисраларыјла ифадә етмәк истәјирмиш, бачармырмыш? Бәлкә ше'р јазмағы бачарсајды, ону Шејх Нәсруллаһын мурдар ағушуна атмаг истәјән атасына, көзү, ағлы, гулағы мөвһумат думанындан тутулмуш атасына бу сөздәрлә мүрациәт едәрди:

Јалваррам гоһум гардаш
Бах көзүмдән ахан јаша
Бахтымы дөндәрмә даш,

Вермә мәни јада, ата!
Салма јанар ода, ата!

Кәсмә һәр јердән чарамы,
Вуруб ганатма јарамы,
Кәл кечирмә сән чырамы,
Вермә мәни јада, ата!
Салма јанар ода, ата!

Анам бојун бүкүб ағлар,
Бачым синәсини дағлар
Бачым ғызы гара бағлар,
Вермә мәни јада, ата!
Салма јанар ода, ата!

Назлы сәнә ширин бала,
Һагдан кечиб, чәкмә дала,
Алданыб дөвләтә, мала
Вермә мәни јада, ата!
Салма јанар ода, ата!

Һамы һәсән аға көрпә ғызыны дөвләтә, мала, бу дүнјанын не'мәтинә, сәрвәтинә дејил, о дүнјанын чәннәт хулјасына, шәриәтин «савабына» гурбан вермәк истәјирди. Назлынын бачысы јох иди, онун үчүн «синәсини дағлајан»—гардаш дәрдли Искәндәр иди. Бу ше'рин дә мүәллифи «Өлүләр»дәки Назлы, бәдди образ Назлы, Мирзә Чәлилин өлмәз Назлысы јох, реал һәјатда јашамыш, чанлы, өләри инсан шаирә Назлыдыр.

Адларын ејнилији тәсадүфдур. Ачы тәләјин, гара бәхтин, јаныглы јалварышын ејнилији тәсадүф дејил—ингилабдан эввәлки дөврдә гадынлығымызын үмуми мүсибәти, фәқиәси, ағибәтидир.

Санки шаирә Назлы, Мирзә Чәлил Назлысынын ағрыларыны ше'р дилијлә ифадә едир.

Санки Мирзә Чәлил Назлысы нечә-нечә реал Назлынын бәдди тәчәссүмү, тәмсалыдыр.

Гашиныздакы китаб Азәрбајҗан гадынлығынын бир нөв поетик салнамәсидир. Бу салнамәни һөрмәтли али-мимиз, јазычымыз Әзизә ханым Чәфәрзадә нечә илин кәркин ахтарышлары, ағыр зәһмәти, сә'ји нәтичәсиндә топламышдыр. Салнамә нечә-нечә Азәрбајҗан шаирәсинин чохәсрлик фәалијјәти, илһамы, јанғысы нәтичәсиндә јаранмышдыр.

Сәнәт, ше'р—һәмшиә зәһмәтдир. Гадын сәнәткарын зәһмәти бәлкә дә икигәтдир. Әдәбијат тарихинин бөјүк сималары—антик јунан шаирәси Сапфодан XX әсрдә јазыб-јаратмыш, Нобел мұкафаты лауреаты Габриел Мистрала гәдәр бир чох гадын сәнәткарлар һәјатларынын вә пешәләринин бу икигәт чәтинлијиндән дәнә-дәнә данышмышлар. Севкиләри, аиләләри, әзизләринә сәдагәтлә илһала, гәләмә, дәфтәрә, јазы масасына сәдагәтин чарпышмасы һагда дәгиг, дүрүст, дәрин сөзләр сөјләмишләр. Шәрг шаирәсинин, ислам өлкәләриндә јашајыб јарадан гадын сәнәткарын иши исә икигәт зәһмәтдән башга һәм дә беш гәт, он гәт чәсарәт, һүнәр иди.

Арвадла кишини баглајыр кәбин
Бу ишә јол верир шәриәт, ајин.
Мәнимсә кәбиним бир рубаидир!
Вармы бу кәбинә јол верән бир дин?

Бу вүғарлы сөзләри сәккиз јүз ил бундан габаг сөјләмиш Азәрбајчан шаирәси Мәһсәти Кәнчәви өз суалынын чавабыны да билирди; билирди ки, белә бир кәбинә јол верән дин јохдур вә ислам дини белә бир никаһын ән гәддар дүшмәнидир. Бу ачы һәзигәти Мәһсәти ханым да билирди, ондан сонрақы сәккиз әсрдә јашајыб јаратмыш онларла башга шаирәләр дә—Натәван да, һејран ханым да, Кәминә дә, Гүррәтүлөјн дә, Ашыг Пәри дә. Билирдиләр вә билә-билә «кәбинләрини» рубаидлә, гошмајла, кәрајлыјла, гәзәллә, бајатыјла «кәсирдиләр». Бу кәбинин бәһрәләри, бу никаһын өвладлары көзләримиз гаршысындадыр; сәнифәләри чевиририк, узаг-узаг илләрин ардындан гулағларымыза сәсләр, сәбалар кәлир. Инчә вә зәриф гадын пычылылары, гәмли зүмзүмәләр, ширин лајлалар, тә'сирли ағылар, бә'зән дә күлүшләр, шух гәһгәһәләр... Бәли, күлүшләр, гәһгәһәләр. Чүнки ән ағыр чағларда, ән мәшәггәтли дөвранларда белә инсанлар, иллаһ да гадынлар, күлүшү унутмајыб, шән сарафатом јадырғамајыблар.

Чәкмәси чыг-чыг ејләр
Евинизи палчыг ејләр.
Зәһләм кедир о јардан
Һәр кечә ачыг ејләр.

Симавар ныггылдајыр.
Гәндәгәран шыггылдајыр.

Зәһләм кедир о јардан
Иш билмир, ныггылдајыр.

Су көтүрдүм һовуздан,
Хошум кәлимир товуздан,
Јар мәнә пенчәк алып,
Астары гановуздан.

Бу шух, шылтаг бајатылар Шамаһы шаирәси Пәрназындыр. Һәмин о шаирәнин ки, 1902-чи илдә дәһшәтли Шамаһы зәлзәләсинин шаһиди олмуш вә бу мүсибәтә дә тә'сирли мисралар һәср етмишдир:

Шәһәрин дам өјләри,
Әсл тәрхан өјләри,
Зәлзәлә виран гојду
Дағылды шам өјләри.

Бу кәлән арабады,
Гој кәлсин, арабады,
Дүнәнки чәннәт шәһәр
Бах, бу күн харабады.

Дагда бијән вармола?
Сојуб јејән вармола?
Бу әчәлсиз ғырғына
Һајыф дејән вармола?

«Севинчлә кәдәр екиз доғулуб»—дејирләр. Белә бир ифадә вар: «Бир көзү күлүр, бири ағлајыр». Азәрбајчан шаирәләринин күлән көзләри, хош саатлары да олуб. Амма көзләри даһа чох ган-јашла долуб, дәрдли-әләмли ајлары, илләри, јахшы күнләрини, саатларыны үстәләјиб. Одур ки, гадынлығын бу поетик салнамәсиндән даһа чох аһ-фәрјад сәсләри учалыр. Шаирәләр халғын үмуми мүсибәтләринә—зәлзәләләрә, таланлара, муһарибә ғырғынларына, өләнләрә, итәнләрә јас тутурлар. Шаирәләр шәрг гадынынын үмуми ачы тәлејинә—һүсусузлуға, бәрабәрсизлијә, мүтилијә ағлајырлар. Бир дә һәр шаирәнин, һәр гадынын өз шәхси јаралары, шәхси дәрди, иткиси вар.

Бөјүк Натәван 17 јашында дүнјадан кедән оғлу Мир Аббаса матәм сахлајыр:

Бојун бэлэсын алым сэрвәтәк җыхылма, оғул,
Дојунча көрмәмишәм кетмә, бир зиман кетмә!
Чыхајды каш көзүм, көрмәјәди һичранын,
Өлүнчә бил едәрәм наләвү фәган, кетмә.
Сабаһа тәк отуруб чәкмишәм чәфаләрини,
Бојум бәрәбәрисән инди, әл-әман, кетмә!

Ијирми једди ил сонра 20 јашында дүнјајла видала-
шан Мәшәди ханым Лејли Нәтәванын «өлүләр» рәди-
фијлә өз накам тәләјинә ағлајыр:

Нишанә галмады мөндән, гызым да өлдү мөним
Көзүмә олдү әчәб тирә рузикар, өлүрәм.

Лејли өзүнә ағлајыр, итардији гызына ағлајыр, фәраг
ичиндә гојуб кетдији шаир севкилисинә ағлајыр, бир дә
дүнјада ондан нишанә галмајачағына ағлајыр. Бу нә
гәдәр инсани бир һиссдир. Нечә-нечә гадын дүнјада
белә накам кедиб, Амма онларын дәмәдикләрини, дејә
билмәдикләрини Лејли дејиб, бу сөзләрдә онлары да,
өзүнү дә әбәдиләшдириб. Поезија елә инсандан дүнјада
галан нишанә дејилми?

Бир дә, поезија инсанын мөһнәт, интизар, һәсрәт
үзәриндә гәләбәси дејилми?

XVII әсрдә беш Азәрбајчан гызыны татар ханына
әсир апарыблар. Онлар вәтәндән узағларда һәсрәт вә
мөһнәт ичиндә өмүрләрини баша вуруб. Бу беш гәлбин
әзаблары—үч әсрин сарсынтылары, дејлә-галы арасын-
да чоҳдан итиб, әријиб, унутулуб. Итиб? Әријиб? Уну-
дулуб? Јох, бу беш «јесир гызын»—бири—Күлшад—
шаирә илми, өзүнүн вә рәфигәләринин гүссәләрини
гәләмә алыб вә беш гәлбин һарағы итмәјиб. Дидилиб
төкүлмүш күнә сәһифәләриндән күл ләчәји кими зәиф
бир «аһ», бир килеј, бир һәсрәт нәғмәси, үч әсрин башы
үстән кәлиб бизә, бу күнә чатыб:

Көјдән өтән бөлкү-бөлкү дурналар,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә.
Јашым кејман, сары тейли-дурналар,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә.

Беш гызы идиң бир арада, бу јердә,
Ја илаһи, дәрман елә бу дәрдә.

Чаным дурна, һәр вәтәндә, һәр елдә
Биздән салам олсун Әчәм елиңә.

XVII әсрдән, «Истамбул шаһариндән, Ганстантинадан»
кәлән бу гәмли сәдаја XIX әсрдә Тегһрандан башга бир
шаирәнин јаныгылы сәси сәс верир:

Мән ~~аһ~~ағам гара бах.
Гара салхым, гара бағ.
Тегһран чәһнәтә дөһсә,
Јаддан чыхмаз Гарабағ.

Бу ше'р Ағабәјим ағанындыр. Ибраһимхәлил ханын
гызы, Иран һөкмдары Фәтәли шаһа әрә вериямиш Азәр-
бајчан гызынын «гызыл гәфәсдә» јаздығы ше'р.

Бир-биринин мүасирләри олан шаирләримиз бә'зән
ше'рләшиш, бир-бирләринә поетик-чаваблар јазмыш-
лар. Мүхтәлиф шаирәләрин јаратдығлары «Ағам чаны»
рәдифли гәзәлләр буна ән јахшы мисалдыр. Амма бу
китабда биз башга бир сәсләшмәни дә ешидирик; Бир-
бириндән хәбәрсиз олан, бә'зән, һәтта ајры-ајры дөвр-
ләрдә јашамыш шаирәләрин мөвзу вә тәлә сәсләшмә-
ләрини...

Шаирә Бәсти атасына, анасына, гардашына, бибиси-
нә, халасына јалварыр, «јашы әлли, ағ түкү гашындан
бәлли, ачы сөзлү, зәһәр дилли бир ағјала мәни вермә-
јин», дејә фәрјад гопарыр.

Зәһәр гатдылар ашыма,
Бәләлар кәлди башыма,
Бахмадылар көз јашыма,
Сатдылар кафтарә мәни,
Ағјал чанавара мәни.

— дејән Әсмәр санки Бәстинин сәсинә сәс верир, атасын-
дан, анасындан, гардашындан, әмиоғлусундан килеј-
ләһир.

Вә елә бил ки, үчүнчү бир шаирә бу күн бәхтигара
гызы тәсәллисијлә орудур:

Көһәр дејәр: Зорнан әрә верилән
Бу дүнјада нә бир сәнсән, нә дә мән.

Чадра мүсәлман кејим «модасынын» мүәјјән бир
үнсүрү дејилди; о, әсарәт рәмзи, мүт'илик тимсалы, га-
дынын өз үстүндә дашыдығы фәрди, сәјјар зинданы иди.

Мүсәлман евләриндә «әндәрүн» вә «бирүн» адлы ики һиссә олурду. Пәнчәрәсиз сал диварларла күчәдән, ба-
йырдан кизләдилмиш ичәри һиссә—әндәрүн—гадынларын
јашадығы јер, бүтүн өмүрләрини сүрдүкләри вә мәһдуд
бир саһә иди. Чадра јалһыз кејим үнсүрү олмадығы
кими, әндәрүн да јалһыз ме'марлыг истилаһы дејил.
Чадра да, әндәрүн да—һәјат тәрзи, әхлаг вә анлаг нор-
масы, ислам шәрғинин гадына олан «фәлсәфи» мүнәси-
бәти иди.

Бу китабы варагладыҗа дүшүнүрдүм: шаирәләри-
мизин чохунун өмрү-күнү әндәрүнда кечиб, һәјатларыны
гара чадра алтында јашајыблар. Бәс онда нә гәрибә
бир мө'чүзәдир? Бүтүн дүнјадан тәҗриб олунмуш, сал
дашларла, кор, пәнчәрәсиз диварларла ајрылмыш әндә-
руна Азәрбајҗан гадынлары бајырдакы кениш дүнјанын
бүтүн дујғуларыны, севинч вә кәдәрләрини кечирә би-
либләр, чадранын зүлмәт гара пәрдәси алтындан јер
үзүнүн бүтүн рәнкләрини, чаларларыны, көрә билибләр,
сечә билибләр...

Инсанын бөјүклүјү, барышмазлыгы вә гүдрәти онда-
дыр ки, о һәмшиә өз мәнлији, гүруру, фәрдијјәти уғрун-
да үсјана галхыб. Бу инсанлыг үсјанында гадынлығын
да өз пајы вар. Бә'зән «үсјан» сөзүн мүстәғим мә'насын-
да гијам, вуруш олуб, гурбанлар апарыб. Белә шәһид-
ләрдән бири Таһирә Гүдрәтүлејиндир. Амма инсан
ләјағәти уғрунда дөјүшән заһирән көрүнмәз, сәссиз,
сакит формалары да вар. Шәриәт дүнјаны гадына һа-
рам еләјән бир дөврдә севки һаггында, һәјат һаггында
өз сөзүнү пычылтыјла белә олса да демәк фәдакарлыг-
дыр, чәсарәтдир, һүнәрәдир. Чүнки бу зәиф пычылтылар
әсл ше'рә чеврилирсә, демәли онлар гәлбин чырпынты-
ларындан доғулуб. Гәлбин чырпынтылары исә, тәбил
зәрбәләриндән фәрғли олараг, ешидилмәздиләр.

Әлбәттә, китабдакы ше'рләр нә кәмијјәт, нә дә кеј-
фијјәт бахымындан ејни өлчүдә дејилләр. Анчаг ән јах-
шы ше'рләрдә шаирләрин «мән»и, фәрди дујулур, өз
сәси, өз сөзү ешидилир.

Будур хурафата, дини еһкамлара мејдан охујан
кәнчәли Мәһсәтинин үсјанкар сәси:

Дур чәнки диндирәк, бир үлфәт гатаг
Шәраб ичәк, ары, намусу атаг.
Һијлә шишәсини вуруб дашлара,
Чәјнамазы бир чам шәраба сатаг.

Агабәјим ағанын гәзәлиндән ики мисра һифз олунуб.
Бу бејтдә нарын меһ кими јүнкүл, күчлә сезилән бир
тәәссүф вар:

Әфсус ки, јарым кечә кәлди, кечә кетди,
Һеч билмирәм өмрүм нечә кәлди, нечә кетди.

Агабәјим ағанын бир әсилзадә зәрифлијилә етдији
килеј гаршысында, Шәһрәбанунун шикајәтләри нә гә-
дәр һисси, еһтираслы, чылғындыр:

Ишвә билмәз, гәмзә билмәз, наз билмәз.
Севки билмәз, сөһбәт билмәз, саз билмәз.
Сөз ешитмәз, гаһ анламаз, көз билмәз.
Ана, мәни бир надана вердиләр,
Күнаһыма, бабалыма кирдиләр.

Гојун дејил гојунлара гатам мән.
Өкүз дејил чодарлара сатам мән.
Икид дејил гучаглашыб јатам мән.
Ана, мәни бир надана вердиләр,
Күнаһыма, бабалыма кирдиләр.

Азәрбајҗан шаирәләри бундан да кәскин диллә да-
нышмағы бачарырлар. Ашыг Пәри һәддән артыг «чан-
фәшанлыг» еләјән Ашиги «ағлыва дуа јаздыр»—дејә
јериндә отуздуруп.

Зәриф, мәлаһәтли, назлы-гәмзәли олмағы да бачарыр
шаирәләримиз. Һејран ханымын бу мисраларында нә
гәдәр инчә бир гадын ишвәкарлығы вар:

Еј сәрв-гәддү симтән,
Шәккәр ләбү гөнчә дәһән,
Доғрусу сән чох көзәлсән,
Биз дә бир аз пис дејилик.

Фатма ханым Кәминә садәләвһ бир сәмимијјәтлә:
«Еј көзүм, Әһмәдә бах, көр нә гәшәнк огландыр»—
дејә һиссләрини кизләтмир.

Зејнәб адлы бир шаирә исә азад инсан һиссини там
бир тәбишликлә ифадә едир:

Кәл ешит Зејнәб сөзүнү,
Јоддан јыг јарын көзүнү,
Чох да инчитмә өзүнү,
Көтүр мәни гач, Исмајыл!

Һәр ше'р—бир инсан характери, бир гадын темпера-
менти, бир талә!

Дујмағы, севмәји бачаран, бә'зән һиссләри уғурсуз-
луга дучар олан, бә'зән җарындан, бә'зән өвладындан,
бә'зән вәтәниндән аҗры дүшән гадынлар... Даһа чох аҗ-
лајан, амма күлмәји дә бачаран, изтираб чәкән, севинән,
үмид бәсләјән, арзуларла јашајан, дүшүнән, дујан га-
дынлар... Һәјатларыны, һиссләрини ше'рин дилијлә әбә-
диләшдирмиш, өмүрләрини ше'рә дөнмүш гәлпәләрини
бизә јадикар гојуб кетмиш шаирәләр...

Дүнјанын һәр үзүнү көрмүш, шух бајатыдан һүзнлү
гошмалара гәдәр һәр овғатда ше'рләр јазмыш Бәсти
тәғрибән јүз ил өмүр сүрүб. Өмүрүнүн бир әсрини баша
вураркан Бәсти севинчини, дәрдини, дүјдугларыны чох-
дан унутмуш, јашыдларынын, мүасирләринин чохуну
торпаглара тапшырмыш, гәрибә бир «вахт гүрбәтинә»
дүшүбмүш. Бу «вахт гүрбәтиндә» ону таныјан галмајыб.
Шаирә гәрибә бир һискиллә:

Ашығ Бәсти—мәнәм,
илләр инанмыр—

дејир вә бу јашында белә сырғ гадын психолокијасына
мәхсус бир шивәјлә әлавә едир:

Сияним дохсан олуб
илләр инанмыр.

Бир әсрлик өмүрүн мүдриг тәҗрүбәсиндән Бәстинин
башға поетик вә дәрин образы да јараныб:

Мәлејкә бојлуду, ширин ләһмәли
Әзәлдән тамаша олан бу дүнја.
Гоча чадукарди, ялдадар сәни
Чавангыг донунда галан бу дүнја.

Мәнә елә кәлир ки, бу образы јалныз гадын сәнәт-
кар кәшф едә биләрди.

Азәрбајҗан шаирәләрини охујун, таныјын, севин. Он-
лар бу севкијә лајиғдирләр.

Никар РӘФИБӘЛЛИ

1 феврал 1973

МӘҢСӘТИ ХАНЫМ КӘНЧӘВИ

Әдәбијјатымызда илк шаирә һесаб едилән Мәһсәти
ханым Кәнчәви бөјүк Низами илә һәмвәтән вә һәмәср
өлмүшдур. Јүксәк јарадычылығ габилитјәтинә, дәрин
елми билијә вә мусиги бачарығына малик олан Мәһсә-
ти ханымын һәјаты һағгында мә'луматымыз аздыр.
Онун јохсул аиләдән чыхарағ, Кәнчәдә јашајыб јарат-
дығыны, Кәнчә Хәтибинин оғлу Әмир Әһмәдлә севинди-
јини, һазырчаваб олдуғуну, бәдаһәтән көзәл вә дәрин
фәлсәфи мәзмунлу рүбаиләр сөјләдијини јазан тәзкирә-
чиләр тәәссүф ки, шаирәнин тәрҗүмәји-һалы һағгында
башға һеч бир мә'лумат вермир, доғулуб-өлдүјү илләри
көстәрмирләр.

Шаирәнин өз мүасирләри вә әри Әмир Әһмәдлә мүа-
ширәләри сонрадан бир дастан шәклинә дүшмүшдүр.

Мәһсәти хурафата гаршы үсјанкарлығы, рүбаиләрин-
дәки һәјат севкиси илә сечилир. Шаирәнин әлиминдәки
рүбаиләриндә әсас мөвзулары мәһәббәт, гадын һүгү-
сузлуғуна гаршы мүбаризә, дөвр вә зәманәдәки һағсыз-
лығдан шикајәт вә фәлсәфи дүшүнчәләрдән ибарәтди.
Мәнбәләрдә шаирәнин доғма вәтәниндән сүркүн едил-
дијинә, бә'зән һәтта јашадығы сәнәткар инсанлар мәһәл-
ләси—Хәрәбатын даша басылдығына даир ишарәләр
вардыр.

Шаирәнин рүбаиләр китабы дөнә-дөнә нәшр олун-
мушдур.

РУБАИЛЭР¹

Дүн каши кузэми дашлара чалдым,
Сэрхошдум, билмэдим, элимдэн салдым.
Кузэ дилэ кэлиб деди ки: «Мэн дэ
Сэнин кими идим, бу күнэ галдым».

Мэни кам алмаға гојмады замап,
Күчү чатан гэдэр ејлэди диван.
Дејэсэн әһд етмиш, доландыгча һеј
Мэни дэ өзүјлә һәрлэтсин дөвран.

Дад үрәк элиндән, дад ешг элиндән!
Чохлары төк дүшдүм бу мөннәтэ мән.
Үрәкдир сәбәби бу аһу-зарын,
Дад үрәк элиндән, дад ешг элиндән!

Еј үрәк, өмрүмү вермисән бада,
Күлүб јетмәмисән кама, мурада,
Кимсә јетинмәди дадыма, һејһат!
Мән сэнин элиндән кәлдим фәрјада.

Нәмли көзләримдән ахан киләләр,
Хәнчәрдән дамлајан ал гана бәнзәр,
Гәлбим кабаб олмуш,—төкүр ганлы су,
Кабабдан ганлыг су даммазмы мәкәр?!¹

Гәмнини ешгијлә чаһана кәлдим,
Чанымы ешгинә гурбана кәлдим,
Бу көнлүм гәмнини мәканыдыр, јар,
Гәмнини чәкдикчә мән чапа кәлдим.

Көнүлсүз Хәрабат ичрә сән кәлмә,
Дәрвишлик рәмзини билмәсән, кәлмә!
Башындан кечәнни јолудур бу јол,
Бу јолда чан гурбан вермәсән, кәлмә!

Дедим мәсләһәт вер бизә, еј үрәк!
Ширин мејдән ичәк, ачыдан ичәк?
Деди: «Ачыдан ич, јохса Ширина
Вурғун дејилсән ки, сән дэ Фәрһад тәк».

Јарын дамарыны чәртәндә, аман,
Диггәт ет, инчитмә, сән, еј ганалан!
Голуна вурдуғун һәр бир нәштәрин,
Учу үрәјимә санчылыр, инан!

Тохунма көнлүнә бичарә күлүн,
Инчитмә көнлүнү аварә күлүн.
Сәбанын ешгилә олмушдур, еј дост!
О ганлы көјнәји сәдпарә күлүн.

Јолда дарға мәнә раст кәлди дүнән,
Элиндә тутдуғу чубугла бәркдән
Дөјүрдү гәзәблә о бир гадыны,
Тамаша едирди һәр јолдан өтән.

Һеч позан олмады гәза-гәдәри,
Доғрады үмиди ешгин хәнчәри,
Ешгин бадәсини ичдим, чан вердим,
Һејһат!.. тапылмады ешгин көвһәри.

Кечәләр үрәјим од тутуб јанар,
Аһу-фәғанымдан чаһан одланар,
Көнлүмдән хәбәрин јохдур, горхурсан
Дилинә кәтирсән, јанар дилин, јар!

Сәнә көндәрдијим мәктубу, чанан!
Ганлы көз јашымла јазмышам, инан!
Бу гәдәр дәрдимин һекајәтини,
Билмирәм, һеч нә чүр ејләјим бәјан?

Олум, сәба јели, мән сәнә гурбан,
Мәләк баласына хәбәр вер, аман!
Сөјлә ки, интизар ичиндә јазыг
Мәһсәти јол үстдә көрдүм верир чан.

Сән јада дүшәндә үрәјим јаныр,
Ганлы көз јашыјла үзүм исланыр,
Этрин мәст етдикчә һәр јандан мән
Сәбримин көјнәји һеј парчаланыр.

Мүмкүнсә һамамчы чамаат үчүн
Һамам јандырмасын, сөјләјин, бу күн.
Мән сәһәр сујуну көз јашларымдан,
Одуну гәлбимдән еләрәм бүтүн.

¹ Тәрчүмә едәни Н. Рәфибәјлидир.

Базара кетмишдим бир чүмө күнү,
Көрдүм, көксик алыб сарын үстүнү,
Тез-тез дейр она: «Чөфә веренин
Бир күн белә галхар көйлөрө үнү».

Гәминлә үрөкдә галмамыш һәвәс,
Чаванлыг шөвгү дә кечәчәк әбәс,
Ешгин бир өлүмдүр, галмышдыр јалныз,
Јашамаг адыјла бир гуру нәфәс.

Бу дүнја бир гызыл кузәјә бәнзәр,
Сују каһ шириндир, каһ да ки, зәһәр,
Чох да өјүнмә ки, узундур өмрүн,
Өчәл көһләниндә һазырдыр јәһәр.

Һавада, сәһрада олан тоз, торпаг,
Кејгубад, Фиридуһ торпағыдыр, бах!
Фәләјин чанавы дејил бу дүнја,
О бир ган тештидир, ган тасы анчаг.

Һүнәрин сәфасы ачыдыр мүдам,
Одур, һүнәр сују ичмир бир адам,
Алчаг адамларын чәпәләт оду,
Һүнәри кузәјә вермишдир тамам.

Бој-бухуну, чијни негсанлыдан дад,
Намәрд кишиләрдән јахшыдыр арвад...
Бивәфа достлардан дүшмән јахшыдыр,
Е'тибарсыз досту јалындан чыхарт.

Арвадла кишини бағлајыр көбин,
Бу ишә јол верир шәриәт, ајин,
Мәнимсә көбиним бир рүбаилдир,
Вармы бу көбинә јол верән бир дин?

Бу вүсал кечәси аманды, јатма,
Мурада јетмәјә заманды, јатма!
Хумар көзләрини гапама, еј јар,
Бу әлә дүшмәјән бир анды, јатма!

Мән ки чөлдә битән бир отам, еј маһ!
Нә сујум вар мөним, нә тәләјим, аһ...
Нәсиһәт әбәсдир; гызыл тешт ичрә
Кәсилмиш бир башын нә хејри, ејваһ!!!

Халгын башында кәр олсан да бир таң,
Ағладар сәни дә бир күн еһтијач,
Халгын дәрдинә гал, она јахын ол!
Горх о күндән өзүн оласан мөһтач.

Бир күн Мијанәни ејләдик вәтән,
Ағчаганад једи бизи сүбһәтән,
Дедик: «Ким дәф едәр биздән бу дәрди?»
Галхыб сәһәр јели сөјләди ки, Мән!

Јетмәзми гәрибә вердин ишкәнчә?
Чәфанын һүдуду олмазмы сәнчә?
Демишдин Кәнчәдә кама јетәрсән,
Инди бу мән, бу сән, бах, бу да Кәнчә!

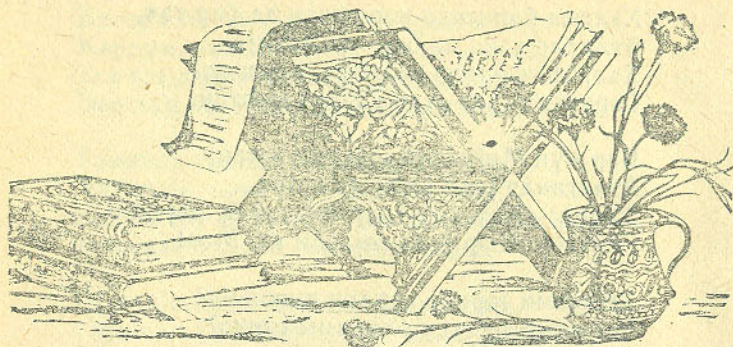
Күлә мәнзил олмуш јенә дә чәмән,
Көјнәји јыртылмыш та әтәјиндән,
Дедим «ким јыртмышдыр сәбр пәрдәни?»
Галхыб сәһәр јели сөјләди ки: «Мән!»

Еј ағыллы гоча, дејилсән нашы,
Торпаг әләјәнин чавандыр јашы,
Де јаваш әләсин, чүнки, бу торпаг
Пәрвиз бәдәнидир, Кејгубад башы.

Дамын һәр кәрпичи, һәр евин тағы,
Бир шаһ кәлләсидир, вәзир бармағы,
Һејванын басдығы һәр гарыш торпаг
Көзәл сачларыдыр, чанан јанағы.

Хидмәтдән говулмуш бир кәсдир үрәк,
Адын-санын јохса, һәјатдан әл чәк,
Бу дүнја елә бир карвансарадыр
Ки, гара пула да дојмәзмиш, керчәк.

РЭЗИЈА КӨНЧӨВИ

Рэзијә Көнчөвинин әсәрләринә XIV әсрдә Чәләләддин Хәлил Ширванинин тәртиб етдији «Нүзнәтүл-мәчәлис» адлы мәчмүдә раст кәлиндиијүндән алимләр онун XII—XIII әсрләрдә јашадығыны тәхмин едирләр. Рубаиләри Низами вә Мәһсәти илә јанашы тәртибә дахил едилмишдир. Фарс дилиндә јаздығы рубаиләриндә мәһәббәти, ән нәчиб инсан һиссләрини тәрәннүм етмишдир.

РУБАИЛӘР¹

Јолун торпағы төк ејләсән дә хар,
Јенә дә гулунам, еј әзиз дилдар!
Гөргәм көз јашына, мәрһәмәт гылыб
Алсан агушуна мәни, нә олар?

Јухум јох, кетмә сән, чанан, көзүмдән
Кетмәјир көз јашы бир ан көзүмдән.
Чүнки сән көзүмү стмисән мәскән,
Севинчдән јаш дамыр һәр ан көзүмдән.

О зүлфүн аһымтәк узундур, чанан!
Адәтин көзәлдир, өзүн мәррибан.
О хумар көзүнә майләм сәнин,
Сүрмәдән һеч миинәт чәкмәјиб бир ан.

¹ Тәрчүмә едәни Хәлил Лусифовдур.

Телләрин баш әјиб өпүр сәмәни,
Бәзәјиб сәмәнлә мишки-хүтәни.
Дејирләр ки, хәтдир ағ үзүндәки;
Хәтдир о, кәтириб елдүрсүн мәни.

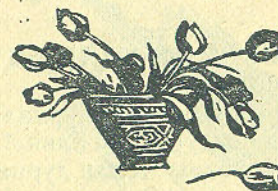
Сәнин шаһ үзүнә баш әјди баһар,
Һәрә бир хидмәтчүн өндә дурдулар.
Назын вәзир олду, гашын гапычы
Лә'лин дә арада сагидир, еј јар!

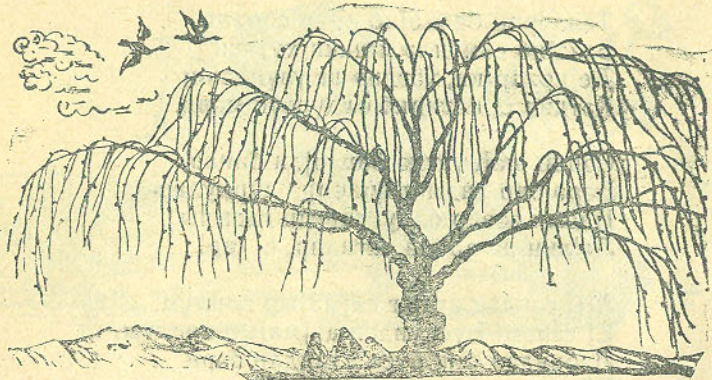
Ајы сәндән артыг сәјмәјыр көнлүм,
Еј сәнәм! һүснүндән дојмәјыр көнлүм.
Ләбиндән бир бусә аландан бәри
Шәкәрдән ладмаға гојмәјыр көнлүм.

Јолунда һәјатым бир зилләт олду,
Бир анлыг вүсәлын мин афәт олду.
Интизар сүфрәндә көнлүмүн ганы
О ширин ләбинә бир шәрбәт олду.

Шакирдәм сачына дүјүн вурана,
Устадам һүснүнә бүсәт гурана.
Көзүмдән о гәдәр јаш төкмүшәм ки,
Сәггајам гапында хадим дурана.

Көрдүм евә кедир мәсти-мәстанә,
Јанында бир нечә јадү-биканә,
Јетирдим өзүмү мән чырпдым она,
Нечә шама вурар өзүн пәрванә.

КҮЛШАД

«Тәснифи-Күлшад» адлы јеканә әсәриндән башга, әлдә һеч бир јазысы мөвчуд олмајан Күлшад, татарлар тәрәфиндән әсир алынып Түркијәгә апарылмыш беиш гыздан биридир. Тәхминән XVI әсрин соңу, XVII әсрин биринчи јарысында јашадығы еһтимал олунур. Јеканә әсәри әсарәтдә, ағыр, әләмлә һајат кечирән, ата-ана гу-чағындан, доғма јурдундан һопарылып гәриблијә апарылан «јесирләрин» дәрдинә тәрчүмандыр. Мәнзүмәдән алашылдығы кими бу гызлар Шам, Һәләб, Истамбул, Мисир вә башга өлкәләрә, шәһәрләрә апарылмышды. Һәммин јесирләрин вәтан һәсрәти, гүрбәт дәрди, ата-ана, доғма оҗаг гүссәси садә гошмадан ашыб-дашыр.

ТӘСНИФИ-КҮЛШАД

Көјдән өтән бөлкү-бөлкү дурналар,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!
Јашыл кејмиш сары телли дурналар,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

Бизи апардылар татар ханына,
Фитва вердиләр јесирин ғанына,
Бир намә көндәрдим мәшһәд канына,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

Бизи көндәрдиләр Шәһисәрдән,
Рум өлкәси варид олди јесирдән,
Ол Шамү һәләб, шәһри-Мисирдән,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

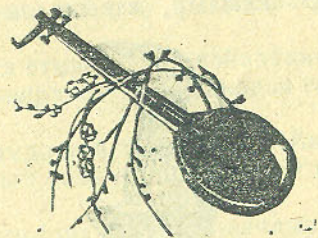
Беиш гыз идик бир арада, бу јердә,
Ја илаһи, дәрман елә бу дәрдә!
Чаным дурна, һәр вәтәндә, һәр елдә,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

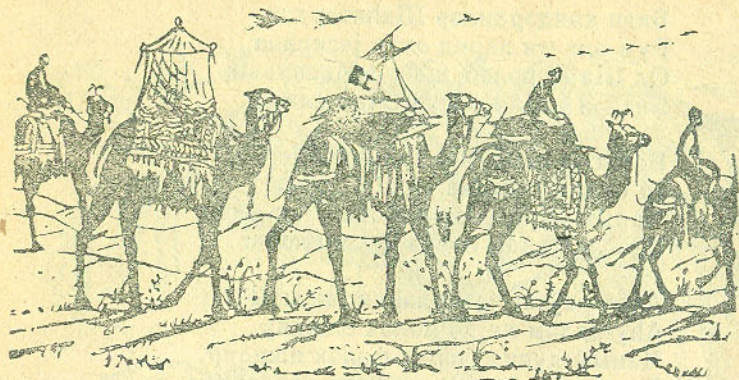
Ахан чајлар јесирләрин јашыдыр,
Аһу-наләм көјдә мәләк ешидир.
Чаным дурна, чәрхү фәләк ишидир,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

Будур кәлди јесирләрин карваны,
Чағырырам ја мөвлана, ја гәни!
Гара кејди әчәм пиру чаваны,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

Бизи ајырдылар ата-анадан,
Ја рәббим, сән гуртар бу гәмханадан!
Истамбул шәһәриндән, Гостантинадан,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

Бу сөзү сөјләјән јанар өзүндән
Јаш јеринә ган төкүләр көзүндән,
Мәлик, ган Күлшадын сөзүндән,
Биздән салам олсун Әчәм елиңә!

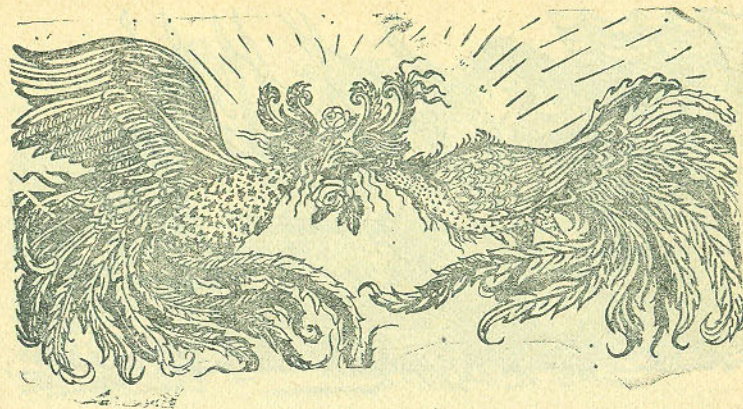
САҲИБ СУЛТАН ДҮНБҮЛИ

Саһиб Султан ханым Чануби-Азербайжанын Дүнбүл шәһәрində јашамышдыр. Шаһбаз хан Дүнбүлинин ғызыдыр; Јүксәк шә'р истә'дадына малик олан бу ғыз, инчә-сәнәт саһәсиндә чох габиліјјәтли имиш. Мәнбәләрдә шаһзадә һәсәнәли Мурадын тә'рифи мүнәсибәтилә сојләдији бир рубаисинә раст кәлдик. Һагғында башга мә'лумат әлдә олунмады.

Рәғиб олду шаһна јахын, гәм едәрәм... Билин фәғәт,
Бир вахт мәнә мәхсус иди о јахынлыг, о мәнәббәт.
Бу чәһанын Шаһәншаһы ол шаһзадә Маһмуд ки вар—
Башындакы пир ағлыдыр, алһындыса—епмәз вүғар.¹

¹ Тәрчүмә едәни һидаятдир.

ФАТМА ХАНЫМ АНИ

Тәбризли Хачә Сә'дәддин Һүсејнчанын ғызыдыр. Ата-сы Истамбула көчүрүлмүшдүр. Фатма ханым бурада доғулуб бөјүмүш вә тәһсил көрмүшдүр. Дејиләнә көрә шә'р диваны вармыш, итмишдир. Фатма ханым Ани 1710/11-чи илләрдә Јени Шәһирдә вәфат етмишдир. Шәргин мәшһур гадын шаирләриндән бәһс едән бүтүн мәнбәләрдә һагғында мә'лумат мөвчуддур.

ГӘЗӘЛ

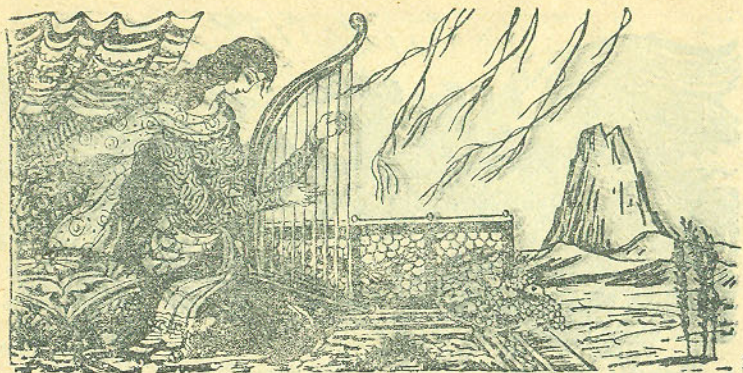
Фәрамуш етди хејли дәм мәни јад етмәдән галды,
Мәним чох севдијим, мәнвуну дилшад етмәдән галды.

Нола тә'миринә гәсд етмәсә шаһи-чәһанбаным,
Билүр ким, хатири-вираним абад етмәдән галды.

Галыбдыр бәһри-гәмдә дил, фәләк, јох саһили-мәгсуд,
Һејфләр... Рузикарым бана имдад етмәдән галды.

Дүшәндән раһи-ешги-јарә зару натәвандыр дил,
Сәри-кујиндә һалим јарә фәрјад етмәдән галды.

Нечүн дәр пеј олур Ани ки, һали-Гејси билмәзми?
О бимарә јетирди кәндиини иршад етмәдән галды.

ХЭДИЧЭ СУЛТАН ХАНЫМ

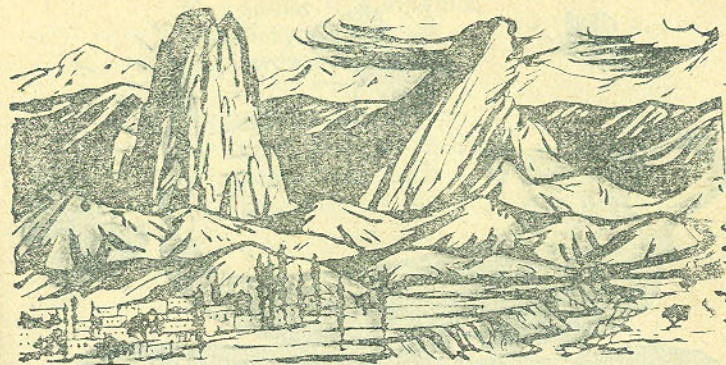
Хэдичэ Султан ханым Насанэли хан Дагыстанин гызы, «Ријазуш-шүэра» мұәллифи Әлигулу хан Валеһин әмиси гызыдыр. Әмиси оғлу илэ севишмиш, онунла ејни бир мәдрәсәдә тәһсил алмышдыр. Шаирә Надир шаһын һакимијјәти дөврүндә, Исфаһанда јашамышдыр.

Мән сагирәм—шәраб һазыр,
Тәшнә ашиг, бах аб² һазыр!
Лә'л додагым судур сәнә,
Бујур мәннм лә'лләримә,³
Лә'лләримлә шәраб һазыр!
Көзәллијин гаршысында
Күнәш өзү нә карәдир,
Бујур мәнәм, өмүр кедир,
Бујур мәнәм, күнәш һазыр!

¹ Тәрчүмә едәни һидәјәтдир.

² Аб — су

³ Лә'л — додаг.

МАҢИ ХАНЫМ

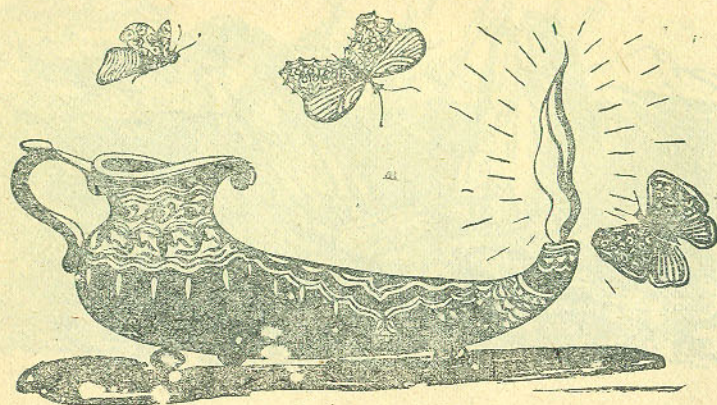
Мәһәммәдали Тәрбијәтин јаздығына көрә Молла Нәсаринин бачысы олан Маһи ханым көзәлликдә, хасиј-јәтдә, ләтифлик вә нәзакәтдә мәшһур бир шаирә имиш.

Һајыф, һајыф, чандамары телләрә һајыф,¹
Һәсрәт илә сордуғум о ләлләрә² һајыф.

¹ Тәрчүмә едәни һидәјәтдир.

² Ләл — додаг.

КУЛКЭЗ

Әсас е'тибарла бајатычы кими таныдығымыз Кулкәз адлы сәнәткарымыз һаггында мәнбәләрдә һеч бир тәр-чүмеји-һал мә'луматына тәсадүф етмәдик. Һансы әсрдә јашадығы белә мә'лум дејилдир. Бајатыларына он сәк-кизинчи әсрдә үзү көчүрүлмүш чүнкләрдә тәсадүф едилир. Әлдә едилән бүтүн бајатыларында адыны тәхәл-лүс кими ишләтмишдир. Ишләтмәдикләри исә үмуми бајаты фондуμουза имзасыз нүмунәләр кими олмушдур.

Ашағыда, адыны сөјләдији бир һечә бајатысыны нү-мунә веририк. Елә бунлар да Кулкәзин мараглы бир сәнәткар олдуғуну сүбүт едир.

Сејванын гур учада,
Кор мөһтач гуру чада.
Кулкәзин кез јашындан
Ғалмады гуру ча да.

Бағында һа сәндәли,
Мән дәли, һа сән дәли,
Кулкәз, јарана дәјсин
Тәбибин һасанд әли.

Кулкәзин кул адашы,
Меј дашы, кул а дашы,
Јыхар бүлбүл өјүнү,
Ким атса кулә дашы.

Кулкәзинә гыј давар,
Мөһман үчүн гыј давар,
Итирмәмиш ағлыны
Бир каманын гыј да, вар!

АҒАБӘЈИМ АҒА АҒАБАЧЫ

Ағабачы тәхәллүсү илә Азәрбајчан вә фарс дилләриндә ше'рләр јазан шаир Ағабәјим аға, Гарабағ ханы Ибраһимхәлил ханын ғызы, Хуршидбану Натәванын бибисидир. Тәхминән 1780-1781-чи илләрдә Пәнаһабәд-дә (индики Шуша) анадан олмушдур. 1801-чи илдә Иран һөкмдары Фәтәли шаһа әрә верилмиш вә өмрүнүн сонунә кими вәтән һәсрәти, гүрбәт әзабы чәкдији Тегһранда јашамыш, 1832-чи илдә орада вәфат етмиш, Дарүл-иман адландырылан Гум шәһәриндә дәфн олунмушдур.

1811-чи илдә Инкилтәрәнин фөвгәладә сәфирини вә оқун ханымыны гәбул едәркән, сәфир Бөјүк Британија крәличасынын е'тимаднамә вә һәдијјәләрини мәһз Ағабәјим ағаја тәгдим етмишдир. Чох кәзәл, ағыллы, һазырчаваб, кениш савад, дәрин билик вә јүксәк тәрбијәјә малик олан Ағабәјим аға, сарајда «бануји-һәрәм» олмуш, Иранда бир шаирә кими «Ағабачы» ады илә танынмыш, бу дөврдә Русија-Иран мүнәсибәтләринин јахшылашмасына чалышмышдыр.

Азәрбајчанча бир бајатысы, бир ғәзәлиндән мәтлә бејти ғалмышса да, фарсча ше'рләриндәки рәванлығы, јүксәк бәдиһи кејфијјәт ондан ғабилијјәтли бир шаир кими бәһс етмәјә имкан верир.

Мән ашығам гара бағ
Гара салхым, гара бағ,
Тегһран чәһнәтә дәнсә
Јаддан чыхмаз Гарабағ.

БЕЈТЛӘР

1

Әфсус ки, јарым кечә кәлди, кечә кетди,
Неч билмәдим өмрүм нечә кәлди, нечә кетди.

2

О кәс бәхтәвәрдир ки, хошбәхтдир ки, еј чанан,
Өзүнә мәнзил салыб јахын јердә бағындан,

3

Сәнин о күл бағчанын әтирлидир һавасы,
Мәним дә бу көнлүмүн јалныз одур дапасы.

4

О сәфәрә чыханда мән гүссәјә даларам,
Дәвәсинин бојнунда өзүм бир зәнк оларам.

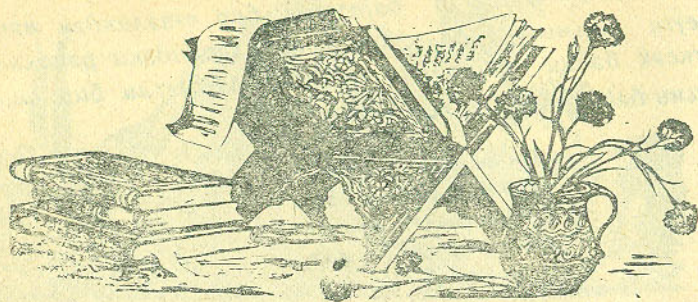
5

Еј насех, нәсиһәтин мәнә әбәсдир, әбәс,
Әтәкләјәр сөзләрини атәшими, сөндүрмәз.

6

Һүснүнүн тә'рифини һәшрә гәдәр јазсалар
Нә тә'рифин гуртарар, нә һәсрәтим азалар.¹

¹ Тәрчүмә едәни Н. Рәфибәјлидир.

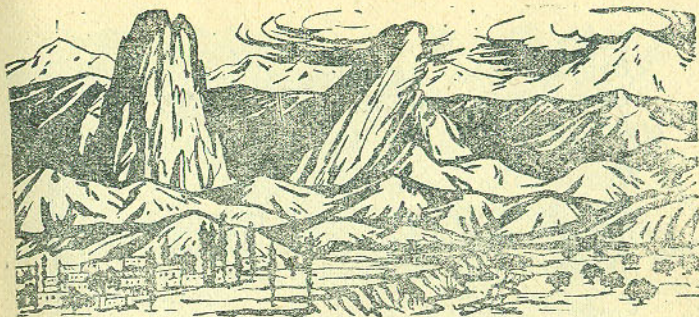
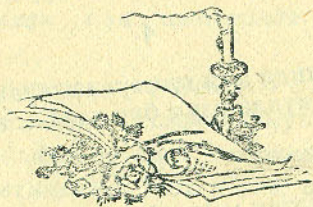

ЧЭМАЛИ

Чамали, Ханзада ханым Тәбризинин тәхәллүсүдүр.
Атасынын ады Әмир Јадикардыр. М. Тәрбијәтин јазды-
ғына көрә о, сөз сәнәтинә сагиф, көзәл бир инсан имиш.

Гонаг галмаг диләрсән бир кечә бизләрдә
сән, ја јох?

Әниси-хатиримсән, һәм шәрпкән дәрә
сән, ја јох?

КУЛЛӘР ПӘРИСИ

Кулләр Пәриси Күрчүстан ССР-нин кечмиш Борчалы
гәзәтинын Фахралы кәндиндә, 1790-чы илдә кәндли
аиләсиндә анадан олмушдур. Евдар, кәндли гадын олан
Кулләр Пәриси саз-сөз ашиги олмуш, дејиләнә көрә
135 ил өмүр сүрмүш вә 1925-чи илдә доғма Фахралы
кәндиндә вәфат етмишдир. Ашыг ше'риник гәјдә-ганун-
ларына, ел һаваларына бәләд олдугу әсәрләриндән бәл-
лидир.

Гадир аллаһ, кәл рәһм ејлә бу чаға,
Гојун нечә таб кәтирир бычаға?
Гојаллар гәбирә, бүкәлләр аға,
Нәкраилләр суал етсә нә дејим?

«Бу дүнја дедијин бир ширин бағды» дејә һәјәти
чошқун бир мәһәббәтлә севән Кулләр Пәрисинин нә
линдән бир нечә ашыг-шаир чыхмышдыр. Ше'рләриндә
дөвр вә зәманәдән, һаггсызлыглардан шикајәт вардыр.
Гардашы Исмајыл Кулләр дә шаир олмушдур. Тәгдим
олунан һәр ики ше'р һәммин гардашынын мәһәббәт та-
рихчәси илә әлағәдардыр. Ел арасында бу мәһәббәтлә
бағлы романтик рәвәјәтләр, һекајәләр јашајыр.

Гарса тәрәф бахыб-бахыб ағларам,
Вурулуб көксүмә жаралар, гардаш!
Синәм үстүн чалын-чарпаз дағларам,
Доланыр көнлүмдә һаралар, гардаш!

Ешгин бадәсини јаман ичибсән,
Дәрд әлиндән түрк елинә гачыбсан,
Гоһумдан-гардашдан нијә кечибсән?
Диван ишә бахыб аралар, гардаш!

Гәлбим гөвр ејләјир көһнә јарадан,
Чох кечмәз, чыхарсан горху-гарадан,
Сыра дағлар чәкилсәјди арадан,
Көрүнәрди көзүмә оралар, гардаш!

Пәријәм, дәрдинә дөзә билмирәм,
Савадым чатмајыр, јаза билмирәм,
Сәнсиз бу дүнјада кәзә билмирәм.
Кәлмәсән бачылар саралар, гардаш!

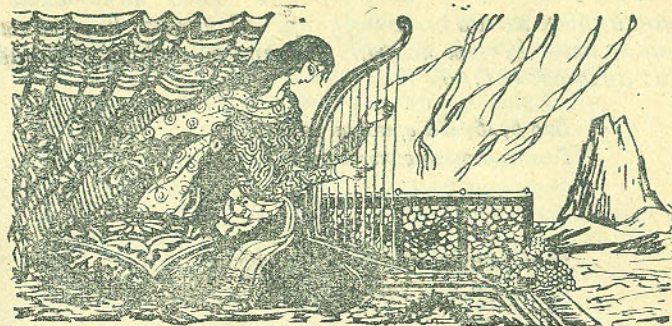
ГАФГАЗ ЧАНИШИНИНӘ

(гардашы үчүн хаһишә кәләркән)

Һөкмдарсан, һүзуруна кәлмишәм,
Аманды, гардашым елдән ајырма!
Гочалыб анамыз; көзү јолдады,
Бүлбүлү чәмәндән, күлдән ајырма!

Тапылмырды, вәтәниндән гачмышды,
Тәрлан иди, јувасындан учмушду,
Јад өлкәјә, гәриблијә дүшмүшдү,
Бағышла, о туги дилдән ајырма!

Пәријәм, кәлмишәм сизә миннәтә,
Аманды, гардашым салма зилләтә,
Чәкиб чәзасыны, дүшүб гүрбәтә,
Јашылбаш сонаны кәлдән ајырма!

ҺЕЈРАН ХАНЫМ

(1790-1860)

Һејран ханымын әдәби фәалијјати әсасән XIX әсрин I јарысына дүшүр. О, Тәбриз вә Хој шәһәрләриндә јашамышдыр, атасы Нахчыванлы, анасы исә Дүмбүлү гәбиләсиндән имиш. Һејран ханымын Азәрбајҹан вә фарс дилләриндә јайылмыш 4500 бейтлик бир диваны ирс галмышдыр.

XVIII әсрин сонлары XIX әсрин әввәлләриндә Азәрбајҹанда баш вермиш бир сыра сијаси-ичтимаи һәдисәләр, һабелә шәхси һәјатында кечирдији фәтиһләр вәлән һикмән руһлу бир шаир олан Һејран ханымы, дөвр вә эманәдән наразы шә'рләр јазмаға мәчбур етмишдир. Шә'рләринин чохунда о гадынын ичтимаи һәјәтдә вә аиләдәки һүгүссуз, ачынамағлы һәјатыны тәсвир едир.

Мәни зәнчирдә сахладым, бу јетәр
Доғрусу, сән мәнә дејилсән әр,
Дайма ач, сусуз вә гәлјансыз
Отурум бу хәрәбәдә нә гәдәр?
Билмирәм рузикарә нәјләмишәм
Ки, салыбдыр кәмәндүвә бу тәһәр?
Етдијин әләмә, дүшдүјүм күнүмә
Кәһ-күләб, кәһ ағларам музтәр.

Һејран ханымның әсәрләриндә ачыг наразылыг вә үсјанкарлыг мотивләри дујулур. О зүлмә, һагсызлыгә, рәјакарлыгә ғаршы чыхыр, достлуғ вә сәдағәт, фираван һәјат арзу едәр. Онун:

Бир бүлбүләм ејләмиш зәманә
Ғәм охларына синәм нишанә.

вә:

Бәһиһиһәр һәр тәрәф чәсәдлә долу;
Бағланыб хәлг үчүн ничат јолу.

бејгләри илә башланан парчаларында бу, өзүнү даһа ајдын көстәрир.

Һејран ханым Фүзули лирика мәктәбинин марағлы давамчыларындан биридир. Онун гәзәлләри ичәрисиндә Фүзулијә нәзира оларағ јазылмыш көзәл парчалар мөвчуддур.

О, Фүзули јарадымылыгындан оригинал бир шәкилдә истифада етсә дә, ону тәғлид вә ја тәкрар етмәмишдир. Һејран ханымның үксәк бир мәһәббәт тәрәннүм едән гәзәлләри ичәрисиндә «Јетир», «Бәјәнмәз», «Јетир-тин» «Ејләмиш» рәдифли гәзәлләр шаирин лирикасында ајрыча јер тутур. Алдығы тәһсил нәтиҗәсидир ки, шаирә доғма Азәрбајҗан дили илә јанашы фарс дилини дә мүкәммәл билмиш вә бу дилдә дә көзәл гәзәлләр вә с. јаратмышдыр.

Һејран ханым романтик шаирә олса дә, әсәрләриндә реал, һәјати һадисәләри тәсвирдә: доған реализм үнсүрләри өзүнү көстәрир. Бу, хусусилә, онун һечә вәзнинә јахын ојнағ аруз бәһрләриндән истифада едәрәк јаздығы ше'рләрдә даһа ајдын нәзәрә чарпыр. Һејран ханым ғадыш шаирә. әримиз ичиндә әсәрләринин бәдиш күчүнә көрә мүнүм јерләрдән бирини тутур.

ГӘЗӘЛЛӘР

Хәлп-сијәһин ләб илә рүхсар арасында,
Бир мүлкдү ғалмыш ики сәрдар арасында.
Вәһ, көр нә әчәб хош көрүнәр, ејлә тамаша,
Бир данә бәнәфшә битә күлзар арасында.

Еј дил, оласан лал, утан ким, нечә вердин,
Бу нисбәти бәдкар илә хошкар арасында?!
Ку шаһи-һебәш тәхти-мәләһәтдә отурмуш,
Күнчи-ләб илә зүлфи-сијәһтар арасында.

Әбруји-кәман илә кәһи зүлфи-сијәһын
Бир чан ғалыб ол ики ситәмкар арасында.
Дил әһд ғылыб зүлфүн илә, шәрти будур ким,
Олмаја јалан ғөвл илә играр арасында.
Каһ чешмүвә, каһ лә'лүвә мајил олу көнлүм,
Бичарә ғалыб мәст илә һушјар арасында.

Шәбхун кәтириб күлшәни-рүхсарына хәттин,
Бир гөнчә ғалыбдыр бу гәдәр хар арасында.
Һејран шәби-һичранда еләр јад вүсәлын
Һејрәтдәдир ол, чәннәт илә нар арасында.

2

Еј һүсидә Јусифи-зәманә,
Рәһм ејлә фәғирү натәванә.
Бир ан сәһи көрмәјәндә, јарым,
Әфғаны јетиррәм асиманә.
Әфлакә кәмәнд атды сәнсия
Һәр аһ ки, чәкдим ашиғанә.
Јагут ләбиндәки төбәссүм,
Салды кенә көнлүмү куманә.
Он дөрд кечәлик бир ај үзүн тәк,
Биллаһ ки, кәлмәјиб чаһанә.
Каһ ган төкәр вә каһ ичәр ган,
Ол сөрвгәдә будур нишанә.
Һејран көрүнчә ај чамалын,
Олду кенә ешгдә фәсанә.

3

Бир бүлбүләм ејләмиш зәманә,
Ғәм охларына синәм нишанә.
Еј дилбәрим, о ғашын ошар,
Әбруји-мүгәввәси-кәманә.
О алдадычы ширин кәламын,
Ғылды мәни дәһрдә фәсанә.
Тәк мән дејиләм, мин ашиги сән

Мәчнун кими ејләдин диванә.
 Бу бикәси-зари-натәваны,
 Биллаһ кәтирмисән аманә,
 Бир намә јазыб чијәр ганышдан,
 Ол чанибә ејләдим рәванә.
 Ёјран әсири-ешгин олмуш,
 Ахир тутушуб чәкәр зәбанә.

4

Јарын ләби, көр, лә'ли-Бәдәхшани бәјәнмәз,
 Нәр ким көрә дәндаләрин, каһи тәбәссүм,
 Нәм көвһәри, нәм ләләи-гәлтаны бәјәнмәз.
 Јарын мәһи-рујини көрән руји-зәминдә,
 Көјдә доланан мөһри-дирәхшаны бәјәнмәз.
 Ол зүлфи-сәмәнсајә бахан дөври-рүхүндә,
 Күлзардәки сүнбүли-рејһани бәјәнмәз.
 Јарын гәдини көрсә әкәр гумрији-бидил,
 Күлшәндә битән сәрви-хураманы бәјәнмәз.
 Нәр кәс ки, тутуб куји-вүсалиндә тәмәккүн,
 Биллаһ, верәләр тәхти-Сүләјманы, бәјәнмәз.
 Еј шаһи-заман, шаһи-чанан, көр чи, Зүләјха,
 Көрсә үзүнү, Јусифи-Кән'аны бәјәнмәз.
 Нәр кәс ола чарубәкәши-дәркаһи-чанан,
 Бил буну јәгин, тәхтдә солтаны бәјәнмәз.
 Ёјран әкәр тутса вәтән јар дәриндә,
 Кәлмәз көзүнә рөвзәји-ризваны бәјәнмәз.

5

Олубду гәм јатагы шад көрдүјүн көнлүм,
 Дағылды гүссәдән абад көрдүјүн көнлүм.
 Дијари-гәмдә кирифтәрү дәстқир олу,
 Кәмәнди-фиргәтә, азад көрдүјүн көнлүм.
 Фәраг дәрдинә ахтарды, тапмады чарә,
 Чәми-һикмәтә уstad көрдүјүн көнлүм.
 Сәрири-вәслдә Хосровсифәт отурмушду,
 Олубду күндә Фәрһад көрдүјүн көнлүм.
 Фәраги-мөһнәтә дүшүб вә пәршикәстә олуб,
 Висал сәјдинә сәјјад көрдүјүн көнлүм.
 Нүчуми-мөһнәти-гәмдән сүләһри-ә'лајә,
 Јетирди наләвү фәрјад көрдүјүн көнлүм.
 Чәкиб шәрарәләр, етди вүчудуму ёјран,
 Мисали-курәји-һәдләд көрдүјүн көнлүм.

6

Салды мәни ол кафәри-гәддар ајагдан,
 Бир залиму бибакү ситәмкар ајагдан.
 Нөјним, нә едим ким, мәни-сәркәштәри салды,
 Ол чөврү чәфа мәнбәји, хунхар ајагдан.
 Ничран әләми алды гәрарымы әлимдән,
 Салды нә дејим һәсрәти-дидар ајагдан.
 Пәрванәни шәм'ин оду јандырды дәмәдәм,
 Күлшәндә салыб бүлбүлү бир хар ајагдан.
 Ким бу, нечә инсаф иди, јаран ки, салсын,
 Өз ашигини јарү-вәфадар ајагдан.
 Етмә бу гәдәр чөврү чәфа ашигә, чана,
 Әлбәттә салыр бу гәдәр азар ајагдан.
 Салды о ситәмпәрвәри-бибак, чәфакар,
 Ёјрани-ситәмдидәни јекбар ајагдан.

7

Сөјр един, көрдини минајә бахын!
 Сәримм салды нә севдајә, бахын!
 Зүлфи-мишқини салыб аризинә
 Күн күсуф ејләјиб, ол ајә бахын!
 Чан алар гашы, төкәр кирпији ган,
 Мөрһәба ол оха, ол јәјә, бахын!
 Гәмзәси ганлар ичиб, мәст олуб,
 Чан алан нәркиси-шәһлаја бахын.
 Әкси-меј чөһрәсини ал ғылыб,
 Ачылыб, ол күли-һәмрајә бахын.
 Көр бәнәфшә ачылыб, ја ки, салыб
 Хәтти күн аризинә сајә, бахын!
 Бүкүбән гамәтимм дал еләјиб,
 Сәрв тәк ол гәди рә'најә, бахын.
 Ничри ол маһ рүхүн ёјраны
 Салды Мәчнун тәки сәһрајә бахын!

8

Ешгиндә нәзар, нәм гәмин мән,
 Гајәтдә ләтифү назәнин сән.
 Сән чүмлә көзәлләрин ичиндә
 Хуршидчамал, маһ чәбинсән.
 Вәслиндә галыб зәбаным ачиз,
 Тә'рифдә маһи-бигәринсән.

Инсан да олурму бөлө инчэ,
 Еј шух, мэкэр ки, нури-ејинсэн?!
 Сөн төк һаны көвһөр, еј пәриру?!
 Лө'ләи-төрү дүри-сәминсэн.
 Һәр һүсн десән варынды, амма,
 Нә фајидә, хуји атәшинсэн.
 Јарын сәни атды кетди накам,
 Һејрани-фәгир, сән гәминсэн!

9

Көнлүн дилсә бу дили-виранә дағылсын,
 Чөк наз илә ол зүлфүнә бир шанә, дағылсын.
 Мин ашиги зәичирә чәкиб, бавәрин олмаз,
 Бир тарихи ур чөлләрә диванә дағылсын.
 Бу бәзм ара чәм чәкәр һәсрәти-саги,
 Еј пирн-муган, әмр елә, пејманә дағылсын!
 Мәст олду чу ушшаг сәнин лә'ли-ләбиндән,
 Нә мәсрәфи вар бизләрә мејханә дағылсын.
 Ол ики ләбин вәсфини чөк риштеји-пәзмә,
 Вер бади-сәбајә ки, бу дөвранә дағылсын!
 Зүлфүн киреһи чүнки долуб мүргн-дил илә
 Ол кешмәкешн гојма күлүстанә дағылсын.
 Хали-сијәһин мүлки-Бәдәхшаны ғылыб фәтһ,
 Фәрман дејә јаз, сәфһеји-Иранә дағылсын.
 Јохдур о сәнәм, онда дү әбруји-хәминә,
 Биз сәчдә едәк, гој бүтү бүтханә дағылсын.
 Һејран, чү јанарсан о гәдәр шәм'ә мугабил,
 Бир вәз' илә чөк шө'лә ки, пәрванә дағылсын.

10

Еј ситәмкар, мәни рүсваји-чәһан ејләмисән,
 Көзүмүн јашыны чүн Дәчлә, рөван ејләмисән.
 Һәмнишан ејләмисән дүшмәни, еј мајеји-наз,
 Рәшкдән чаным алыб, бағрымы ган ејләмисән.
 Күн кими аризинә зүлфи-чәлипаны салыб,
 Күнү көр әбри-сијәһ алтда нәһан ејләмисән.
 Наз илә, ишвә илә сәјр еләјиб күлзари,
 Кестәриб мө'чүзә сән, сәрви рөван ејләмисән.
 Бир чаным вар иди, еј шух ки, алдын о заман,
 Өзкә чан дәхи бу бикәсдә күман ејләмисән?
 Гашларын тиғи-ситәм алмыш әлә, кипријин ох,
 Өлдүрсән мәни нәһәг јерә, ган ејләмисән!

Нечин, еј шух, нигабын көтүрүбсән үздән,
 Руји-хуршид-зәшин хәлгә әјан ејләмисән?
 Алмысан әглими сәрдән мәним, еј афәти-чан,
 Гәддими мөһнәти-һичриндән кәман ејләмисән!
 Һәсрәти-вүслүвилә, еј мәһи-мән, һајраны,
 Башы јердә, көзү јолда никәран ејләмисән.

11

Бир намә јазым, бади-сәба јарә јетирсин,
 Шәрһи-гәмими ол бүти-хунхарә јетирсин.
 Һичран әлими салды ајагдан мәни-зари,
 Даруји-вүсалин мәнә бир чарә јетирсин.
 Сәбрим кәсилиб, јар мәним чаними алсын,
 Ја шад еләсин вәсл илә, дидарә јетирсин.
 Дүнјадә вә үгбадә көрүм мәтләбә јетсин,
 Һәр кәс мәни ол јари-вәфадарә јетирсин.
 Бир јол верин, еј мөһнәти-һичран ки, пејамым,
 Та бади-сәба ол күлү күлзарә јетирсин.
 Јүз һәсрәт илә бу дили-һичранә кирифтар
 Әзм етди өзүн ол күли-бихарә јетирсин.
 Јүз кејш илә сәдди-рәф олуб харич-ситәмкар,
 Гојмады өзүн ол күлә бичарә јетирсин.
 Кәл, танры үчүн бунча ситәм ејләмә изһар,
 Гој, јарә өзүн бу дили-аварә јетирсин.
 Бикәслијимә рәһм еләсин халиғи-бичун,
 Һејрани о шәһбазә дикәр барә јетирсин.

12

Ја рәб, кәрәм ет, ол бүти-мәһпарә гајытсын.
 Бир рәһм еләсин бу дили-бимарә, гајытсын.
 Бу дил ки, она мәнзил иди, олду хәрәбә,
 Әзм етсә әкәр јар, дәхи һара гајытсын?
 Шанә чәкибән чип-чин елә, сал үзә зүлфүн,
 Гүллаб кими учлары рүхсарә гајытсын.
 Мүргн-дили-зарым кенә аварә галыбдыр,
 Зүлфүн хәмин ач, та ки, бу аварә гајытсын.
 Кәл рәһм елә, гој ашиги бир јарә јетишсин,
 Әрзин еләсин ол бүти-хунхарә, гајытсын.
 Чүн көвкәби-бәхтим јетишиб нәһс мәгамә,
 Бир әмр елә та сабитү сәјјарә гајытсын.
 Әһд ет, едәсән чануву сән сидг илә гурбан,
 Һејран, јар әкәр бир дә бу күлзарә гајытсын.

Ешги-рӯхи-чанаан кенә тугъан еләџибдир,
 Гәлбим одуну атәши-сузан еләџибдир.
 Хуршиди-күсуф иди вә ја түрреџи-шәбрәнк
 Рүхсарына дилдар пәришан еләџибдир.
 Јагути-ләби-јар дүрәфшан олубдур,
 Ја бади-сәба гөичәни хәндан еләџибдир.
 Ол гөичәни-күлрәнк иди, ја лүтф илә халиг,
 Мәширигдән ики сүбһ нумајан еләџибдир.
 Бә'зиләрә бу чәрх тышыб мәсиәди гисмәт,
 Мәнзил биз үчүн куһу бијабан еләџибдир.
 Фиргәт ситәминдән гәдимиз далә дөнүбдур,
 Ничран әләми бағрымызы ган еләџибдир.
 Ол маһ әкәр тә'зијә һејранә тутубдур.
 Түррәсин ачыб, зүлфү пәришан еләџибдир.

14

Мәни зәңчирдә сахладың, бу јетәв
 Доғрусу, сән мәнә дејилсән әр.
 Даима аң, сусуз вә гәлјансыз,
 Отурум бу хәрәбәдә нә гәдәр?
 Билмирәм рузикарә һејләмишәм
 Ки, салыбдыр кәмәндүвә бу төһәр?
 Етдијин зүлмә, дүшдүјүм күнүмә,
 Каһ күлүб, каһ ағларам мүзтәр.
 Гов гапындан, бары хилас олум,
 Гыл мәни разы, еј ситәмпәрвәр!

15

Сағија! Салды гәм әлдән мәни, бир бадә јетир
 Һәм бу дүнјада мәнә, Һәм дәхи үгбадә јетир.
 Һәрчи фәрјад едәрәм, кимсә јетишмәз дадә.
 Сән өзүн дадә јетиш, ол шәһи фәрјадә јетир.
 Еј сәба, дәрди-гәмм шәрһини јаз намәсифәт,
 Һәр зәминдә көрәсән ол бүти-нөвшадә јетир.
 Зүлфүвүн тари илә мүрри-дилиш бағла пәриш,
 Хәнчәри-киприк илә хидмати-сәјјадә јетир.
 Кәр ки, сәјјад она рәһм еләјиб, төкмәсә ган,
 Гәмзәси чаным алаң көзләри чәлмәдә јетир.

¹ Төрчүмә М. Мубаризиндир.

Чүнки ничран әләми салды мәни зинданә,
 Еј әчәл, рәһм елә, сән өзүн имдадә јетир.
 Мәктәби-ешгдә, һејран һәрә бир хәт јазды,
 Ешг сәрмәшгини сән, чәһд елә, устадә јетир.

16

Еј фәләк, дәрди-гәмм шәрһини чананә јетир.
 Сәбт гыл мүлк хәрәчини о султанә јетир.
 Даһа јох табү тәван, чисми-зәифимдә мәним,
 Ја ки, ал чаным, ја дәрими дәрманә јетир.
 Рунпәрвәрди ләби вәхти-тәбәссүмдә, сәба!
 Руһи бу тәндән алыб, ол ләби-хәнданә јетир!
 Көрдү ол зүлфү көнүл, олду пәришан әһвал,
 Бу пәришанлығымы зүлфү пәришанә јетир!
 Зүлфү рујин еләди мәзһәбими сүст мәним,
 Ја мәни кафәр елә, ја да ки, иманә јетир.
 Кетди ол Јусифи-мәһру, көзүм, ағлама аз.
 Хуни-наби чијәрин, чәһд елә, үмманә јетир.
 Бунча һејрани-һәзин, салма ајагдан өзүнү,
 Күлшәни чанда битән сәрви-хураманә јетир.

17

Зүлфүн хәми ачылса әчајиб кәмәнд олур,
 Јүз сејди-дил о силсиләдә пәјбәнд олур.
 Тирәләшәр һәва дәхи, дағлары чән тутар,
 Әвчи-сәмајә дуди-дилим чүн бүләнд олур.
 Етди Сәһәнди хак илә јексан көзүм јашы,
 Харү хәс илә сејл јолу ничү бәнд олур?
 Бүлбүл фәғанү налә чәкәр, һушдән кедәр,
 Һәр вахт ким, о лә'ли-ләбин нимхәнд олур.
 Лә ли-ләбиндә вармы мәкәр чешмеји-һәјат?
 Вәр нә бу нөвилә нә шәкәр, нә дә гәнд олур.
 Башдан-ајаға чүмлә тәнин дилпәсәндидир,
 Һәр дилрүбадә бири әкәр дилпәсәнд олур.
 Һејрани-натәваны әзиз ејлә лүтф илә,
 Гәдрини бил, һәр ашиги ким дәрдмәнд олур.

18

Бу вә рүхсари-зибадыр, бу нә зүлфи-пәришандыр,
 Мәкәр хуршиди-рәхшан әбри-нисан ичрә пүнһандыр?
 Тәаллаһ, бу нә әбру, нә чешмү, бу нә мужкандыр,
 Бири хәнчәр, бири аһу, бири шәмшири-бүррандыр,

Бу нә ләбдир, нә дәндандыр вә ја лә'ләи-гәлтандыр.
 Билурин һогга ичрә куија лә'ли-Бәдәхшандыр,
 Кәмәнди-кәрдәни-чан, дәнеји-мүргә-дили-шејда,
 Вә ја ки, хали-һиндудур вә ја зүлф әнбәрәфшандыр.
 Дүшүб рүхсарә зүлфи-мүшкбарын пичү табилә,
 Вә ја кәңч үзрә баш гојмуш јатаи бир марү-пичандыр?
 Әрәгдән гәтрәләрдир сәфһеји-рүхсаридә, ја ким,
 Сәһаби-зүлф ара хуршид руһи-зәррәфшандыр?
 Бојун тәк бир гәди-зиба көрүнмәз дәһрдә әсла,
 Зисүн'и-гадири-јекта, нәһали күлшәничандыр,
 Сәһни ләфзи- күһәрбарын чәми әмваты һәјј ејләр.
 Дәми-Исаји-руһуллах вә ја ки аби-һејвандыр.
 Ики ашиг олуб сузан чәмалын шәм'инә һәр дәм,
 Бири пәрванеји-мискин, бири сәркәштә һејрандыр.

19

Еј чәрх, мәним аһи-шәрәрбарыма рәһм ет,
 Һичрана јанан синеји-әфкарыма рәһм ет.
 Сүбһә кими әнчүм сајарам фикри-рүхүндә,
 Һичран кечәси дидеји-бидарыма рәһм ет.
 Гүрбәт аләми, јар фәрағы мәни алды,
 Гүрбәтдә галан чани-кирифтагыма рәһм ет.
 Тәнһа галыбан бикәс олуб, јардән ајры,
 Бикәслијимә, һәсрәти-бисјарыма рәһм ет!
 Әшк илә едиб һәр тәрәфә сејл рәванә,
 Чүн әбр сифәт чешми-күһәрбарыма рәһм ет!
 Һичрани-рүхи-јар мәни салды ајагдан,
 Чатдыр мәни ол муһисн-гәмхарыма, рәһм ет!
 Јүз зәһмәт илә амуш олуб бу дили-виран,
 Һејран, фәган етмә, дили-зарыма рәһм ет!

МӘСНӘВИ

Сәнә гурбат ола көнүл, һәм чан,
 Олмуш Һејран, һүснүнә Һејран.
 Гәлб шәм'и-чәмалына ханә,
 Она ашигләр олду пәрванә.
 Нә олуб, еј әзиз, һуризад,
 Фиргәтин етли көнлүмү наһад?

¹ Тәрчүмә едәни М. Мүбариздир.

Нәдән әһбаби јада салмазсан,
 Бинәвалар гәминә галмазсан?
 Еј олум мән гәдәмләринә фәда,
 Вармы тәгсирим ешгдән башга?
 Сәһи тәһрик едирми дүшмәнләр,
 Мәһи көздән салырсан, еј дилбәр?!
 Мәһи зүлм илә салмадын гәләмә,
 Муһис етдин бу гәдр дәрду гәмә.
 Сән һаман јари-меһрибаным идин,
 Сән һаман шаһи-камираным идин
 Ки, мәһи лүтфүн илә шад һәр ан
 Еләдин ашикар, һәм пүнһан.
 Мән һаман ашигәм ки, көрмүшдүн,
 Көнлүнү мән гәрибә вермишдин.
 Чәкмәз идин бир ан мәндән көз,
 Севкидәнди ешитдијим һәр сөз.
 Даима бигәрар идин мәнсиз,
 Һәмдәмү аһу зар идин мәнсиз.
 Мәндән ајры дүшәндә бир саәт,
 Сәндә галмазды зәррәчә тагәт.
 Нә олуб инди, еј чанымдан әзиз,
 Ки, көзүндән бу пәв'и дүшдүк биз?
 Кәл белә етмә, еј көзүм нури,
 Кәл белә етмә, еј көзәл һури!
 Еј олан бағи-һүснә сәрви-рәван,
 Кәл белә етмә, мән сәнә гурбан!
 Сәнә лајиг дејил, ај үзлү никар,
 Едәсән әһдини бу чүр инкар.
 Сәнә лајиг дејил, көзәл чанан,
 Унудуб әһди, андыны ғырасан.
 Еј вәфа асиманынын ајы, сән,
 Бизи бир намә илә јад едәсән!
 Мәһ чәмалым! Рәва дејил, әјјар,
 Дејә ки, тәрк ғылды јарыны јар.
 Бивәфа олмасын кәрәк дилдар,
 Едәр инсанлары бу адәт хар.
 Чох-чох әввәл демишләр ашигләр,
 «Бивәфа олмасын кәрәк дилбәр»,
 Көзәлә бивәфа дејәнләрә, сән,
 Гулаг асма, бил онлары дүшмән!
 Нә гәдәр вар көзәл бу дүнјадә,
 Өз вәфасилә фәхр едәр садә.
 О көзәлләр ки, билмәз әһду вәфа,
 Көзәл ад вермә онлара әсла!

Кечә бир ашиги гучуб онлар,
 Сүбһ тездән бир өзкә яр арајар.
 Нечә шәртилә өлчүләрсә чамал,
 Шәрти-әввәлдир һүснә әгдү камал.
 Нәр чаванда ки, вар чамал јәгин,
 Олмалы онда һәм камал јәгин.
 Сәндә ки, вар чамал, һәм дә камал,
 Буну инкар едәнләр олсун лал!
 Һејфдир јар, бивәфа оласан,
 Һәдәфи-тәһи-ешгија оласан.
 Һејфдир, дилбәрим ки, бир бәдхәһ,
 Бивәфасан, билиб ола акаһ.
 Һејфдир дүшмәнин пис адәт едә,
 Мәнә тәһә вуруб, шәмадәт едә.
 Чох јамандыр ки, дүшмәнин, чанан,
 Сәнә ејб ахтарыб, едә түгјан!
 Мәнә рәһм ејлә, еј күл үзлү көзәл,
 Бивәфалыгдан әл кәтүр, јола кәл!
 Тәзәдән мейрибан ол, еј дилбәр!
 Нечә ки мейрибандыг әввәлләр.
 Мәни зүлмүнлә гылма аварә,
 Гыл мәнәббәтлә дәрдимә чарә.
 Мейрибан ол ки, мейрибанәм мән,
 Мейрибан ол ки, бағры ганәм мән.
 Еј олан дүррү-мәхзәни-идрак,
 Гүссәдән дүшмәни кәл ејлә һалак.
 Мәнә сонсуз мәнәббәтанлә, күлүм,
 Дүшмәни бағры ган ејлә, күлүм.
 Еј гәди сәрв, сурәти күл олан,
 Разы олма галым белә налан!
 Үзүнүн һәсрәтиндәјәм көзәлим,
 Нә едим, дамәнинә чатмаз әлим.
 Кечә-вә күндүзүм гара олмуш,
 Үрәјим дәрду аһилә долмуш.
 Рузикарым кечә, фәгәт ајы јох,
 Дәрдимин, изтирабымын сајы јох!
 Јатағымдыр кечә мәнә зиндан,
 Едәрәм сүбһ олунча аһу фәган.
 Мәнә күлшән гәминдә күлхән олуб,
 Күлүшүм аһу налә, шивән олуб.
 Мейрибан јар, дәрди-һичрандан,
 Олмушам зару вәләһу Һејран!
 Рәһм гыл, наләвү фәғанымә, кәл,
 Лүтф гыл, чисми-натәванымә, кәл!
 Гәлбими гырмысан, нолур, јада сал.

Бу гырыг көнлүмү бары, әлә ал!
 Мәни бир ан јад-гыл, көзәлим,
 Бир ширин сөзлә шад гыл, көзәлим.
 Мәни шад ејлә, гүссәдән гуртар,
 Та дуаку олум сәнә, дилдар!
 Кечә-күндүз дедим јаша, шән гал,
 Гисмәт олсун сәнә һәмишә вусал!

МҮХӘММӘС

Дустан! Һали-дили-зарими дилдарә дејин
 Шәрһи-әһвалымы ол јари-ситәмкарә дејин!
 Руһи чисмимдән алан ол бүти-хунхарә дејин,
 Бәлкә бир рәһм едә бу аһи-шәрәрбарә, дејин!
 Мәни һичран-әләми салды нә одларә, дејин!

Вәһ ки, кирдаби-бәлә ичрә-шикәст олду тәним,
 Гәрги-туфан олубан, һәддән етүбдүр әләмим.
 Јохду бир јари-вәфадар, бу дәм тутсун әлим,
 О ситәмкарә белә-әрз еләјин, дәрду гәмим,
 Галмышам гүрбәт ара, бикәсү гәмхарә, дејин.

Етди дәрманинә мейһтам о мейһпарә мәни,
 Гојду бу чәлләр ара бикәсү аварә мәни.
 Мүбтәлә етди фәрагә кенә хунхарә мәни,
 Кәр ки, сиздән хәбәр олса о көзү гарә мәни,
 Әли јардан үзүлүб, олду күнү гарә, дејин!

О чаванә ки, гәди сәрви-диларадыр, онун,
 Үзү күл, хали сижәһ, зүлфү чәмәнсадыр онун.
 Јусифи-дәһр ки, шејдасы Зүлҗахадыр онун,
 О тәбибә ки, лаби лә'ли-Мәсиһадыр онун.
 Чарәсиз дәрдимә шајәд еләјә јарә, дејин!

Олмаз ол јари-вәфадарә гәрин һури мәләк,
 Гәми-һичриндә мәни-гәмзәдәјә јохду көмәк.
 Үмидим варды ки, ол маһрухи бир дә көрәк,
 Бүрчи-сә'ди шәрәфиндән ајырыб чәрхи-фәләк,
 Көвкәби-бәхtimi салды кенә идбарә дејин.

Дустан! Салды ајагдан мәни һичран ситәми,
 Фәләјин мейһнәти, һәм ајрылыгын дәрди, гәми.

Ландырыб багрымы, һәм чак гылыбдыр синәми,
Етди памали-ситәм чанымы гүрбәт әләми.
Зәһри-һичран'еләжиб багрымы сәдпарә, дејин!

Јарәб, ол бир дә көрәр јары кәнариндә дәхи?
Гөнчеји-күл ачылыб бағи-бәһариндә дәхи,
Хали јер јохду онун чисми-фикарында дәхи,
Галмады табу тәван, чүн дили-зариндә дәхи,
Еләсин рәһм—бу һејрани-кирифтәрә, дејин!

МУСТӘЗАД¹

Ол сәрви-сәрәфраз ки, бојланды гапымдан,
Нур салды чаһанә.
Охшатдым онун гәддини, көрдүкчә хураман,
Бир сәрви-рәванә.
Парлаг үзү мәшригдә едән дәмдә тәчәлла,
Гәлб олду пәришан.
Олду чијәрим парә о кирпичкәр учундан,
Од дүшдү бу чанә.
Күлшәндә бој атды о гызылкүл колу азад,
Гөнчә вериб ачды.
Мин күллә о күлзари едиб хүррәми-хәндан,
Һәм кетди хәзанә.
Тути өзү, гумру өзү, бүлбүл өзү лабүд,
Чәм олду пәрәфшан.
Јарпаг өзү, мејвә өзү, јүз рәнкилә әлван,
Кәлмиш бу чаһанә.
Лејли кими ашигләри битагәт едибдир,
Ол түрреји-тари.
Јә'губ кими мәскәни олмушса да Кән'ан,
Кәлмишсә фәғанә.
Јусиф кими Миср ичрә гызыл тәхтдә султан,
Олмуш о јеканә.
Каһ севки дијарында олуб Хосрову Пәрвиз,
Фәрһад кими каһ.
Тәлә әлиһә тишә вериб зари-пәришан,
Бәдбәхти-зәманә.
Бир дәрдә кирифтәр оларкән ики ашиг,
Олмуш бири хошбәхт
Каминчә чаһан, диқәринин гисмәти һичран,
Мин дәрдә нишанә.

һејран сәнин ешгинлә доғулмуш, а көзәл јар!
Шөвгинлә јашарды.
Ешгин һәвәси верди онун өмрүнә пајан,
Торпагда һәһан олду,
О бәдбәхти-зәманә!

БИЗ ДӘ БИР АЗ ПИС ДЕЈИЛИК¹

Варса сәни бир чох севән,
Биз дә бир аз пис дејилик.
Арифләрдән, агилләрдән,
Биз дә бир аз пис дејилик.

Ајдынлатдын мәчлисләри,
Һуримисән, ја ки, пәри?
Сәнсән көзәлләр сәрвәри,
Биз дә бир аз пис дејилик.

Еј ај үзлү, көзәл чанан,
Һүснүн бәһишт тәк чан алан,
Дүнјада јох мислиң, инан,
Биз дә бир аз пис дејилик.

Һеј доланыр чәрхи-фәләк,
Көјдән јерә гәдәр десәк.
Көрмәз сәнин кими мәләк,
Биз дә бир аз пис дејилик.

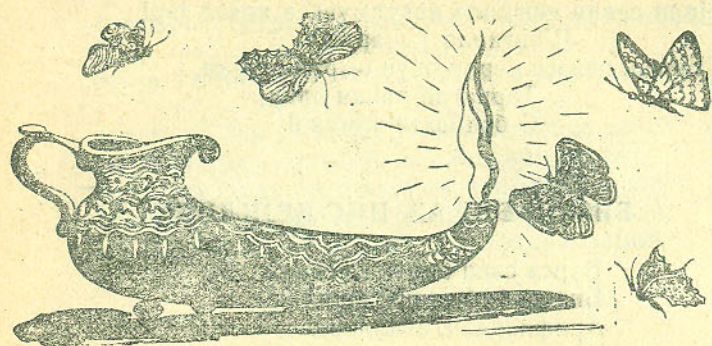
Еј сәрвгәддү симтән,
Шәккәрләбү гөнчәдәһән,
Доғрусу, сән чох көзәлсән,
Биз дә бир аз пис дејилик.

Ашигләрә сәнсән дилбәр,
Дилбәрләрә олдун сәрвәр.
Чүмләсиндән сәнсән бәһтәр,
Биз дә бир аз пис дејилик.

Хублар олар хәчил сәндән,
Јүз чан верәр һәр бир хәндән.
Һејран олсун сәнин бәндән,
Биз дә бир аз пис дејилик.

¹ Тәрчүмә едәни М. Султановдур.

¹ Тәрчүмә едәни М. Султановдур.

АШЫГ ПЭРИ

XIX эсрин I жарысында ашыг ше'ринин эн көркөмлү нүмөндөлөрүндөн бири олан Ашыг Перинин һажаты вә жаратычылыгы һаггында мәнбәләр, шаирәнин XIX эсрин әвәлләриндә Араз ғырағындакы Маралҗан кәндиндә јашадығыны вә Шушаја кәлдијини гејд едирләр.

Адолф Берҗенин көстәрдијинә көрә Ашыг Пәри 1829-чу илдә 18 јашында имиш. Буна әсасән шаирәнин тәхминән 1810—11-чи илләрдә анадан олдуғуну куман етмәк олар. Ејни заманда бүтүн мәнбәләр онун чох кәчкән вәфат етдијини көстәрирләр. Тәхминимизә көрә бу өтән јүзиллијин ғырхынчы илләринә тәсадүф едир.

Ашыг Пәри олдуғча, көзәл, рәван, тәбли, ағыллы вә һазырчаваб олмушдур. Өз көзәл, ше'рләри вә һазырчаваблыгы илә, о, аз бир заманда Гарабағ шаирләринин нәзәрини чәлб етмишди. Ашыг Пәри Мирзәчан Мәдәдов, Чәфәргулу хан Нәва, Мәммәдбәј Ашиг, Түфәјли, Мирзә һәсән Мирза, Әсәд бәј вә башгалары илә дејишмиш вә бу дејишмәләрдә галиб чыхмышдыр.

Ашыг Пәри әсасән ашыг ше'ри сәпкисиндә лирик ше'рләр јазмышдыр. Доғрудур, онун бүтүн әсәрләри бизә кәлиб чатмамышдыр. Лакин, тәкчә әлимиздә оланлар Перинин истәдадлы бир шаирә олдуғуну билдирир. Ашыг Перинин ше'рләриндә бир тәрәфдән саф мәнәббәт, ана тәбиәт, достлуғ, әдаләт вә с. тәрәннүм олунур, дикәр

тәрәфдән дүнјанын вәфасызлығындан, өлүмүн амансызлығындан, һакимләрин зүлмүндән шикајәт едилир.

Ашыг Пәри мүасирләриндән Мәһәммәд бәј Ашиг, Чәфәргулу хан Нәва, Мирзә һәсән Мирза, Мирзәчан Мәдәдов кими шаирләрлә јахын дост олмуш, онларла бир нечә дәфә дејишмиш вә мәктублашмышдыр.

Заманәсинин ше'р пәриси, «шухи-чаһаны» олмуш ашыг Пәри һаггында онун мүасирләриндән Мәһәммәд бәј ашыг јазырды:

Хош јарадыб сәни устади-әзәл,
Һүснү вәчәһәтдә јекта, бибәдәл.
Дызағ маһалында сән тәкин көзәл
Һәрдән истәмишгәм бәргәрар ола.

Ашыг Пәри јохсул бир кәндли аиләсиндә Гарабағ маһалында Маралҗан кәндиндә доғулмуш, даһа сөнра Шушаја көчмүшдүр.

Јохсул, јетим бөјүдүјүнү Мирзәчанын «Сәнә» рәдиф-ли ше'риндә јаздығы бу чавабдан билирик:

Мән фәғири бәләмисүз арада,
Дәдрәсим бунда јетишсин дада.

Пәри Шушада тезликлә шөһрәт газанмыш, әдәби мәҗлисләрдә вә тој шәнликләриндә сајылмыш, танынмышдыр. Онун һәр бир ше'ри әдәби мүнһидә дәрһал әксәдә вермиш, бир нечә јени ше'р вә дејишмәнин јаранмасына сәбәб олмушдур. Көчәрлинин јаздығына көрә Вағифә нәзирә оларағ јаздығы мүрәббеләри вә бағламалары вармыш.

Әлләрдә 40—50 ше'ри мөвчуддур, чоху итиб-батмышдыр.

Ашыг Перинин ше'рләри һәлә кечән эсрин орталарында әдәбијатчыларын диғгәтини чәлб етмишди. Одур ки, 1856-чы илдән башлајарағ демәк олар ки, бүтүн тәзкирә вә әдәбијат мүнхәбәтларында шаирәнин ше'рләриндән нүмунәләр верилмишдир.

ГОШМАЛАР

1

Мирзэман агадан—дэсти сэхадан
Тифлис өлкәсіндән бир нишан кәлиб.
Әп'ам елиб кәлиб нәһәнк үстүнә,
Е'чазы мө'чүзат хош нишан кәлиб.

Көрән бәһ-бәһ деди шөвкәтү шана,
Биз дә мајил олдуғ гаши-камана,
Алов-алов шө'лә салуб һәр јана,
Санасан ки, лә'ли-бәдәхшан кәлиб.

Нами чардур јылдыз кими сәкриди,
Једди чырағ Чар тәрәфин бүрүдү,
Көрмәјинә гыз-кәлиндәр јериди,
Нечә-нечә зүлфү пәришан кәлиб.

Еһтијат көрүлдү, шамлар алынды,
Тојлар тутулубан, шәнлик олунду,
Пак намаз гылынды, сүфрә салынды,
Чар тәрәфин кәнди мәчмуан кәлир.

Мән Пәријәм дәрә-пүнһанын ичиндә
Хал доланыр зәнәхданын ичиндә,
Сән билирсән кәлисанын ичиндә
Өмрүнә дуачы јүз мин чан кәлиб.

2

Мүршиди-камилдән дәрсимн алдым,¹
Чан көтүрүб бу мејдана кәлмишәм.
Мүрғи-сәмәндәрин ашинасыјам
Од тутубан јана-јана кәлмишәм.

Мүхтәсәр нә дејим нашысан, нашы!
Тутубдур јаханы ешгин аташы,
Бу тә'рифләр зәнәнә нә јарашы,
Һәг билир ки, мән мәрдана кәлмишәм.

Пүнһаныда бир азарым вар мәним,
Көзләр јолда интизарым вар мәним.

¹ Мүасирләріндән шаир Түфејлијә чавабдыр.

О кәлмәндән хиридарым вар мәним,
Сән сәррафсан, мән дә кана кәлмишәм.

Зәнбур олар шанда, белә мәканда,
Чох арифләр манда кәнчи-пүнһанда,
Бүлбүл-абаданда, бајгу-виранда,
Әндәлибәм,—күлүстана кәлмишәм.

Пәризадә әл көтүрмәз чанындан,
Дәрсин алыб саһибкамал јанында,
Күлли-ишин мә'рифәтин канындан
Бәзм ичиндә мән фәғана кәлмишәм.

3

Ешитмишдик, гуллуғуна јетишдик,¹
Көрдүк ки, дүшмүсән дилдән-дилә сән.
Унутмајыб мүсәлманлығ шәртини,
Матәм тутуб бир инсафа кәләсән.

Бу ишдә Гәдирин² вардыр рајы,
Јетән кәсләр она дејир севдајы.
Аралыға дүшүб мәһәррәм ајы,
Лајиг дејил онда дејиб күләсән.

Јахшы јетәр имамы фәрјадына,
Белә ишин ләззәти нә, дады нә.
Адам билдик биз дә кәлдик адына,
Адамлығы ганмајыбсан һәлә сән.

Еј Пәри, тә'чил ет суалында сән,
Нөгсан јетирибсән камалында сән.
Имди зурна чалмағ хәјалындасан,
Ону кәрәк ахирәтдә чаласан.

4

Шајистәдир, еј мүршүди-камилим³
Достлар арасында е'тибар ола.

¹ Бу мәнзүмә шаир Чәфәргулу хан Нәваја мүрачнәтлә јазылмышдыр.

² Чәфәргулу ханын хидмәтчисин.

³ Мәһәммәд бәј Ашигә јазылмышдыр.

Шаир олан устадындан дэрс ала,
Зидди чинсү рэдифдэ пэркар ола.

Сән ки, бизэ намэ јаздын ибтида,
Чаны дост јолунда ејләдим фэда.
Овсафи-алэмдэ јектадыр, јекта
Мэлэк һичранында бэргэрар ола.

Чэваби-хэттиндэн олмушам хошһал,
Эрз ејләјим гуллуғуна вэсфи-һал,
Шә'нилә шөвкәтһи олсун бизавал,
Кәрәк хидмәтиндә хидмәткар ола.

Мажиләм һүснүнүн хош рәнкинә,
Јетә билмән тәһнисимин дәнкинә.
Саллам сәни мәһшәрин чәнкинә,
Ариф бу јерләрдән хәбәрдар ола.

Пәри идим ешг ичиндә ашикар,
Аралыгда јахшы олур сәбәбкар
Бу чәнк мејданында ејләрәм шикар,
Әкәр Мәһәммәд тәк сәд һәзар ола.

5

Китабләрин шаһы дәфтәр ичиндә¹
Гәләм илә назик әлләр ојнашыр.
Фитнәли, феллисән, назу гәмзәли
Дәһанында ширин дилләр ојнашыр.

Ешгинин әлиндән кедәрәм дада,
Дәрдим олур күндән-күнә зијада,
Шивеји-рәфтарың дүшәндә јада
Бағрымың башында милләр ојнашыр.

Дад еләрәм, һарај нашы әлиндән,
Јанды чикәр ешг аташы әлиндән,
Мән нә дејим көзүм јашы әлиндән,
Үзүшүр соналар, көлләр ојнашыр.

Адам вар доланыр мәкрин ичиндә,
Адам вар доланыр зикрин ичиндә,

¹ Шаир Мирзә һәсән Мирзаја.

Сәни камалында, фикрин ичиндә
Әчајиб, гәрајиб һаллар ојнашыр.

Пәријәм, хәлг ара олмушам бачы,
Кимсәнин кимсәјә јох еһтијачы,
Бәлху Бухараның, һиндий хәрачы
Зәнәхданда сижәһ халлар ојнашыр.

6

Нә јатыбсан ләһаф бәстәр ичиндә,¹
Бимармысан, нәдир бәс һалын сәнин?
Ешгин мәризинин мән тәбибијәм,
Бәјан ејлә мәнә әһвалын сәнин.

Исми-шәрифиниз дада јетишсин,
Мәтләб алыб һәр мурада јетишсин,
Халиг өзү бир имдада јетишсин,
Һифзиндә сахласын завалын сәнии.

Бар илаһым күлзарына гыјмасын,
Хәстә олан бимарына гыјмасын,
Ширин-ширни күфтарына гыјмасын,
Бағышласын гаши-һилалын сәнии.

Бир мәсәлдир: бағбан олан бар чәкәр,
Әндрәлибин һәм мејли күлзар чәкәр,
Аллаһына бәндә аһүзар чәкәр,
Гәм чәкмә камилдир камалын сәнии.

Мән Пәријәм, ешгә зарам нејләјим,
Дәрди-дилдән хәбәрдарам, нејләјим,
Бурдан ора итизарам, нејләјим,
Шәфалаңсын нури-висалын сәнин.

МИРЗӘЧАНЫҢ ОЛҮМҮНӘ

7

Дүнја, сәни е'тибарың јох имиш,
Бир хәбәр вер Мирзәчаны нејләдин?
Нечә бәјләр илә, нечә хан илә
Күфтары хош әһли-чаны нејләдин.

¹ Мирзә һәсән Мирзаја

Нечә шәһр үстүнә чәнк едиб саваш
Чарһ олуб сел јеринә ганлы јаш.
Фәләк етдин тачи-тәхтини тараш
Нөкәр, најиб ханиманы нејләдин?

Пуч дунја сәндә бир јаранан ханы?
Күнбәкүн артырдын шөвкәтү шаны
Тифлисин сағ әли, сәрдарын чаны
Виран гојуб Дағыстаны нејләдин?

О фәләкдир коју јери дағлајан,
Әзәл шад ејләјиб сонра ағлајан,
Синәсиндә ше'р китаб бағлајан
Саһибһи-һуш көвһәр каны нејләдин?

8

Чанагчы мүлкүндән сәфәр еләдик,
Мәнә гәним олды јоллар, ағларам.
Шәчәр кәлди урду шикар ејләдик,
Төкәр дидәләрим селләр, ағларам.

Накаһанда бөјлә дүшдүм дәрдә мән,
Нечә чәким ешг үзүнә пәрдә мән?
Көзү јашлы кәлдим Тағавердә мән
Пәришан олубдур телләр, ағларам.

Бир шаһандаз шаһбарым кедүбдүр,
Кәсилүбдүр ихтијарым кедүбдүр.
Көксү дағлу бир таварым кедүбдүр,
Гурујуб лал олуб дилләр, ағларам.

Бир Пәри дил арамында ган ағлар,
Чәкилиб синәмә дүкүнлү дағлар,
Өлүбдүр бүлбүлүм, лал олуб бағлар,
Саралыб-совулуб күлләр, ағларам.¹

КӨРАЈЛЫЛАР

1

Залым Шәчәр дад әлиндән,
Сән һа наһаг ган ејләдин.

¹ Бу вә сонра кәлән ше'рләри Ашыг Пәри чох севдији Бадамын вәфаты мүнәсибәти илә сөйләмишдир.

Зүлмилә көнлүм шәһрини
Көр немә виран ејләдин.

Сајмадын султаны, ханы,
Ејләјибсән наһаг ганы,
Бадам кими нөвчаваны,
Јер илә јексан ејләдин.

Нечә гыјдын күлзарына,
Пүнһан кечән играрына,
Салдын јоллар кәнарына,
Дөрд јаны ал ган ејләдин?

Пәринин дәрди түғјанды,
Сакин јери Маралјанды.
Күлүм гончасында јанды,
Бүлбүлләр әфган ејләди.

2

Нә мүддәтдир бу гәфләтдән
Ојанмырсан, гара бахтым.
Чәкдирдијин әзијјәтдән,
Усанмырсан, гара бахтым.

Атмысан үмmani-гәмә,
Күлүнч етмисән аләмә,
Мәни дәрдә салыб, јенә
Дајанмырсан, гара бахтым?

Ахытдун сел тәк ганымы,
Үзмүсән чаван чанымы,
Алмысан адү санымы,
Утанмырсан, гара бахтым?

Јашајырам зәһмәт илә,
Чәтинликлә, зилләт илә.
Сән Пәријлә һөрмәт илә,
Доланмырсан, гара бахтым.

3

Мәни дилә салан гоншу,
Көрүм үзүн гара олсун.

Данышыбсан јалан гоншу,
Көрүм үзүн гара олсун.

Өмрүн боју күлмәјесән,
Шад-шәринлик билмәјесән,
Ач оласан, өлмәјесән
Көрүм үзүн гара олсун.

Јалан дејилсүн адува,
Аллаһ јетмәсүн дадува,
Лә'нәт олсун устадува,
Көрүм үзүн гара олсун.

Евдә галыб зај оласан,
Гарыларә тај оласан,
Әзранлә пај оласан,
Көрүм үзүн гара олсун.

Кимсә бахмасун сөзүвә,
Онда вурасан дызүвә
Көрән түшүрсүн үзүвә,
Көрүм үзүн гара олсун.

Сән Пәрини етдүн дәли,
Пис гоншудан үздүм әли,
Гөним олсун сәнә Әли,
Көрүм үзүн гара олсун.¹

4

Узаг јолдан кәлән јарым,
Јолуна гурбан олдуғум,
Бирчә даныш тути диллим:
Дилинә гурбан олдуғум.

Сәни доғубду мәрә ана,
Чан сәнә гурбан мәрәдана,
Кәл сарыл бәјаз кәрәдана
Голуна гурбан олдуғум.

Пәријәм, кәл хош данышаг,
Көнлүнү алым, барышаг,

¹ Чүнкә шәрин әввәлиндә белә бир гејд вардыр: «Гоншусу
Ашыг Пәринин адына бәнтан дејир, Ашыг Пәри бу сөзү она гошур».
Б а х: ФР-669, сәрәг-10.

Дур бәри кәл гучаглашаг,
Белинә гурбан олдуғум.

5

Нә дурмусан, пирсиз ашыг
Гајыт мән дә сәнә дөндүм.
Ал суалым, вер чавабым
Микири-нәкирә дөндүм.

Сән мәним һалым билмәзсән
Һали-зар едә билмәзсән.
Зәрникар едә билмәзсән,
Галиби-Хејбәрә дөндүм.

Пәризадәнәм, анарам,
Кечән күнләрим санарам,
Кечә сүбһәдәк јанарам
Чәкил ки, мәш'әлә дөндүм.

ДЕЈИШМӘЛӘР

Ч. Нәва

1

Сән еј Пәри, мәләк пәрвәрдәсисән,
Һәмишә дејирдин биз чакәр она.
Нәдән өтрү биздән кәнар кәзәрсән.
Нә мане олубсан сәрәсәр она.

Ашыг Пәри

Нә шајистә бу сөзләри данышмаг
Бүсјардыр мәрди-хидмәткар она.
Сәјмырдын султаны, ханы, пашаны
Нә шаһ бир сөз дејәр, нә сәрдар она.

Ч. Нәва

Нә хош күфтары вар, нә хош садәдир,
Бу дәрдим һамыдан мин зијадәдир.

Догрудур дибача мәликзадәдир,
Бәс нәдән дејирләр зүлмкар она?

Ашыг Пәри

Ханзадәсән мән танырам сөзүндән,
Әјри демә, доғру сөјлә дүзүндән.
Залымлыгда хәбәрин јох өзүндән
Һәр јердә дејирләр рәһбәр она.

Ч. Нәва

Өзәл башдан Мирзәчандыр устадын,
Чәми виранәдә дејилир адын
Нә сәбәбдән сизин бала Фәрһадын
Каһ хохәк дејирләр, каһ пүсәр она.

Ашыг Пәри

Мирзә Гәдир сәнин устади-хәрин
Зишт данышмагда јох бәрабәрин,
Хохәк Абдулладан јохдур хәбәрин
Демә бундан сонра сән пүсәр она.

Ч. Нәва

Арифәм бу јердә јары көрәндә,
Мән нә дејим бу дүхтәри көрәндә.
Әгл итирдим сән әғјары көрәндә
Нечин көндәрибсән етибар она...

Ашыг Пәри

Дағам күл јанында хары көрәндә,
Тәрлан ојлағында сары көрәндә.
Сән ки ешг әһлини кары көрәндә
Пәријәм, дуачы ашикар она.

Мирзәчан

Мән ки өлдүм һәсрәтиндән, еј Пәри,
Чаным алыб о мәстана көзләрин.
Јанында гәмзәси, ишвәси, назы,
Һәрдем бахыб афәтана көзләрин.

Ашыг Пәри

Һәр нә ки, данышсан әфсанәдәндир,
Батачагдыр мәкри-ганә көзләрин,
Сән мәнә рәғибсән, һәми һәмәһрәм.
Саташмасын зәнәхдана көзләрин.

Мирзәчан

Истәмәнәм сәк рәғибин үлфәтин,
Чох чәкирәм сәнин чүнки мөһнәтин.
Чүнки билмиш ағламағын ләззәтин,
Гој ағласын јана-јана көзләрин.

Ашыг Пәри

Тәбиб олан јара бағламағ илә,
Ешг одуна чикәр дағламағ илә,
Ким вајә чатыбдыр ағламағ илә?
Бича јерә дојду чана көзләрин.

Мирзәчан

Әглими итириб зајил олмушам,
Дәрјндә башлајыб сајил олмушам,
Аләм билир сәнә мајил олмушам,
Өд салыбдыр Маралјана көзләрин.

Ашыг Пәри

Ешгин мәстлијиндән ајыл декиләм,
Һәр нә ки, данышсан гајыл декиләм,
Лејлисифәт сәнә мајыл декиләм,
Мәчнун кими нә дивана көзләрин.

Мирзәчан

Һәсрәтин чәкирәм интизар илә,
Јетәр мәтлубинә чатан јар илә.
Бүлбүлүн даваһы дүшүб хар илә,
Бәнзәр инди күлүстана көзләрин.

Ашыг Пәри

Тәлејим дүшүбдү хуб әғјар илә,
Сәнин кечсин ишин аһу-зар илә,

Гајдасыдыр гөнчә-җатар хар илә,
Бүлбүл кими бу мәстәна көзләрин.

М и р з э ч а н

Көр сәнә-нә дедим, ај гашы камаң,
Дөнәрәм динимдән, верәсән фәрман.
Едәчәк јолунда чаныны гурбан,
Бахса әкәр Мирзәчана көзләң ин.

А ш ы г П ә р и

Чаным ешгәдуна-јахан декиләм,
Мүжканын синәмә тахан декиләм.
Пәријәм мән сәнә бакаң декиләм,
Долаңмасын бу самана көзләрин.

3

Мөһәммәд бәј Ашиг

Гаршыда Пәри јери,
Дизагда Пәри јери,
Һачан олар, биз евдә
Салдыг зәри-јери?

А ш ы г П ә р и

Гәлҗанын сәри-јери,
Ешгин әсәри, јери,
Ағлына дуа-јаздыр,
Олма сәрсәри, јери!

Мөһәммәд бәј Ашиг

Јери, сәрсәри, јери,
Аңла сирр, сәри-јери,
Сәрвим, тојнуна кирсәм
Оллам сәрсәри-јери.

А ш ы г П ә р и

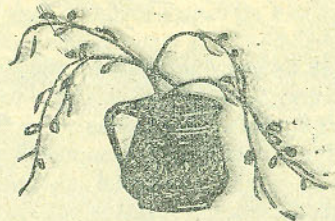
Ашығам Маралҗана
Од дүшүб Маралҗана
Нечәсән бир аң нәким,
Дәгларда маралҗана.

Мөһәммәд бәј Ашиг

Гаршыда сәнә Пәри,
Достуну сына, Пәри!
Көнлүм бир диләк диләр
Гојма ки, сына, Пәри!

Гаршыда сәнә Пәри,
Зүлфүнү сана Пәри,
Мәзәммәт етмә мәни
Ашиғәм сәнә, Пәри!

Гаршыда узаг Пәри,
Кул үздә узаг Пәри,
Гојнун чәннәт бағыдыр,
Ашигдән узаг Пәри.

ТАҲИРЭ ГҮРРӘТҮЛ'ЕЈН

Әсә ады бә'зи мәнбәләрдә Зәрринтач, бә'зиләриндә Фатимә олан Таһирә Гүррәтүл'ејн гәзвинли һачы Молла Салех Бәрганинин ғызы иди. 1819-чу илдә руһани аиләсиндә доғулуб бөјүмүш, мукәммәл тә'лим-тәрбијә алмыш, дәрин билик вә савад саһиб олушдур. Көзәл хәтәтат иди. «Гүррәтүл'ејн» (көз бәбәји) тәхәллүсүнү она шејхләрин башчысы Сејид Казым Рәшти вермиш, Бабилијин баниси вә рәһбәри Сејид Әли Мәһәммәд Баб исе ону Таһирә—јәни пак, тәмиз адландырмышдыр. Әмиси Молла Тағы мүчтәһид вә Гәзвин газиси иди. Таһирә дә онун оғлу Молла Мәһәммәдә әрә верилмишди. Доғма Азәри вә әрәб, фарс дилләриндә мукәммәл тәһсил алмыш бу ғыз, Бабиләрин башчысы Мирзә Мәһәммәдәли Бабын тә'сирилә һәмин һәрәкәтә гошулуш, сонралар һәтта бир нечә дәфә дөврүнә көрә мүтәрәгги ичтиман чыхышларә, үсјанларә башчылыг да етмишдир. О мәнбәрә чыхыб ваизләр кими моизәләр едир, кишиләр ғаршысында чадрасыны атыб үзү ачыг көрүнмәкдән чәкинмир, тұлаларә дәрс дејир, өз фикир вә дүшүнчәләрини ачыгдан ачыға тәблиғ етмәкдән чәкинмирди. Өз ағыл вә камалы, ғәнирсиз көзәллији вә нәтиғлик ғабиліјјәти илә Таһирә, динләјичиләрини һејран бурахыр вә аз заман ичәрисиндә өз әтрафына хејли һәмфикир топлаја билир.

Онун чыхышларындан наразы ғалан аиләсинин тәзјиги илә нәслиндән ајрылыр, доғма Гәзвини бурахыб Теһранә кәлир. Јенә дә өз әғидәләрини, ғадын азадлығы һағгында дүшүнчәләрини тәблиғдән әл чәкмир. Нәһајәт,

1851-чи илдә Иран шаһәнишаһы Нәсрәддин Гачар һөкүмәти тәрәфиндән е'дам едилмишдир. 1951-чи илдә вәфатынын жүзиллији мүнәсибәтилә Бәһаиләр онун диваныны нәшр етдирмишләр.

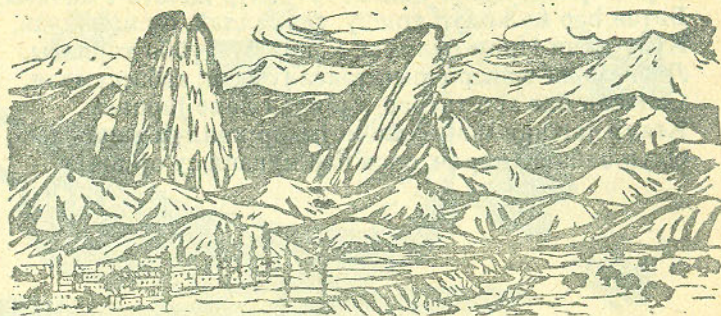
Ә'ла нәтиг, дәрин биликли алим вә шаир олан Таһирә Гүррәтүл'ејнин әсас ше'рләри бабилик әгидәләрини табиғ едән парчалардан ибарәтдир. Мирзә Казым бәј, хусусилә Мирзә Фатәли Ахундов гадын азадлығындан бәһс едәркән Таһирә Гүррәтүл'ејни ајрыча бир һөрмәтлә јад едир, ону «зәманәсинин әчибәси» адландырыр, «Кәмалүддәвлә мактубларында мүтәрәгги фикирли алимләрлә бир чәркәдә адыны чәкир.

1

Әкәр үзбәүз дајаныб нәзәр салсам мән чөһрәнә,¹
Охујарам һәр гәмини, шәһр едәрәм сәни сәнә.
Фәрағынла көзләримдә үрәјимин гызыл ганы
Дәчлә кими, чүлкә-чүлкә, чешмә-чешмә, јенә, јенә...
Тохунубдур мәнәббәтин үрәјимин гумашына
Дамар-дамар, арғаш-арғаш бағлајыбдыр сәни мәнә.
Сәнин үзүнү көрмәкчүн јенә дөнүб ахтарарам
Күчә-күчә, гапы-гапы... Јетишәрәм мәнәлләнә.
Вараг-вараг, пәрдә-пәрдә кәзди Таһирә гәлбини,
Сәндән өзкә кирә билмәз һеч кәс онун үрәјинә.

2

Сән идин дејән: әнә рәббикүм,
Шөчәри-мүбарәкдән әјән.
Сән идин Кәлимин әсәсини,
Кәһ едән әса, кәһ әждәһә...
Көрүрәм ки, сурәти-дикәри,
Кәтирир зүчәч гәлбдән.
Һәдәфи-ишәбәтә мүгтәрин,
Олачагды навәки мүддәә...²

ЗӨҺРӘ ХАНЫМ

Зөһрә ханымын анадан олдуғу вә вәфат тарихи бәлли дејилсә дә, XIX әсрдә јашадығы мә'лумдур. Усми сүләләсиндән кәнч вә көзәл һүсејн ханы севмиш олан Зөһрә ханым, Гачар әмирләри ханәданындан иди.

Зөһрә ханымын «Чәкиб рүхсарә јапунчи, едәр чан гәсдин, ол јағы» мәтлә' илә башлајан гәзәлиндән башга бир әсәри олмадығы үчүн шәхсијјәти вә јарадычылығы һаггында сөз сөјләмәк чәтиндир. Лакин бу бирчә гәзәл өз мәлаһәт, бәдиш көзәллији, инчә бәнзәтмә вә сөз күләшдирмәси, дил зәнкинлијилә охучуну һејран бурахыр.

Мүәллифин дилә јахшы бәләд олдуғуну вә гәсвир етдији Дағыстан өлкәсини јахшы таныдығыны көстәрир.

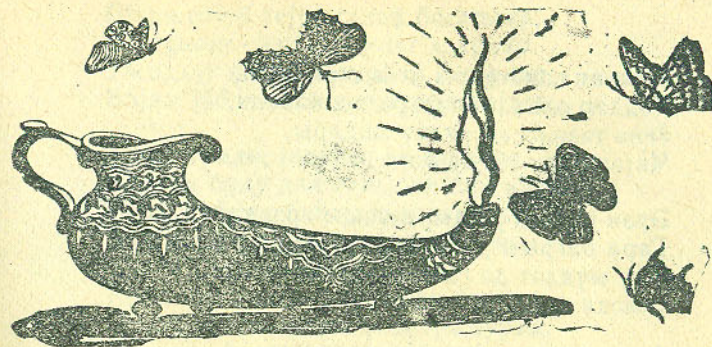
ГӘЗӘЛ

Чәкиб рүхсарә јапунчу, едәр чан гәсдин ол јағы,
Көнүл Дәрбәндиини чапды, гојанда башә Гејтағы.
Дағыстан дағыны көр-көр, сығынмаз дағы көјсүмә,

¹ Тәрчүмә едәни Һидаятдир.

² Ше'рин там нүсхәси Азәрб. ЕА Республика Әлјазмалары Институтунда муһафизә олуwur.

Гара кејмиш Гумуг халгы, тутубдур Дешти-Гыпчагы.
 Битөн һәр күл олур хошбу, таалаллаһ, бу мәнзилдә,
 Күлүстани-Ирәм булмуш, мәкәр бу Гүббә торпагы.
 Ләби-лә'ли-шәкәрбарын тәкәллүмдән, тәбәссүмдән,
 Санасан бағ ара титрәр, сәбадан лалә жарпагы,
 Көзүм јашины мән билләм, јыхар көнлүм евин ахыр,
 Олур әлбәттә виран, олса һәр мәнзил су ојнагы.

ГОНЧАБӘЈИМ

Гончабәјим тәхминән 1827-чи илдә Нахчыванда Еһсан ханын аиләсиндә анадан олмушдур. Онун атасы рус забитләри илә дост олмуш, А. Грибоједов Ирана кедәркән онларда гонаг галдығы кими, күрчү шаири Бараташвили дә дәнә-дәнә Еһсан ханын сарајына кетмиш вә бурада Гончабәјимлә таныш олмушдур. Бараташвилинин јаздығына көрә Гончабәјим, көзәл вә исте'дадли бир гыз имиш. Бараташвили онун ше'рләрини күрчү әлифбасы илә көчүрүб, күрчү дилинә тәрчүмә едилмәк үчүн Тифлисә көндәрмишди. О мәсләһәт көрмишдү ки, һәмин ше'рләр мәчлисләрдә охунмаг үчүн ханәндә Сәт-тара вә шакили Чәфәрә верилсин.

Гончабәјим 1837-чи илдә Нахчыванда тәшкил едилмиш рус мәктәбинә дахил олмуш, доғма ана дилиндән башга рус вә фарс дилләрини дә јахшы өјрәнмиш, шәрг әдәбијјатына хүсүси мејл көстәрмишдир.

Дејиләнә көрә Гончабәјим Ибраһим бәј адлы бир забити севмиш, лакин 1844-чү илдә севмәдији Шамил хана әрә верилмишдир. Буну шаирәнин өз ше'рлериндән дә дујмаг мүмкүндүр.

Бизә елә кәлир ки, сонралар һадисә дилләргә дүшмүш вә «Шаһзадә Ибраһим» дастанына дахил едилән вә «Бәјим» дилиндән дејилән ше'рлерин бир гисми дә мәнз Гончабәјиминдир ки, адынын бир һиссәси олан «бәјим» кәлмәсини тәхәллүс кими ишләтмишдир.

Иичран сәһәткары, гәм хәридары,
Гәддар олан, бииграра де, кәлсин.
Јенә тәзәләсин дидар дидары,
Чијәр олду һазар пара, де кәлсин.

Әрзи-һалым јаздырмышам әрзәдә
Гара бағрым јар зәдәдир, јар, зәдә.
Бир мүддәт дә галдыг имамирзәдә¹
Ејләди дәрдимә чара, де кәлсин.

Ашиг олан мә'шугәјә мирасды,
Ешиг одуна наһар јанмаг әбәсди,
Бизим мәскәнимиз Туну Тәбәсди,
Гәриб дүшдүм бу дијара, де, кәлсин.

Ашиг биләр мә'шугәнин һалыны,
Гисмәт олса, әлә алаг әлини,
Көзләмәкдән бимүрвәтин јолуну,
Көзүмдә галмады гара, де, кәлсин.

Бизә сәк рәғибләр дејирләр аси,
Мөвлајә бағладыг јә'ни ихласы,
Мән Бәјимәм, Ибраһимин бутасы
Кизлин дејил, вар, ашқара де, кәлсин.

Еј ағалар, мени нечин гынарсыз?
Еләсә дәрдимә бу дәрман еләр.
Ешигә дүшәнләри ахырда бу дәрд,
Әридәр, инчәлдәр, нәтәван еләр.

Көрүм аралыгда јох олсун јаман,
Үзүм пәјәндаздыр, башиям тәрчиман,
Сәндән гејри мәним дәрдимә дәрман
Нә Әфлатун биләр, нә Лоғман ејләр.

Көз јашымдан әрзә јаздым Сәттара,
Бәлкә бизи гәм-гајгудан гутара,
Синә ачыг, зүлф ләришан, үз гара.
Мәни белә көрән сәнә ман ејләр.

¹ Ираның Мәшһәд шәһәриндә шиәлијин 12 имамындан бири олан
Имам Рәзә түрбәсинә ишарәдир.

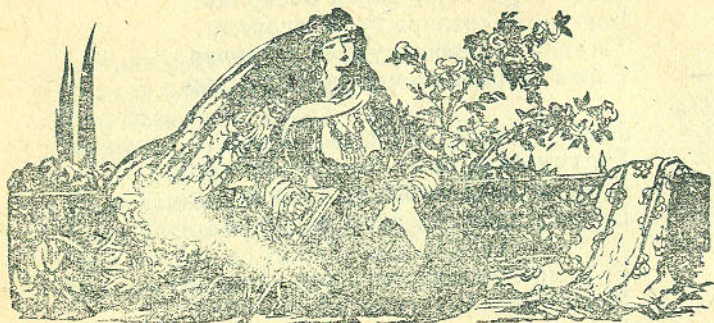
Шәри гојуб хејрә гәдәм басарлар,
Һәггүннас сөзләрә гулаг асарлар.
Тәсәддүг верибән гурбан кәсәрләр
Бәјим Ибраһимә чан гурбан ејләр.

Једди туман, једдиси дә зәнчирә,
Горхум буду дал гапыдан хан кирә,
Гоча, кафтар биһәјанын әлиндән,
Бәјим јазыг јенә дүшә минчирә.

Еј мәним лаләзар чичәкли бағчам,
Күлүстан гојнунда фәвварә вуран.
Суларла һәмсәһбәт олмаг истәрәм
Горхурам ки, әрим чыха о јандан.

Көнүл вериб сән тәк чаван севмишәм
Һалым гануб, дәрдә јанан севмишәм.

КӨВҺӘР ЈАХУД «КӨВҺӘР» АДЛЫ ШАИРЭЛӘР

Тәзкирәчи Мәһәммәдәли Тәрбијәт онун һаггында јал-
ныз буну јазыр ки, «Азәрбајчанлы ханымларындандыр,
бу 2—3 бејт онун фәхријјәсиндәндир». Лакин мәнбәләр-
дә Көвһәр адилә бир нечә бејтә вә гошмаја раст кәлдик.
Бунлардан бириси мәшһур шаирәмиз Натәванын биби-
си, Ағабәјим ағанын бачысы, Ибраһим ханын гызы Көв-
һәр ағадыр. О, фарс вә Азәрбајчан дилләрини чох көзәл
билмиш, Натәван әгрәбасынын әксәријјәти кими, арабир
шә'р сөјләмишдир. Онун мәсчид бина етдирмәси вә с.
әлағадар Ибраһим Таһир вә башгаларынын тә'риф вә
мәдһијјәләри нәзәрә алынарса, һәмин фәхријјәнин
мәһз Көвһәр аға тәрәфиндән јазылдығыны еһтимал ет-
мәк олар. Лакин реалист үслубда, ашыг тәрзиндә азәр-
бајчанча јазылмыш башга шә'рләри Көвһәр аға ады илә
бағламаг доғру дејилдир. Буна кәрә да бу әсәрләрин
мүәллифләринин һәр бирини ајрылығда, адларынын
мәнбәләрдә јазылдығы шәкилдә охучуларә тәғдим
едирик.

1. Көвһәр аға:

Шома дәр ханемане-ход беманид
Ке (ма?) биханеман будимо рәфтим.

Тәрчүмәси;

Сиз өз евиниздә саламат галын
Ки, биз евсиз-ешиксиз идик, кетдик.

II. КӨВҺӘРБӘЈИМ

Әнбәр сачан телләrimi күләкләрә верәрсәм!
Сәһрадакы аһулары өз торума саларам.

Әкәр шәһла көзләrimә назла сүрмә чәкәрсәм,
Бүтүн јерлә, бүтүн көјлә гара торпаг оларам.

Јолум дүшсә кәлисаја тәрса гызларыны да
Өз дининдән чәкиндириб өз јолума саларам.

Бир балача гәмзәм илә чан верәрәм әләмә,
Хәбәр един Мусаны да—мә'чүзәмлә мән варам!

Көзәл көјәрчин олсам да әслиндә бир шаһинәм,
Әнга падшаһыны да мән шикарымтәк чаларам.

III. Ширванлы Көвһәр

Сәһәр-сәһәр сејрә чыхдым,
Јар сәни көрдүм һа көрдүм.
Бојну бүкүк бәнәвшәдән
Әлимлә дәрдим, һа дәрдим.

Дәрдиндән олмушам начаг,
Өмрүмдә бир күлдүм начаг?
Дал көрдәндә гучаг-гучаг
Телләри һөрдүм, һа һөрдүм.

Дәрдлијәм, мәни диндирмә,
Көзләrim јашын силдирмә,

¹ Тәрчүмә едәни һидајәтдир.

Сиррим әғжара билдирмә,
Кујиндә көрдүм, һа көрдүм.

Ширванлы Көвһәрди́р адым,
Ашыг Сәмәдди́р устадым,
Әршә ди́рәниб фәрјадым,
Үрәкдә дәрди́м, һа дәрди́м.

2

Әршә да́жаныбды́р аһым,
Јандым, а бәдбәхт бачылар,
Зәлзәлә бир көр не́јнәди
Өлдүм, а бәдбәхт бачылар.

Залым фәләк гырды белим,
Хан атамдан үздү әлим,
Охшамаға кәлмир дилим,
Јандым, а бәдбәхт бачылар.

Кетди ики́д гардашларым,
Сиррим-сөзүм сирдашларым,
Ушаглыгдан јолдашларым
Өлдү, а бәдбәхт бачылар.

Көвһәр де́јәр: талан олду,
Јанды Ширван ви́ран олду,
Анам һалы јаман олду,
Солду, а бәдбәхт бачылар.

3

Бачым Хавәр, мән јазығам,
Һеч сорушма әһвалымы.
Зорнан эрә верән күндә
Кәсдиләр гејләу галымы.

Күнү кечир күндән ачы,
Гара кејдим, јазыг бачы,
Гајнанам бахыр гыјгачы,
Төкүр дәјмишү калымы.

Көвһәрим, кимсәнәм јохду,
Дәрди́м синәмдә чо́х-чо́хду,

Күнүм кезләримә охду,
Әрим лап тары залымы.

4

Зәрәфшан, тојун мүбарәк!
Мәним гара көздү бачым.
Данышан дилинә гурбан
Мәним ширин сөздү бачым.

Әтәјиндә әтәклијин,
Башда титрәр күлпәрәјин,
Боғазалтын, синәлијин,
Көјнәјиндә дүздү, бачым!

Көвһәр бачын сәнә гурбан,
Күл јарына елләр һејран,
Тојунда, ај назлы һејран
Ашыг Сәмәд сүздү, бачым!

5

Гыз де́јәр ки, мән хошам,
Ичмәмишдән сәрхошам,
Чајлар кими кәр чо́шам
Өјүнү јыхарам, оғлан!

Кәлин де́јәр: мән күләм,
Бағчадакы бүлбүләм
Сачлары тәр сүнбүләм
Өјүнү тикәрәм, оғлан!

Гыз де́јәр ки, күлөјшәјәм,
Бојну бүкүк бәнөвшәјәм,
Үрәји назик шүшәјәм,
Әл вурма, сынарам, оғлан!

Кәлин де́јәр ки, асыјам,
Кәлинләрин мән хасыјам,
Гајнанамын баласыјам,
Иңчитмә, күсәрәм, оғлан!

Көвһәр де́јәр: сечмәрәм,
Һеч бириндән кечмәрәм,
Тешнә олсам ичмәрәм!
Көзләрин өпәрәм, оғлан!

ГОШМАЛАР

1

Кэл сәнә сөйлөйим ај әзиз аиа,
Дәрди-дилим галды, синәдә галды.
Атам верди мәни гоча кафтара
Һәсрәтли дәрдләрим сәнә дә галды.

Көзүм јашы чајлар олду көлләнди,
Әмин вәкил олду, газы алланды,
Гәм карваны јериш етди, јолланды,
Дағ-дүјүн чәкилди синәдә галды.

Көһәр дејәр: гыз-кәливләр аглады,
Јас тутуб дәрдимә, синә дағлады,
Хырда бачыларым гара бағлады,
Күнләр, ајлар кечди, сәнәдә галды.

2

Биздән салам олсун ашығ Әмәрә,
Јетишән намәнә ај гурбан олум.
Аллаһ сәни бәднәзәрдән сахласың,
Олмасың әмәјин зај, гурбан олум.

Ешиг әһлисән пирим вериб баданы,
Ала көзлү кәлиң, алым гаданы,
Чох гарғыма залымлығда атаны
Олмаз мәнимкинә тај, гурбан олум.

Көһәр дејәр: зорнан әрә верилән,
Бу дүнјада нә бир сәнсән, нә дә мән.
Әлиндән кәлирсә тары үчүн сән
Бәдбәхт кәливләри сај, гурбан олум!

3

Залым фәләк, сәни көрүм јанасан
Ганнара бојанды дашы Ширванын.
Думан кәлиб Фит дағыны бүрүдү,
Бәлалар чәкибди башы Ширванын.

Кәһдан аға сојуб, кәһ паша сојуб,
Таланлар, ғырғынлар бош јурдда гојуб,

Көзәл кәливләри саф чана дојуб,
Икитләри олуб нашы, Ширванын.

Көһәр чәкәр аһу нәлә үрәкдән,
Бели сыныб, голу дүшүб биләкдән,
Фәләк вуруб гушу учуб түләкдән,
Көзләриндән ахар јашы Ширванын.

4

Тој адамы, јахшы бахын, гашлары каман кәлиңә,
Наз-гәмзәси чаңлар алып, көзләри чәјран кәлиңә.
Мүбарәк дејин тојуна, тахтда Сүләјман кәлиңә
Һөрмәт един, иззәт един бир күнлүк мейман кәлиңә.

Әл вуруб, чәркә гуруб, һамы јығылыб башына,
Һеч ким көз чәкә билмејир, һејран олуб көз-гашына,
Он бешин кечмиш көзәлиң, дурна кими дурушуна
Шух јериши марал тәкин, һејранам, һејран кәлиңә.

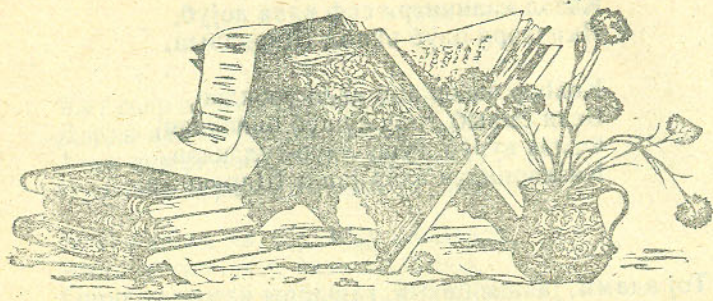
Көһәр дејәр: мин афәрин доланар бојуну севәр,
Шад үрәклә бу көзәлиң тојунда охујуб күләр,
Өпәр, синәсинә басар, сиррин-сөзүн јәгин биләр,
Өтүрәр кәрдек далына, диләр шөвкәт-шан кәлиңә.

IV Көһәр ханым:

Хәзан олмуш бу бағчамда
Нә кәзирсән сары бүлбүл?
Кәл көрүнмә көзләримә,
Ағламајым бары бүлбүл.

Думан алыб дәрд јанымы,
Гәм-гүссә үзүб чанымы,
Јарым позуб пејманымы,
Мейман едиб сары бүлбүл.

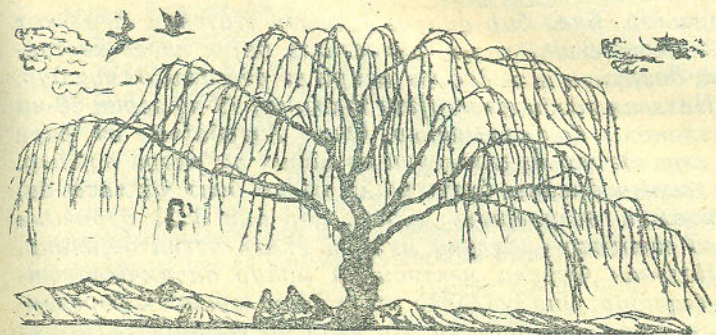
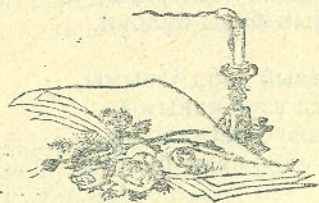
Көһәрәм битмәз әфганым,
Кимсәјә кәлмир күманым,
Өлүб итмир мәним чаным,
Јохмуш гејрәт ары, бүлбүл.

ТУҒРА ХАНЫМ

Мәшһур Азәрбајчан шаири, алим вә мүтәфәккири Аббасгулу аға Бакыханов Гүдсинин ғызыдыр. XIX әсрин биринчи јарысы вә орталарында јашамышдыр. Республика Әлјазмалары институтунда сахланан вә 1242 (1826)-чы илдә јазылмыш «Тарихи-Надири» адлы әлјазмасынын бир вәрәгиндә Туғра ханым Бакыханованын «мәшһур шаирә» олдығу гејд едилир. Орада шаирәнин әлилә јазылдығы еһтимал едилән бу јекәнә бејт Туғра ханымдан јадикардыр:

Туғра ханымам мән бу чәһан ичрә әзизәм,
Аббасгулу аға ғызы—Зәһраја кәнизәм.

ХУРШИД БАНУ НАТӘВАН

(1830—1897)

Натәван 1830-чу илдә Шуша шәһәриндә анадан олмушдур. Гарабағын ахырынчы һакими Мейдигулу ханын ғызыдыр.

Илк тәһсилни хусуси мұәллимләрдән алан Натәван, доғла ана дили илә јанашы әрәб вә фарс дилләрини мукәммәл өјрәнмиш, бундан сонра классикләрин әсәрләри илә таныш олмушдур.

Натәван чох кәнч икән дағыстанлы кенерал Хасај хан Усмијевә әрә верилишиди. Севмәдији бу адамла Натәван бир мүддәт јашамалы олмуш вә нәһајәт, 60-чы илләрин әввәлләриндә ондан ајрылмышдыр.

Хасај хандан Натәванын ики ушағы олмушдур ки, бунларын да һәр икиси шаир иди: Ғызы Ханбикә вә оғлу Мейдигулу хан «Вәфа» тәхәллүсү илә ше'рләр јазарды.

Сонра Натәван шушалы Сејид Нүсәјнә әрә кедир.

1885-чи илдә оғлу Мир Аббас 17 јашында икән өлүр. Оғлунун өлүмү Натәваны кәдәрә батырыр. О, һамыдан узаглашыр, тәнһа өмүр сүрмәјә башлајыр. Белә вәзијәт ону хәстәләндирир вә о, узун мүддәт хәстә јатдыгдан сонра, 1897-чи илдә вәфат едир. Натәван Ағдамда «Имарәт» адлы јердә дәфн едилмишидир.

Натәванын гоһумларындан—бибиси Аға Бәјум Аға, әмиси оғлу Нәва, дајылары Һали вә Мүсаһиб дә шаир

олмушлар. Белә бир аиләдә јетишән Натәван, һәлә чох кәңч икән әдәбијјәт вә инчәсәнәтә бөјүк һавас кәстәрмиш, дөврүнүн истә'дәдлы шаири вә рәссамы олмушдур.

Натәван әдәби фәалијјәтә тәхминән 19-чу әсрин 50-чи илләриндә башламышдыр. Онун Азәрбајҗан вә фарс дилләриндә чохлу гәзәлләри вә лирик шә'рләри вардыр. Натәванын диваны бүтүнлүклә кәлиб бизә чатмаса да, әлдә олан әсәрләринә әсасән һәр ики дилә дәриндән бәләд сәнәткар олдуғуну мүјјән етмәк чәтин дејилдир.

Натәван Фүзули мәктәбинин маһир давамчыларын-дан биридир. Ону јүзләрчә гәзәл шаирләриндән фәргәндирән әсас чәһәт буду ки, Натәван Фүзулинин тә'сирилә вә ондан чох шәј өјрәнәрәк јазырдыса да, Фүзулини тәғлид етмәјә чалышыр, даима јенилијә, мүстәгиллијә чан атырды.

Әсасән мәһәббәти тәрәннум едән мүасирләриндән фәргли олараг, Натәван һәм мәһәббәтдән, һәм дә халғын ачыначаглы вәзијјәтиндән, һәм тәбиәтин көзәлликләриндән вә нәһијәт, сон дөврләрдә өз шәхси кәдәриндән—бөјүк ана дәрдиндән јазырды.

Мәһәббәт мөвзусу шаирәнин јарадычылығында көркәмли јерләрдән бирини тутур. Натәван пак мәһәббәти, ајрылығы, интизары, көрүш арзусуну вә с. үрәкдән севә-севә тәсвир етмишдир. Өзү зорла әрә верилдији үчүн Натәван, һәмшә, бүтүн мүасирләринин маһрум олдуғу азад вә гаршылыглы мәһәббәтдән јазырды.

Натәван јарадычылығында тәбиәт тәсвири дә мһүм јер тутур. Мүасир олан гадынларын там һүгүгсүз олдуғуну билдији үчүн Натәван, азад тәбиәтә, азад гушлара вә күлләргә гитә едир, гадынын да онлар кими азад олмасыны арзу едирди. («Күл», «Пәрванә», «Бүлбүл», «Гәрәнфил», «Бәнәвшә»)

Натәван Азәрбајҗанын мәдәни вә маарифпәрвәр бир ғызы иди. О, јохсуллара јардым едир, Шушанын абадлашмасы үчүн чалышырды. Онун Шушаја чәкдирдији су кәмәри бу күн дә дурур вә «Хан ғызы булагы» ад-лыныр.

Натәван тез-тез кәнд вә шәһәрләри кәздији үчүн әһалинин ағыр вәзијјәтинин шаһиди олурду. Мәһз буна көрә дә касыб вәтәндашларына даима әл тутур, јардым едирди.

Шаирәнин јарадычылығында «Ағлар» рәдифли гәзәл хүсуси јер тутур. Бу гәзәлдә о тәкчә өз хүсуси кәдәрини

дејил, һәм дә өз синфинин—дағылмагда олан ханлыгын кәдәрини верир.

Оғлунун өлүмү Натәванын јарадычылығына күчлү тә'сир едир. Бу дөврүн гәзәл вә шә'рләри дәрин бир кәдәрлә долудур. Бә'зи әдәбијјәтчылар шаирәнин јарадычылығындакы бу кәдәри шәхси кәдәр адландырыр вә кәстәриләр ки, Натәван өз шә'рләриндә оғлуна матәм сахламышдыр. Лакин бу, о гәдәр дә дүз дејил. Чүнки јарадычылығынын сон дөврүндә шаирәнин әсәрләриндә шәхси кәдәр вә үмүмхалг кәдәри бирләшир.

Натәванын әсәрләри јүксәк бәдиилији, рәнкарәнклији, дилинин садәлији, дахили гафијәләри, тәкрирләри, ојнаг вә аһәнкдар бәһрәләрдә јазылмасы, фикир вәһдәти вә с. илә сечилирләр. Мәһз буна көрә дә XIX әсрин II јарысында XX әсрин әввәлләриндә јашамыш әллијә јахын Азәрбајҗан шаири она шә'рләр һәср етмиш, онун тә'сирилә вә ону тәғлидән гәзәлләр јазмышлар.

Натәванын јаздығы гәзәлләр (мәсәлән, «Өлүләр», «Ағласын» вә с.) бә'зән бир сыра гәзәл вә башга нөөлү шә'рләрин јазылмасына сәбәб олурду. Онун шәһрәти тәкчә Шушаја вә ја Гарабаға дејил, Азәрбајҗана вә ондан узаглара да јайылырды. Кечән әсрин 50-чи илләриндә Гафгаза сәјаһәт едән фғансыз јазычысы Александр Дүма Натәванла көрүшмүш вә онун әл ишләриндән нүмунәләр һәдијјә алмышдыр. Франсанын бөјүк әдиби бу көрүшү һәвәслә, инчәликләринә гәдәр өзүнүн Гафгаза сәјаһәтнамәсиндә тәсвир етмишдир.

Натәван Шуша шәһәриндәки әдәби гүввәләри бирләшдирмәк мәгсәдилә 1872-чи илдә «Мәчлис-үнс» адлы бир әдәби мәчлис-тәшкил едир вә узун мүддәт онун рәһбәри олур.

О заманкы Азәрбајҗанда һеч бир нәшријјәтин олмадығына бахмајараг Натәванын әсәрләри тезликлә бүтүн Азәрбајҗана јайылыр вә бүтүн әдәби мәчлисләрдә музакирә едилирди.

Натәван өз әтрафына Гарабаг шаирләрини топлајыб, әдәби мәчлисдә бирләшдирдији кими, Шамакы, Бақы вә б. шәһәрләрдә дә әдәби мәчлисләр јаранмасына сәбәб олмуш, зәманәсинин көркәмли шаирләри илә јазымышы, шә'ләшмишдир. Онун әсәрләри мүасирләринә дәрин тә'сир бағышлајан гүввәтли парчалар олмушдур.

Натәванын нәвәси Сәнубәр ханымын хатырладығына көрә Натәван бәнәшәни чох севәрмиш вә өләркән гәбри

этрафында бәновшә кулләринин әкилмәсини ғызы Хан-
бикәдән хәлиш етмиш имиш.

Республика әлҗазмалар институтунда Натәванын ал-
бому муһафизә олунур. Оун үз җабыгыны Натәван өз
әлилә тикмишдир. Үстүндә тохунмуш тарихдән мәлүм
олур ки, шаир-рәссам аилә үзәләри вә достлары ара-
сында «Кул дәфтәри» ады илә мәшһур олан бу албомун
үзәриндә 1886-чи илдә чалышмышдыр. Натәван бу ал-
бому мараҗлы бир шәкилдә гурмушдур. Албомун бир
сәһифәсиндә о, истадији шәкли чәкмиш, дикәр сәһифә-
синдә исә һәмин мөвзүҗә көрә ше'р җазмышдыр. Гара,
назик гәләмлә, инчә бир зөвгәлә чәкилмиш «Кул» шәкли
вә ше'р, «Гарәнфил» һәср олунмуш сәһифәләр буна
мисалдыр.

Натәван Азәрбајҗан миниатүрист рәссамлары ичәри-
синдә чәкдији шәклин һәчм-тәнасүбүнү, мәнзәрәләрдә
исә көрүнүшүн перспективини көзләјән илк рәссамдыр.
Оун албомунда чәкдији шәкилләрдән бирини хатырла-
дан бир тикмәси вар. Бу кул дәстәсини Натәван, гәһвәји
мәхмәр үзәриндә сүмүк, куләбәтин, мирварид вә ипәк
сандан дүзәлтмишдир. Бу инчә тикмә Натәванын нә
гәдәр бөјүк бир зөвгә малик олдуғуну көстәрән јүксәк
сәнәткарлыг әсәридир.

Натәван XIX әсрин ән мәшһур җазычыларындан М. Ф.
Ахундов, Гасым бәј Закир вә башгалары илә шәхсән,
Сејид Әзим Ширвани кими шаирләр илә җиҗаби таныш
олмушдур. Мәмаи, Кәминә, Нәввәб, Вәфа, Пиран, Фәна
кими шаирләр она онларла нәзирәләр җаздыгы кими,
Гасым бәј Закир, М. Ф. Ахундов, С. Ә. Ширвани кими
шаирләримиз Натәвана хусуси ше'рләр һәср етмишләр.

Бәстәкарларымыз шаирин әсәрләрини бәстәләмиш,
рәссамлар шәклини, һејкәлтәрашлар һејкәлини җарат-
мышлар.

ГӘЗӘЛЛӘР

1

Өзүн ешиг атәшинә вурмаға дилшад пәрванә,
Бәли, бир дәф'ә јанмагдан олур азад пәрванә.
Көрүр мәчлисләр ичрә шәм'и һәр шәб јар әҗарә
Оуну чүн јанмағын төһрин ғылыр бунјад пәрванә.
Сәнә, еј шәм', төһмәтләр ғалыр мә'шүгләр ичрә

Әкәрчи-хәрмәни-өмрүн ғылыр бәрбад пәрванә.
Демә мә'шүгә биһәрвады шәм'ә ким мәләмәтдән
Вериб чан сүбһә дәк олду вәфадан шад пәрванә
Билиб шәм'ин вәфасын чисмү чанын атәшә јахд'
Гәми-һичри дәмн-вәсләтдә етди јад пәрванә.
Чәфаји-һичрдән чанә јетиб шөвги-вүсал илә
Јаныб шәм'ин одуна етмәди фәрјад пәрванә.
Јанар чүн Натәван хәстә, мүдам ол атәши-гәмдән
Сәбур ол, ејлә адәт шивеји-устанд пәрванә.

2

Нәдәндир сәндә әјләnmәз кули-дөвран худа һафиз,
Мәнә һәм кәлди кетмәк нөвбәти, јаран, худаһафиз!
Чәһанда олмады бир дә көрәјдим маһ рухсарын
Нә гәдри чәһд ғылдым, олмады имкан, худа һафиз!
Нечин сән тәрки-мәһр етдин, вәфадан әл чәкәрләрми?
Мәкәр әһдә вәфа етмәз мәһи-хубан, худа һафиз?!
Рәғибләр гојмады јетсин әлим бир дамәни-вәслә,
Хәјалилә кечирдим өмрүмү налан, худа һафиз.
Нә сәбрү тағәтим ғалды, нә әглә һуш билмәррә,
Оуну чүн чешми-пүрхунум олур кирјан худа һафиз.
О күн ким мәһшәри-күбра олур, вәһм ет о күндән ким,
Тутаг даманыны дилдән чәким әфган, худа һафиз.
Үзүб әл Натәван чандан ки, та үммиди-вәсл етмәз
Дили гәмкии, чикәр пүрхун, олуб сузан, худа һафиз.

3

Гојубдур интизарында, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?
Һәмишә аһу зарында, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Үзүлдүм кариханымдан, әл үздүм ханыманымдан,
Фәләк инчир фәганымдан, нечин кәлмәз, нечүн кәлмәз?

Кедибдир гафиләсалар, олубдур көзләрим хунбар,
Нә бир јарү нә бир гәмхар, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Көнүлдә аһу зарым вар, нә сәбрү нә гәрарым вар,
Демәз бир дилфикарым вар, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

О зүлфү нәркиси- мәстә, көнүл чохданды пабәстә,
Мәһи һичран едиб хәстә, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Сәри-кујин көзәр көнлүм, күли-рујин севәр көнлүм,
Вүсалин чох диләр көнлүм, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Алыбдыр чанымы һичран, олудур көзләрим кирјан,
О мөһвәш, нәзәнин чанан нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Мәнә һичран мәшәггәтдир, фәрагын дәрду мөһнәтдир,
Никарым хејли мүддәтдир нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Әзизим, көз јашым гандыр, ишим фәрјадү әфгандыр
О јарым һарда мөһмандыр, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Јанар чаным фәрагиндән, тутар көнлүм сорағындан
Ки, чыхсын јар отағындан, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Әлимдә ихтијарым јох, кедиб, сәбрү гәрарым јох,
Јанымда күлүзарым јох, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Сәба, ол мөһлига дилбәр, алыбдыр чанымы јексәр,
Көнүл анчаг ону истәр, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Јетибдүр әрш үзрә дадым, тутуб дүнјаны фәрјадым,
Мәним ол сәрви-азадым нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

Ғалыбдыр Натәван налан, кечә-күндүз олур кирјан,
Ону јох дәрдинә дәрман, нечин кәлмәз, нечин кәлмәз?

4

Нә күлдүр ки, гәминдә өмүрдән бизардыр бүлбүл
Олур һәр бағбан күлзарә мөһрәм зардыр бүлбүл.
О күл кујиндә әзбәс ки, фәгани-наләләр чәкмиш
Фәгани-наләмин тәсири вар, бимардыр бүлбүл.
Вәфасыз анлајыб күл әһдини андан фәган ејләр
Хәзан тарачлыны билмиш, әчәб һушјардыр бүлбүл.

5

О мужкани-сијәһ новкин хәдәнки-јарә бәнзәтдим,
Хәтадыр чешми-мәстин аһуји-татарә бәнзәтдим.
Көзүн мәрдүмләри сәрмәст олуб төкмәк диләр ганым
Дүзүбдүр һәр тәрәф пејкан әчәб хунхарә бәнзәтдим.
Чәкилмиш кушәјә бүлбүл, фәгану наләләр ејләр,
Дүннән күл үстә дамә, әндәлиби-зарә бәнзәтдим.

Тутуб кәч кәрдәнин һәр ләһзә олмуш мөһви-нәзәрә
Јар ардынча бахан бир ашиги-начарә бәнзәтдим.
Көрүб тәрфи-бинакушунда чин-чин зүлфи-мишкини
О кәнчи-шајәкан үстә јатан шаһмара бәнзәтдим.
Дер идим ким, нәдәндир Гејс олуб диванеји аләм?
Күнүн сәрриштәсин ол түрреји-тәррарә бәнзәтдим.
Чәфаји-дәһрдән кәрдүм едәрди шәквә бир мүзтәр
Сәсиндән Натәваны бидилү әфкарә бәнзәтдим.

6

Дилбәра, дәрду дилимдән белә үнван етдим
Ки, гәми-һичрдә дил мүлкүнү виран етдим.
Мүмкүн олмаз мәнә вәслин билирәм һәшрә кими,
Ол сәбәб мәскәними куһу бијабан етдим.
Ешг султаны мәним гәтлимә фәрман кәтириб.
Етмәдим тәрки-вәфа таәти-фәрман етдим.
Сәри-кујиндә гојуб башымы бир уф демәдим,
Сәри-сидгилә дилү чаними гурбан етдим.
Ја тәбиб адыны тәрк ејлә, тәбабәт етмә,
Ја мәним дәрдами тап, көр нијә туғјан етдим?
Јохду бир кимсә мөкәр дәрдами билсин, ја рәб
Ки, мән өз ганым илә дәрдимә дәрман етдим!
Дәрди-һичриндә көзүм јашы тутуб дүнјаны,
Нүһ туфаны кими көр ки, нә туфан етдим.
Натәван, етмәди ол сәнкдилә наләм әсәр,
Кечә-күндүз нә гәдәр налөвү әфган етдим.

7

Варымды синәдә дәрди-гәми-һиһан өлүрәм.
Фәда олум сәнә кәл ејлә имтәһан өлүрәм.
Фәрагдан кечәләр јатмарам сабаһа кими
Хәјали-зүлфүнә бағлы кедибди чан өлүрәм.
Баһари-һүснүн ара көр нечә хәзанәм мән
Баһар лаләси тәк бағрым олду ган өлүрәм.
Вәрәг-вәрәг дилү чан һичрин ичрә одланды,
Мисали-кәнчәфә сәд парә олду чан өлүрәм.
О хаки-пајини мән ашијанә етмиш идим,
Вәтәндән ајры дүшүб инди ламәкан өлүрәм.
Дедин ки, чәк әлини дамәнимдән, әл чәкдим,
Тәрәһһүн ејләмәдин ахыр, еј чаван, өлүрәм.
Чәкәрдим һәсрәтини көрмәдим, худаһафис
Олубду инди ишим налөвү фәган өлүрәм.
Фәда о гамәтинә ким, гәзә нә хош чәкмиш...

Гәдәр бүкүб белими, ејләјиб каман өлүрәм.
Фарагдән түкәниб табу тагәтим билләһ,
Бүсәлә јетмәз әлим зару Натәван өлүрәм.

8

Сәһәркәһ наһан кәрдүм дили-зарым ниһан ағлар,
Сиришки-алилә һәрдәм чәкәр аһу фәган ағлар.
Суал етдим:—нә баисдир чыхыб әфлакә әфганын?
Төкәр хуни-чикәр чешмин, ахар һәр јан рәван ағлар?
Көнүл һушјар имиш мәнән, деди:—Бади-сәбадән сор,
Сәрасимә галыб һејран чәкәр аһ әламан ағлар.
Сәбадән сордум әһвалы ки, еј һәр һалдан аһаһ,
Нә вагедир сәни тары, олуб дил натәван ағлар?
Дәхи бади-сәба кәрдүм бәси дилкиру наландыр,
Тәкәллүм јох бәјан етсин, галыбдыр бизәбан ағлар.
Тутулмуш нитг кұфтары, деди:—Еј Натәван хәстә,
Нечә шәрһ ејләјим һалы ки, чүмлә инсү чан ағлар.
Кәзирдим бағу сәһраны, пәришан һалилә кәрдүм
Дәјиб бади-хәзан сәрвә гурумуш, бағбан ағлар.
Зәбан сөздән галыб хали, тәрәһһүм етдим әһвалы
Көзүмә тар олуб дүнја, дәмәдәм чисмү чан ағлар.
Бәли кәр күл будағына тохунса түнд-бабидәһр,
Пәришан олса күл бәрки, едәр бүлбүл фәган, ағлар.
Позулду рәвнәги-күлшән, дағылды зинәти бағын,
Дүшүб таби тәрәвәтдән, күл ағлар, күлүстан ағлар.
Дүшәјди чәрх кәрдишдән, олајды дәһри дүн виран,
Бәшәр таб ејләмәз һәркиз, зәминү асман ағлар.
Илаһи, кәрмәсин көзләр, јаман күндүр белә күнләр
Аман вермәз гәмү мөһнәт, һамы пиру чаван ағлар.
Фираваңдыр гәмим, шәрһин бәјан етмәк дејил мүмкүн,
Јаз, еј мүстовфи-аләм, мүдам әһли-чаһан ағлар.

9

Мидад олса әкәр дәрја, гәләм олса әкәр әшчар,
Баша јетмәз гәмим шәрһи, гәләм һәр ләһзә ган ағлар.
Тәним рәнчур, дил хәстә дәхи бир гәмкүсарым јох,
Кимә ким шәрһ едим дәрдим, кедәр табу төван ағлар.
Бәли, чүн көвкәби-тәлә вәбал етсә фәләк ичрә,
Нүһүсәтлә гәран ејләр олур күн кәр јаман ағлар.
Бу дивани-гәзавәтдир, мүгәдләр рузи-әззәлдән

Ки, һәр дәм нөвбәнөв гәмләр јетәр бу Натәван ағлар.
Кәсилмиш тагәтү табым, башымдан әгл мөһв олмуш,
Көзүм әшки рәван заһир, көнүл даим ниһан ағлар.
Дәвасыз дәрди-бидәрман галыб мөһзуни-сәркәрдан,
Әрәсту илә һәм Лоғман, Фәлатуни-заман ағлар.
Тәмамән дәрду гәмләрдән фирагин дәрди әфзундур
Онунчун Натәван һәр дәм олуб наһан ган ағлар.

10

Көнүл ганын көзүмдән навәки-гәмзән рәван ејләр
Мәсәлдир мәрдум ичрә: «Мәст олан, әлбәтте, ган ејләр».
Көнүл, бил ким, о чешми мәст олуб һеч бир хәтә етмәз
Јәгинимдир әкәр ган етмиш олса ганә-ган ејләр.
Әкәр гашу көзүн хишм ејләсә, еј маһи-нов, бир дәм
Көнүлдә фитнәләр пәјда олур һәр дәм фәган ејләр.
Ниһани бахмағындан изтираби-көнүлүм әфзундур,
Нә чадудур ки, һәр дәм кәшфи-әсрари-ниһан ејләр?
Учуб мүрғи-дилим гонмуш сәри-зүлфи-пәришанә
Бәлә сәрмәнзилиндә кәр нә гафил ашијан ејләр?
Үзүн дөврүндә зүлфүн күфрә бәнзәр тутмуш иманы
Һәраһи хејлини ким бөјлә кәнчә пасибан ејләр?
Сәба зүлфүн нәсимин кәр апарса вәдијә-Чинә
Хәтән сәһрасыны мишкин едиб әнбәрфәшан ејләр.
Рәғибим кәрмәсин бир нәш'ә, ја рәб, чаһи-ишрәтдән
Ки, мәнән бисәбәб ол шуһи-мәсти сәркифан ејләр—
Дејәрләр дәрди-ешгин адәм өлдүрмәз,—дүрүстдүр бу
Вә лакин әмр еләр мән кими зару Натәван ејләр.

11

Еј күли-сүсән, сәни бир натәван чәкмиш мәкәр?
Бир маһи-алимәгамә бәндиван чәкмиш мәкәр?
Бөјлә тарик рәнк илә кирмиш о гәсрә бәлмәјиб
Силләләр рүхсаринә ол бағбан чәкмиш мәкәр?
Чүнки бу күлшәндә сәркәрдән кәзәнләр чоһду, чоһ,
Ол сәбәбдән пасибанлар хош нишан чәкмиш мәкәр?
Рәнкү бујиндән мүзәјјәндир бүсәти-бәзми-күл,
Хамеји-нәғгаши-гүдрәт күлситан чәкмиш мәкәр?
Бу гәдәр лүтфү нәзакәт ким сәнин һүснүндәдир,
Лүтфи-тәб' илә сәни ол Натәван чәкмиш мәкәр?

МӘНЗУМ МӘКТУБ

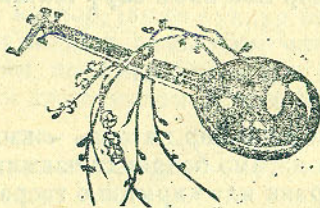
Әја Нәвваб, валаји-сүхәндан,
Јетишди намәниз дилшад олдум.
Гәмү дәрдим фираван иди, амма
Бәһмдүллаһ кенун азад олдум.

Сәрасәр ше'риниз әз руји-һикмәт,
Гаму мәзmunлары мейрү мәнәббәт,
Мөјүббә рәһмәтү әдванә зилләт,
Бу ширин ләһчәјә мө'тад олдум.

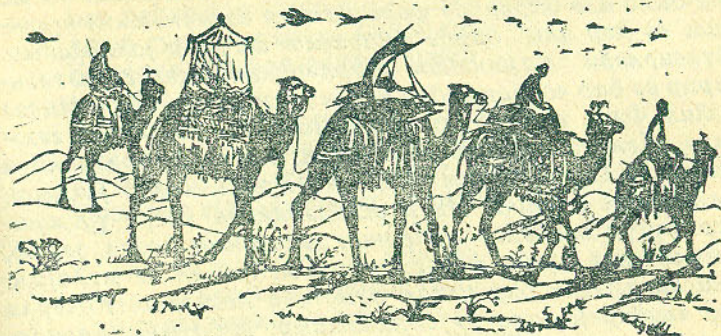
Сизә лүтфи-худа олсун мүрағиб,
Әта гылсун дәхи ә'ла мәрәтиб,
Јенә бәдхәһә кәр әшһаби-сағиб,
Хәрәб олсам да кәр абад олдум.

Гәми-әјјамидән чох нәтәванәм,
Әлиләм, нахошам, әфсурдә чанәм,
Бу тә'силдән өзүм дә бәдкүманәм
Мөкәр куһи-гәмә Фәрһад олдум.

Унутма сән дуадан Нәтәваны,
Әлилү нахошу әфсурдә-чаны,
Чәнабындан сәва јохдур күманы,
Әкәр јаддан чыхам бәрбад олдум.

¹ Шушада тәшкил олуңмуш II әдәби мәңлисин «Бейти-Фәраму шан»-ын тәшкилатчысы вә баһчысы, шаир, алим, рәссам вә с. ким таныңмыш Мир Мөһсүн Нәвваб.

ФАТМА ХАНЫМ КӘМИНӘ

Гарабағын јетирдији ондан зијадә гадын—шаир ичә-
рисиндә икисинин ады XIX әср тәзкирәчиләри вә XX әср
әдәбијјат тәдғигатчылары тәрәфиндән хусуси һәвәс вә
һөрмәтлә гејд олуңур. Бунлардан бири һәјәт вә јарады-
чылығы гисмән өјрәңилмиш олан шаир вә рәссам Хуршид
бану Нәтәван, дикәри исә Фатма ханым Кәминәдир.

Тәәссуфлә гејд етмәк лазымдыр ки, бу инчә, лирик
шаирәнин һәјәт вә јарадычылығы тәдғигатчыларымыз
тәрәфиндән өјрәңилмәмишдир.

Фатма ханым Кәминә Фәна тәхәллүслү Аға Мирзә
Бәј бабанын гызыдыр. Тәзкирәчиләр она Шәргин Мәһ-
сәти, Никар ханым, Нуричәһан бәјим, Ајишә, Тейјүбә
кими шаирәләри ичәрисиндә фәхри јер вермишләр. Мүч-
тәһидзадә вахтилә, шаирәнин сағлығында онун там ди-
ваныны көрмүшдүр.

Бүтүн мәнбәләрдә ајдын олур ки, Фатма ханым Кә-
минә «Гарабағын үчүнчү шаирәји-мөһтәрәмәсидир», Шу-
шада 1840—42-чи илләрдә анадан олмуш, 1898-чи илдә
сентјабрын әввәлләриндә орада да вәфат етмишдир.
Фатма ханым Кәминә, һәлә кичик јашларындан өз әгә
вә фәрәсәтилә мүасирләрини һејран гојмуш, һөрмәт вә
иһрәт газанмышдыр. Она савадлы, биличи олдуғу үчүн,
Азәрбајҗанда вахтилә адәт олдуғу кими, «мирзә» ләгәби
белә вермиш, «Мирзә Фатма ханым» демишләр. Фатма
ханым Кәминә тәһсилини Шушада алмыш, сонра бир

гәдәр Түркиядә охумуш, дәрин билек газанмыш, догма
ана дили илә бирликдә фарс дилини дә мукәммәл өйрән-
миш вә һәр ики дилдә мараглы ше'рләр јазмышдыр.
Мүасирләри Кәминәнин әсәрләрини јүксәк гижмәтлән-
дирир вә бир чохларындан үстүн тутмушлар. Онуң Мирзә
Рәһим Фәна тәхәллүслү шаирә јаздығы бир җаваб гәзә-
лине, Кәңнә шаирләриндән Фәни, Газах шаирләриндән
Сабит вә Сејид Әзим Ширвани хусуси җаваб јазмыш,
Кәминәнин әсәрини Фәна әсәрләриндән үстүн тутмуш-
лар. Бүтүн мәнбәлар шаирәнин заһирән дә көзәл, зәриф,
батилән исе тәмиз, пак әхлаглы, меһрибан вә мулајим,
хош хасијјәтли бир инсан олдуғуну көстәрир. Көчәрли
ону «надиреји-заманә» адландырыр, вәфатыны Гараба-
ғын бүтүн шаир вә маарифпәрвәрләри үчүн ағыр итки
һесаб едир.

ГОШМА

Шикар олуб әлдән-әлә дүшмәсин,
Гурумуш торлара, фе'лә дүшмәсин.
Јаман көзә, јаман дилә дүшмәсин,
Ган ағларам о гүрбәтдә галынча.

Бир вахтлар гапанчында сахладын,
Забитиниң көзләрини бағладың,
Әбәс јерә гәфил ачыб тулладың,
Динчәлмәзем та бир сораг билинчә.

Сәјјад олуб ов далынча кетмәздим,
Дүнјада чох гәмү гүссә етмәздим,
Һеч бир кәсин әтәјиндән тутмаздым,
Инди та јалваррам рүсва олунча.

Бир сәјјадын әлдән кетди тәрланы,
Та өмрүнә фәләк салды наланы,
Чағырыр һәр заман гадир мовланы,
Ағлыҗыбан һәр дәм ону дијинчә.

Баһар олчаг, шаһбазым ов әјләдин,
Унутдун мәңзлини, мә'ван нејләдин?
Нә бир кәлдин чәмән вәсфин сөјләдин,
Нә сејр етдин күл-чичәкләр солунча.

Сәмәндәр тәк од тутубан јансајдын,
Һәр баһар кәр хејир-шәрин билсәјдин,
Алыб гучағына бағра бассајдын,
Кәсәјдин әлләрин ондан үзүнчә.

Бир мүддәт кедибән гүрбәтдә галдым,
Һәр јана бахдыҗа һејрәтдә галдым,
Нә бир сәс ешитдим, нә сораг алдым,
Тәкәббүр ејләдим наһаг далынча.

Еј каш ки, олмајајдым дүнјада,
Өмүр мә'мурәсин верибән бадә.
Гәм-гүссә чәкмәјә олуб амадә,
Ләнк олајдым мөһнәт сујин ичинчә,

Вәтәндән әл чәкиб, баш кәтдү гачды,
Јувадан чыхубан балү нәр ачды,
Җанымы чох јанар одлара сачды,
Ган ағларам о гүрбәтдән кәлинчә.

Нә билмәди сөвдә, нә дә ујмады,
Нә раһәт бир мәңзлиндә ујмады,
Нә чәмәндән, нә чичәкдән дојмады,
Мән дә ону бир көрәјдим дојунча.¹

Ај ағалар, бир тәрланым учубдур,²
Сағ әлимдән, сол әлимә алынча
Ону тутан хејри бәһрин көрмәсин,
Мән фәғирин наләси вар далынча.

Пејилә та бир түләки гојмарам,
Интизардан кезүм јумуб ујумарам,
Кечә-күндүз ијләмәкдән дојмарам,
Сәјјадијам о тәрланын, өлүнчә.

Јүз мин сәјјад олсам тута билмәрәм,
Далынча јүкүррәм чата билмәрәм,
Чылгысы билмәсәм, јата билмәрәм
Көз тикәрәм јолларына кәлинчә.

¹ Башка әсәрләриндән зәиф олса да, гараламаны олдуру киши
сахладыг.

² Гошма Хәстә Гасыма нәзира олараг јазылмышдыр.

Көминә та әлдән кетди, көрмәзсән,
Ләззәт илә бир дөвран сүрмәзсән
Әһли-нәш'ә зүмрәсинә кирмәзсән
Каш өләјдин бу күнләри көрүнчә.

ГӘЗӘЛЛӘР

1

Чана, бу нә чадудур гашу көз арасында,¹
Нитгим тутулур көркәч, һәрдем сөз арасында.
Көр, көрсә Зүлҗахаву Јусиф сәни бәзминдә
Мәбһуи галар онлар јүз мин гыз арасында.
Иннаб ләбин, чана, тәшбиһ едиб ашигләр,
Нар данәсидир, куја, дүшмүш буз арасында.²
Еј дил, еләмә артыг, нәлән јеринә јетди,
Салдын өзүн одлара, јандын көз арасында.
Әһдиндә вәфа варса, мәбһут нә дурмушсан,
Вар куја, јүкүр-јорт та чанын өз арасында.
Хуни-чикәрим көздән ол гәдр реван олмуш,
Лаф етмә Көминә чох күл тәк үз арасында.

2

Хали-мишкинә бахын аризи-чананә дүшүб,
Дејәсән бир һәбәки сәфһеји-Иранә дүшүб.
Мүрғи-дил данеји-халын көрәли нәлә чәкәр,
Гисмәти рузи-әзәл аһ илә әфганә дүшүб.
Аризи-алләдир хали-сијәһи әлһәг.
Хәти мишкин нечә ким ләләји-не'манә дүшүб.
Еј көзүм, руји јүзүндә бах о хали-сијәһә
Хәбәр ет мүрғи-дилә ким: оду. бир данә дүшүб.
Мүрғи-дил, данеји-халын һәвәсилә дүшмүш,
Һәлҗеји-зүлфә ки, зәнчирә чу диванә дүшүб.
О каман гашә гојуб гәмзә охун түрк јүзүн,
Шәһрә ашуб салыб һәр бири бир јанә дүшүб.
Көрәли дил сәри-зүлфини көнүл бәнд олду,
Мисрдә Јусифи-Кән'ан нечә зинданә дүшүб.
Деримиш дилбәр ким, көнлү декил мәндә мүғни,

¹ Гәзәл Аббасгулу аға Бакыханов Гүлсијә нәзирәдир.

² Рәвәјәтә көрә Хуршидбану Натәван нары дәнәләтдириб буз-ханаја вә әмәлә кәлән нарды буз парчаларыны «Мәчлис-үнс» јы-ғынчагларында сүфрәјә вердиәрмини, буз парчасындакы нар дәнә-ләрн шам ишыглары алтында јагут кими парлармыш, Көминә буна ышарә едир. (Ә. Ч.)

Дил дөнүб ганә о күндән ки, бу бөһтанә дүшүб.
Нөгтеји-халү көзү гаш јығылмыш рујә,
Дөврдә зүлфи-Көминә кими пејканә дүшүб.

3

Әлбәттә, дили-шадә дејил, кимсә гәринә,
Һәмта ола билмәз она бичарә Көминә.
Сона кими кәрдән билмәм ки, чаһанда,
Кәлмәз она нисбәт дәхи бу руји-зәминә.
Ол Рүстәми-дастан ки, тутуб иззлә арам,
Јар олсун онун бадәсинә маһи-Мәдинә.
Һәр јердә сәбиһә көрә һәм, мәдәри-кејти,
Назин чәкәр, агушин ачар, мәдһ јеринә.
Хуршид түлу ејләмәсин бүрчи-фәнадә,
Көј хијрәләнир бахсан, әкәр, чәрхи-бәринә.
Һәсрәт гала шахи-күлә, күлзари-мурадә,
Ким дәјди әбәс бүлбүли-бичарә пәринә?
Памали-чәфа ејләр о султани-мүшәххәс,
Мән кими Көминә дүшәр һәркаһ күзәдинә.

4

Дидә бир дә бахмасын ол мәһлигаләрә,
Бахдыгда ол да мајил олур бивәфаларә
Руми јүзиндә халү көзү гашу зүлфә бах,
Ағ күн көрәрми ашиг олан бу гәрәләрдә?
Иннаб ләбди сорсан әтиббадан әр әләч,
Имканы олса кимди дүшән бу бәләләрдә?
Даш бағла бағрына, тәни фуладә дөндәриб,
Көз тикмә рәһм едә, јенә таб ет чәфаләрә.
Көнлүм долур нә дәрдилә, бағрым нә ган олур,
Дәрди-дилими кәр демәсәм ашиналарә
Ағлар көзүм, ниһан тәним әфсүрдә ејләниб,
Бу сејлү-әшк рәхнә салыб чох биналарә.
Шәһа, тәрәһһүм ет, башыма сәјә кестәр ол,
Шаһлар тәрәһһүм ејләмәз аја кәдаләрә?¹
Јарәб, рәғиб тапмаја јол јар кујинә,
Гојмаз ки, рәһм едә дәхи бу бинәваләрә.
Гәмзә чәкиб нә тир, гашы нә каман дутуб
Дүшмәз Иран Тәһмәтәни бу иддиаләрә.
Зүлфүн кими гаралды күнүм, гәддим олду хәм,
Јол тапмаға дәринә дүшүб хакипаләрә.

Сидг әһли ола дәрди-дили бари дүз дејә
Ол Натәван Кәминә кими дилрүбаләра.

5

Мәризи-ешгә әлач ејләмәз тәбиб, өлмә!
Бу дәрдә чарә еләр вәсләти-һәбиб, өлмә!
Висалә талиб олан ашигә бәлә јетишүр,
Фарагә сәбр еләсән, мунча бишәкиб, өлмә!
Хәјали-зүлф сәни хејли натәван едәчәк,
Сәни мәриз едәр чешми-дилфәриб, өлмә!
Фәғану нәлә чәкиб гылма һичрдән шүквә
Будур үмид, сәнә вәсл ола нәсиб, өлмә!
Демә вәтәндә мәнә бир әһисү мунис јох,
Сәнә әнис гәми-ешгдир гәриб өлмә!
Гијам гылмаса кәр, сәрв гәдү симәндам,
Ки рузи-һәшр сәнә олмаз әнгәриб, өлмә!
Шикајәт етмә, Кәминә, рәгиб чөврүндән,
Кәмәнди-һичрә дүшәр сән ки, рәгиб, өлмә!

6

Дөнүб көнлүм, әзизә, ганә сәнсиз,
Кәлүр шамү сәһәр әфганә сәнсиз.
Сәнинлә дузәхин наринә јаннам,
Бәһиштә бахмарам гылманә сәнсиз,
Едән абад ме'мари-вүсалы
Олубдур һичрдә виранә сәнсиз,
Мүкәддәр бәзм вәслиндә олан дил,
Нечүн һичран одунда јанә сәнсиз.
Күлүстани-вүсалә һәсрәт олдум,
Дөнүб аләм мәнә зинданә сәнсиз,
Әнис олмушду дил ол сәрв-гәддә,
Јанар билләһ нечә пәрванә сәнсиз.
Нә сәнсиз хүм ајагына әл уррам,
Нә дә нуш ејләрәм пејманә сәнсиз.
Олур бәрһәм пәришан ганә дөнмүш,
Көнүл зүлфә чәкәндә шанә сәнсиз.
Дилимдә зикрән, көнлүмдә фикрим,
Ики аләм дәхи әфсанә сәнсиз.
Каминә, еј һәрифи-бимүрүввәт,
Олар горхур будур диванә сәнсиз.

7

Көзүмдә ганлы јашлардыр рәван, еј дилрүба, сәнсиз!
Рүхүн фикриндә ган олду көнүл, еј мәһлига сәнсиз!
Мәним фикрү хәјалим кечә-күндүз зүлфү халиндир,
Пәришанһалү ашүфтә, гәдим олмуш да та сәнсиз.
Мәризи-ешг олан дил шәрбәти-иннаби-ләз истәр,
Мәһал бир әмрдир тапмаг әтиббадән шәфа сәнсиз.
Тәрәһһүм ејлә, өмрүм башә кәлди иштијагиндә,
Рәвадирми верәм чан фиргәтиндә, бивәфа, сәнсиз?!
Поузулмуш рәвнәги-ешгим фәләк чөврү чәфасындан,
Һарам олмуш мәнә аләмдә һәр зөвгү сәфа сәнсиз.
Көзүм мәрдумләрин сәјлаби-әшким гәрги-хун етмиш,
Галыбдыр вәртәји-гәмдә олурму дилкүша сәнсиз?
Баһар әјјамыдыр күлләр ачылымш сәһнә-күлшәндә,
Бәнәфшә нијликун олмуш, едәр даим бүка сәнсиз.
Нә сусән дил ачар нәркис көзүндән лалә дағ олсун,
Нә гүмри пәр ачар, бүлбүл едәр шуру нәва сәнсиз.
Төкүб тәр күл јүзүн шәрминдән, ахир о күлаб олмуш,
Чәмәндә нәстәрән бигәдр олубдур бибәһа сәнсиз.
Күлүмсән, күлшәнимсән, бүлбүли-дәстансәра сәнсән,
Кәл инди нәгмә саз ејлә ки, саз олмаз нәва сәнсиз.
Әзизим, мәһвәшим, јарим, никарим, назлы дилдарим
Кечинмиш өмрү үшшагын, нә ким бу бинәва сәнсиз.
Дили-Нәвваб шад олдугча, Баки шөвгимиз артар,
Кәминә кујинә Аси кедәр олсун фәла сәнсиз.
Кәминә, хатирим ашүфтәдир мәшшатә чөврүндән,
Пәришан ејләмиш кәјсуләрин бади-сәба сәнсиз.

8

Көнүл, алданма, бу чәрхи-фәләкдә е'тибар олмаз,
Вәфа бир кимсәдә, кәр олмаса, намусуар олмаз.
Фәрар ет зүлф даминдән, кәл ујма данеји-хала,
Һидајәт өвчинә сәјр ејлә ким, шаһин шикар олмаз.
Мүкәррәр чөврләр гылдын мәнә, еј чәрхи-бипәрва!
Нәдәндир бир усанмазсан, мәкәр рузи-шүмар олмаз?!
Меји-күлкунилән саги едән сәршар игдами,
Ләбүн тәк тәшнәји-руһани вермәз, хошкүвар олмаз.
Јәдн-гүдрәт чәкибдир сурәтүн көрсә әкәр Мани,
Никаристан-Чин бәрһәм олар нәгши-никар олмаз.

Демадәм көнлүмү ган ејләјир, әгјар тә'нијлә,
 Чәфаји-јарилән бұлбұл вәли, күлдән кәнар олмаз.
 Әкәр сәбт олмаса ләвһи-чибиндә эзәл күндә,
 Кәминә, бир бәләјә сән кими кимсә дүчар олмаз.

9

Дүшүбдү башыма бир шухи-мәһлигә ешги,
 Ки тәрк едибди көнүл чүмлә мәсәва ешги
 Нә Гејс едәр, нә Зүләјха, нә Вамигү Әзра,
 Бу дејрдә нә дә Сән'ан о өвча ешги.¹
 Нә мүлкү вар, нә мәнәли, нә раһәти, нә сәфа
 Кәл имди тәрк едәлим биз дә пүрбәлә ешги.
 Көнүл вериб, гәм алыб, дәрдә мүбтәлә олдум,
 Чәсарәт етсәм әкәр, ејләрәм вида, ешги.
 Зәифү зәрд олуб һүбб әһли халиг һәм
 Мәризи-һүббә едиб мүттәсил дәва ешги.
 Дөнүбдүр һәггдә әгјар олуб, бимеһр
 Кәл инди бәсләмәјәк биз дә бивәфа ешги.
 Сызылдамаз кечә-күндүз, бәләјә разы олур,
 Һәгигәт әһли кәрәк билмәјә бәлә ешги.
 Кимин мал чүнун ејләјиб, кимини тәммә.
 Салыблар тилсәмә һаһәг бу бинава ешги.
 Никини-ә'зәми ала бағла Әһримән јолуну,
 Кәминә чанлара вермә бу пүрбәһа ешги.

10

Нә етмишәм фәләкә бөјлә гылды зар мәни?
 Дијари-һичр ара зарү дилфикар мәни.
 Һәваји-сәрвәдинлә кәман олуб гәддим,
 Бу чәрхи-пир еләјиб инди әшкбар мәни.
 Бәсан сурәти-бичај бу күнчи-пүнһанда,
 Салубдү һәлгеји-зәнчирә зүлфи-јар мәни.
 Дүшүбдү куһү бијабанә Гејси-бипәрва,
 Гојубдү һәсрәти-нәззарә ашшар мәни.
 Бу әшк-чешмә сөндүррәм атәши-һичри,
 Сипәндвәш еләјиб чүнки бигәрар мәни.
 Тәмәллүг әһли декилдим, нә вар иди баким,
 Әсири-чәнбәр едиб ешг ашикар мәни.
 Кәминә шүрлә һәр ләһзә, һәр заман сөјләр,
 Едибди дәрду гәмә лашәрик јар мәни.

¹ Оригиналда да мисра белә јазылыб.

11

Фәраг атәшинә јандырыб зәманә мәни,
 Бәлавү дәрд, илаһи, кәтирди чанә мәни.
 Бу гәдри чөврү чәфајә фәләк көрүб табым,
 Едибди гәм охуна мүттәсил нишанә мәни.
 Зәбани-тә'н ачыб үстүмә әду һәр јан,
 Түкәнди сәбри-дилим кәтдиләр аманә мәни.
 Тифагымы дағыдыбдыр бу чәрхи-бәдқирдар,
 Едиб мәчалиси-әгјардә фәсанә мәни.
 Көрәндә зүлф илә халын, дејәр көнүл мүрғиз
 О дами-зүлфә салур ахири бу данә мәни.
 Гутар бу гејди-фәнадән, мәчаз сејриндән,
 Илаһи, инди јетир мүлки-чавиданә мәни
 Кәминә етмәз иди бак әһли-аләмдән,
 Мүгәјјәд ејләди ахыр јенә зәманә мәни.

12

Позулду рәвнәги-күл, әтри-күлситан кетди,
 Саралды күлләри, әл чәкди бағибан кетди.
 Дурубдү сәрв, әкәр, бағын ичрә мүстәһкәм,
 Дириг сәрви-рәван кетди, әл'аман, кетди...
 Нә гојду дәһрдә бир кам алуб мурада јетәм,
 Нә алды чанымы, гуртарды, чанситан, кетди.
 Чәмәндә лал кәлиб, кетди дәһзәбан сүсән
 Ки, чешми-нәркизи-мәст олду хунфәшан, кетди.
 Нә гојду хар ки, күл әндәлибә мејл етсин,
 Нә әндәлиб өз әһдиндә камиран кетди.
 Дөнүб о әлиф гәди далә бир күл һичриндә,
 Дириг бұлбұл олуб пир, о нөвчаван кетди.
 Ниһан олан гәмини фаш гылды мәрдум үчүн,
 Кәминә, дәрди-дилин олду дастан кетди.

13

Әчәб севдады бу, севдајә дүшдүм,
 Рәһи-ешгин тутуб, говғаја дүшдүм.
 Нә дүнјадә кәзиб, камә иришдим,
 Нә фикри-јар ол үгбајә дүшдүм.
 Рәһи-ешгини әввәл сәһл сандым,
 Вәли, ахырда аһү вәјә дүшдүм.
 Сорағи-буји-зүлфини сәбадән,
 Ешитдим, та белә сәһрајә дүшдүм.
 Нә бир ләлә элә салдым, нә бир дүр.

Эбас, гаввас олуб дәрјајә дүшдүм.
 Эдәм бејтиндә бируһи-ғәм икән,
 Дүчари-ғәм олуб дүнјајә дүшдүм.
 Дәми-күлзари-вәслиндә кәзәркән,
 Дијари-һичр тәк мә'вајә дүшдүм.
 Кәминә чан нисар ејләрди мутләг,
 Јохумдур чан, мән бимајә дүшдүм.

14

Јарәб, нә үчүн дәрдә кәлиб бу дили-зарым?
 Мүрғи-сәһәри нәлә чәкиб алды гәрарым.
 Ја бадн-сәба дәјди, мәкәр зүлфи-никарә
 Ким олду пәришанлығы әләмдә шуарым?!
 Та салды мәни бутеји-һичранә гәми-јар,
 Билмәз нә әчәб, зәр кими халисдир әјарым,
 Сөјләр гәми-һичрин әләмини дили-мәһзун
 Ким бәзмкәһи-вәслә әкәр дүшсә күзарым.
 Одланды тәнү чанү дилим тә'нә одујла,
 Биллаһ ки, тутар әләми бу аһи-шәрарым.
 Хунин дилә ким, нејлијә бу дағлар ахыр,
 Кәстәрди јүзүн бәс ки, мәним лаләүзарым.
 Биар имиш ол јар, мәни салды бу һалә,
 Намуси олан нөв илә олмаздымы јарым.
 Һичран оду сөнмәз, нә әчәб шә'ләвәр олмуш,
 Һәр күндә долур әшки-вида илә кәнарым.
 Гәнчә кими, әлгиссә дуруб гана ачылмаз,
 Јарәб, нә үчүн бу дили-гәмкинү фикарым.
 Сөјд олду хәми-зүлфдә бу зар Кәминә;
 Билләм ки, рәһна етмәз, о бирәһм никарым.

15

Еј дил, рава дејил ки, мән әғјарә јалварым.
 Сән рәһнумалыг ејлә, кәдим јарә јалварым.
 Муру мәләх вә мә'минү асә вә мүстәһаг,
 Лүтфи-худаји-гадирү гәффарә јалварым,
 Руму фирәнкү өзбәкү һиндә нә еһтијач,
 Гејр әз худа кәдим нечә татарә јалварым.
 Мәнсур тәк чәкибди мәни дарә зүлфи-јар,
 Јад ејләјим әнәлһәғни, дарә јалварым.
 Бүлбүлсифәт нәвајә кәтирдин Кәминәни,
 Севдаји-күл башымда, нечә харә јалварым?!

¹ Гәзәлин үч бејги ихтисар едилмишдир.

Сағија, меј вер ки, мән мејханәдә күлләнмишәм,
 Ғәм һүчумундан гачыб бир күнчдә кизләнмишәм.
 Шури-ешгин ејләјиб диванә, мүддәт кәзмишәм,
 Бағлајыб дил һәлгеји-кејсујә та, динчәлмишәм.
 Зүлфи-кәчқарын салыб севдајә көнлүм, суд јох,
 Тари-мујин кими, тари-мујиндә инчәлмишәм.
 Синәми һәр ләһзә тири-гәмзән илә гылма чак,
 Мән дә вахтында сәнин тәк наз илә бәсләнмишәм.
 Мәст санма, ејләмә тә'нә мәнә һәр дөврлә,
 Чешми-мәхмурун мәни мәхмур едиб милләнмишәм.
 Бир әјағ илә әлим тут, ејләмә бирәһмлик,
 Чох отурдум сумми-бүкмүн имди та дилләнмишәм.
 Чун хәзан олмуш фәрагиндә тәнү чани-һезин,
 Ачылыб зәхми-дәрун күл-күл, әчәб күлләнмишәм.
 Чәм-хәминдән пичтабә кәлди көнлүм риштәси,
 Фикри-сәрви-ғәмәтиндән раст икән хәмләнмишәм.
 Гаи олуб көнлүм мәним бу бадеји-сәһба кими,
 Дүрди-меј тәк шишәдә чоҳдан галыб дилләнмишәм.
 Бир сәнубәр гәмәтү күлпәјкәру Лејливәшин.
 Валәһү һејранијам Мәчнунсифәт чөлләнмишәм.
 Олду зүлфүн тәлбәтел, јетди димағә буји-мүшк,
 Ачылыб көнлүм, Кәминә, көр нечә телләнмишәм.

17

Көнлүм диләр ки, халими ол јарә сөјлүјүм,
 Дәрди-гәми: дәрунуму дилдарә сөјлүјүм.
 Гисмәт чү олмады мәнә бир јари-әһли-һал,
 Минбә'д дәрдини дәхи әғјарә сөјлүјүм.
 Раһи-ничат гејди о тәрсајә мәшвәрәт,
 Гур'ани билмишәм, нечә зүннарә сөјлүјүм.
 Гәмдир әнисү мунисү гәмхарү һәмдәним,
 Гәмдән гәмә килә мәни-бичарә сөјлүјүм?
 Ган олду гәлби-салим ара парә-парә дил,
 Көрмәм рава бу һаләти хунхарә сөјлүјүм.
 Һәбилмәтини-шәр мәни чәкди зилләтә,
 Сөз јохду онда лә'нәтү играрә сөјлүјүм.
 «Әгтә лисан мән кәзәб» ајатын, еј худа!
 Һәр сүбһү шам гадирү чәббарә сөјлүјүм.
 Та сүбһ олунча мәрдуми-чәшм әшк данәсә,
 Төкмүш кәнара сабити-сәјјарә сөјлүјүм.
 Бак етмәзәм, Кәминә, әкәр раһи-һәг булуд,
 Шүкрү сүпаси халиги-гәффарә сөјлүјүм.

Ешгинди гарет ејләјөн дили чохданды, билмишәм,
 Гашу көзүндә баис олан ганды, билмишәм.
 Мирзати-гәлбдә көрүб әкси-үзарини,
 Дил ганә дөндүкүн дәхи чохданды билмишәм.
 Күлләр ачыб, чәмәндәки бүлбүл, фәған едәр,
 Ол гөнчә ләбләрин дәхи хәнданды, билмишәм.
 Хунхар көз алыб әлиһә тиги-әбрүван,
 Гәсди фүсүрдә чисмли бу чанды билмишәм.
 Нә сәндә сәбри-һичранә, нә мәнә вүсалә вар,
 Гисмәт едән о гадири-сүбһанды билмишәм.
 Сәндә о һүсн дилфәриб, мәнә бу ешги һәм
 Хәлг ејләјөн о халиги-јәзданды билмишәм.
 Лә'ли-ләбин никинини һәм гисмәт ејләјөн,
 Ол халиги-рәһимәвү рәһманды билмишәм.
 Ол чин зүлфдә бу дили-хәстә рам олуб
 Тапмыш бу рүтбә Чиндә хаганды билмишәм.
 Башымда шури-ешгини чандан диләр көнүл,
 Севдаји-әшгә әфсәри-султанды билмишәм.
 Јагут ләбләринә бахуб нырхы артыруб,
 Һәм сормушам ону ким, о нә ганды билмишәм,
 Дәрләр салыр јадына о каһ-каһ Кәминәни,
 Һаша, хәјалиһә кәлә, бөһтанды, билмишәм

Нә тохми-һичр әкилсин, нә дә сәмәр версин,
 Дирәхти-вәсл, илаһи, һәмишә бәр версин.
 Чәфа охун ата кәр јари-бивәфа һәр јан,
 Вәфалы ашиг одур синәсин сипәр версин.
 Тәбиб вәсли әлачинә, көр үмидим ола,
 Фәрагинә дејәрәм сәбри-биштәр версин.
 Көнүл ки, вәдији-һичрана көз тикиб доланыр,
 Бу мүлки јар мәнә, бәлкә сәрбәсәр версин.
 Бу һүсни-сурәт илә јар әкәр хүрам етсә,
 Нисари-мәгдәминә нур һәр бесәр версин.
 Бу аһи-сәрдимин ахыр ки, олмады әсәри,
 Кәлибди сузә көнүл, та ки, бир шәрәр версин.
 Десинләр од тутуб ахыр филани, һејф, өлдү,
 Рәғиб-дүн мәним һаггымда бәхтәвәр версин.
 Ол әбрүвани-дәшт ган төкәрсә чан алсын,
 Кәминә варыны дәшт ичрә дәрбәдәр версин.

Дүн ајры салды чүнки, фәләк јары јардән,
 Устад дәст үздү әчәб тари-тардән.
 Зүлфүн дүшәндә кәч үзә әсла әчәб дејил,
 Кәнч үзрә пасибан олур шаһмардән.
 Јандырды гәм одуна мәни шичү таблә,
 Алды гәрарү сәбри мәни-бигәрадән.
 Пүрдәрдү дил гәмин, көнүл бикәсү зәбун,
 Бач истәмәзди кәбр белә тарумардән.
 Бир диви-мәст салды әлә ол пәришәши,
 Алды инани-чаны тәни-һуши-јардән.
 Күл харлә әнис иди шах үзрә мүттәсил,
 Бүлбүл фәған илә никәран бир кәнардән.
 Ичз илә рузү шәб чағырур бәндеји-зәлил,
 Гуртар мәни, илаһи, белә аһү зардән.
 Әһли-һәвавү нәфс бәри олса јекдүрүр.
 Дарәјндә Кәминә кими хаксардән.

Ешгдә суд етмәдим, дүшдүм дәхи севдајә мән,
 Тапмадым бир суд, олдум бөјлә бисәрмәјә мән.
 Бөјтүләнзанә Зүләјха тәк кириб гәм чәкмәјим
 Бош дејил онда дүшүм Мәчнун кими сәһрајә мән.
 Чану ағушин ачыб, гәмләр басыб ган көнлүмә,
 Чүмлә әтфали-гәмә-та олмушам бир дајә мән.
 Ариф-саликләрин пешминә дәлгин вермәрәм,
 Дәһрдә, танры билир, јүз әтләсү дибајә мән.
 Булмамышкән әһли-үрфаным мүлагин дәһрдә,
 Уғрадым наһаг јерә бир шухи-бипәрвајә мән.
 Куји-ешгә кирмәјә көнлүм дәхи етмәз һәвәс,
 Раһ пүр ашубдур дүшдүм әчәб севдајә мән.
 Хаки-куји-дәркани—Нәвваб олајдым каш ки,
 Билмишәм бәхtimi јетмәм рутбеји-ә'лајә мән.
 Абыша билмиш Гарадагы Кәминә дағланыб,
 Одалы сәркар Нөврәт, Бакијә һәмсајә мән.

Әфсус, сәрдә бисәрүпајин нәвасы вар,
 Һәр кимсә мәкрү һијәлә дүшә, чох бәласы вар.
 Еј пејки-рузикар, јетир шаһи-һүснә ким,
 Гәмханеји-зәманәдә бир бинәвасы вар.

Тутмуш сәрири-издә арам, ар едәр,
Нисбәт бу биновәҗә демәк ашинасы вар.
Әҗҗари-дуна мөһрү мөһәббәт едәр мудам,
Өз җари-һәҗкүзаринә даим чәфасы вар.
Бәсдир мәнә бу чөврү чәфа, шухи-бивәфа,
Әчри-әмәл о гадири-бичун гәзасы вар.
Кәр чәрхи-пир лаф ура ким, гәмкүсаринәм,
Һәркиз инанмарам ким онун да вәфасы вар.
Олмуш Кәминә чөврү фәләкдән зәлилу хар.
Әфсүрдә чисми, неҗ кими дәм-дәм нәвасы вар.

23

Һичран одуна, чунки мәнн җар җандурур.
Дилхун едибди чөврә чандан усандурур.
Мәкр илә көзләрин нечә сәјд етди көнлүмү,
Бахдыгча зүлфү халын илә мәкр әҗандурур.
Һичран одуна җанды тәним, му тәк инчәлиб,
Әмрази-ешгдә, бәли, һичран җамандурур.
Күл харла әнис иди, бүлбүл гәнимәти
Бағ ичрә һәм нәва илә шүрү фәҗандурур.
Гәддин хурамә кәлди әчәб ишвә көстәриб,
Биллаһ ки, чу кәнаридә сәрви даҗандурур.
Үшшағ синәсинә уран кари-зәхмләр,
Көз мәрдүмү әлиндә о тири-камандурур.
Әбруҗи-хәмдә вәсмә әчәб сәһр көстәрир,
Чәксән әкәр о тиғи-мүсәххәр чаҗандурур.
Мүҗкан охуну гоҗмуш о әбру кәминә,
Хунхар көздә көнлүмә билләм зиҗандурур.
Һәр ким сәнинлә бир кечә разү ниҗаз едә,
Кәр пир хәстәдил ола, сүбһи чаҗандурур.
Фаш еҗләмә мәчәлисдә рази-көнлүмү,
Ган төкмә, еҗ көзүм ки, су сирри-нәһандурур.
Вәдиҗи-Еҗмән илә Кәлимуллаһ һандадыр,
Сә'бәни-зүлф илә Јәди-беҗза нишандурур.
Дерләр Мәсиһ мүрдәни әһја едәр, нә шәк,
Ол нитги-чанфәза илә сәндә бәҗандурур.
Гоҗма, Кәминә, җары ура шанә зүлфүнә,
Бәрһәм олур шикәнчә дилләр амандурур.

24

Нәдәндир, билмәзәм ким, ешги дерләр чанә нөгәандыр,
Мөһәббәт әһлине бу җолда чан вермәк чох асандыр.

Җанар одлара салмыш чисмү чаным атәши-һичран,
Чыхар әфләкә дуди-аһим, амма хәлгә пунһандыр.
Баһар әҗҗамыдыр, күлләр ачылмыш, бүлбүл олмуш зар,
Кирибан чак олуб, гәнчә тәмамән шаду хәндандыр.
Әкәр вәслдә үшшағ һәм зөвгү сәда сүрсүн
Ки, сусән дилләр ачмыш һәр тәрәфдә шүкркуҗандыр.
Көзүм һичриндә ган ағлар, үмиди-вәслилә шадәм,
Вүсәлиһ чәһнәтүл мә'ва, фәрагын нари-һирандыр.
Вүсәлиһ гылмыш иди көнлүмү мә'мури-абадан,
Едиб тәхриб һичрин көнлүмү, билмәррә вирандыр.
Хәзани-әмр җетмиш, һәм үмиди-вәсл дә җетмиш,
Төкүлмүш ләшкәри-гәм көнлүмдә ким, көр нә таландыр.
Кечәр чандан мөһәббәт әһли, чанандан кечәрми һеч,
Кәминә, гәлбини ахтар, күман етмә ки, җаландыр.
Саташчағ көз сәри-зүлфә димағимә җетиб хош бу,
Тәалаллаһ, дедим, бу сүнбүли-тәрدير, ја дәстә реҗһандыр.
Нәдир чаным, деҗим ким, паҗимали-дәрди-ешг олду,
Дилилә динү иманым гаму ол ешгә гурбандыр.
Вериләчәк ешг фәрманы, кедиб әғлим, чүнун олдум,
Нечә хәтти-һүмаҗундур, нә гәте һәкм фәрмандыр?!

25

Еҗ көзүм, Әһмәдә бах, көр, нә гәшәнк оғландыр?
Гәми-һичриндә онун гәмли көнүл вирандыр.
Биз дедик бир охуҗа, ләззәти-руһани верә,
Алмады боҗнуна, лакин охуҗуб-чаландыр.
Ала көзләр сүзүлүб, нәркиси-фәттанә дөнүб,
Бахышы чан алычы ким, деҗәсин, чеҗрандыр.
Белә вуршидлига бир маһи-табан олмаз,
Олса јүз чаным әкәр чүмлә она гурбандыр.
Дер имиш мән дә белә маили-зүлфи-халәм,
Елә ашуфтәди ким, бу сөзү һәм җаландыр.
Чүн төкүб гәмзә охун, синәми амач гылыб,
Дил дөнүб ганә, недим, көнлүм еви вирандыр
Һәрәкәт чүмлә әзасында мүхәммәрдир онун,
О гәдәр балү нәр ачмыш, деҗәсән, тәрландыр.
Кәр, јүзүм күлсә дә хәлг ичрә, күлүшдүр бича,
Гәм һүчүмвәр олубдур, бу дилим таландыр.
Еҗ Кәминә, белә шухи дә сән әлдән гоҗма,
Дәхи дүшмәз әлине ким, бу да бир дөврандыр.

Чеври-рәгиб, сәрзәниши-әһли-рузикар,
 Гојмаз ғылам бу дәрди-дили јара ашикар,
 Ишрәтсәраји көнлүмү, еј јари-түндху,
 Һәрдем чәфаву гәһрлә, кәл етмә тарумар.
 Һичриндә дүрри-әшк, вүсәлында нәғди-чан,
 Билмәм һүзүрү гејбәти мән ејләрем нисар.
 Күлшәндә көр нә шур илә бүлбүл фәған едир,
 Куја ки, шахын үзрә күлә һәмдем олду хар.
 Дил интизар вәслдә, памали-фикр олуб,
 Тән атәши-фәрағдә чүн муј бигәрар.
 Кәр фејзи-чәми-ешги-һәғигәтдә мәстсән,
 Әһсәнтү, хош мәғамдәсән, олма һушјар.
 Девран ки, сағији-ғәмә олмуш һәвалә көр,
 Бу дөврлә Көминә кими кимди камкар.

Пәришан ејләјән һалым сәри-зүлфи-никарымдыр,
 Ғылан хәм гамәтим ол сәрви-ғәддү күлүзарымдыр.
 Чәмалын көрмәсәм бир күн, мәнә бир дәм гәрар олмаз,
 Мәним ол мәһ шәкибимдир, тәванымдыр, гәрарымдыр.
 Дедим һушјар икән, чана, сәни сәрхош ғылан кимдир?
 Деди, бир нәркиси-мәстәм, бу чешмә-пирхумарымдыр.
 Ләбиндән сордүм, еј күл гөнчә тәк ким ган едиб көнлүн,
 Тәбәссүмлә деди: «Сорма, ләби-ширинкуварымдыр».
 Дедим: «Кимдир ғылан пабәстеји-зәнчир үшшағи?»
 Уруб әл тари-кејсујә, бу зүлфи-хүшбарымдыр.
 Әлимдә ихтијар олса, әсири-зүлф олмаздым,
 Мәни пабәнд едән зүлфә дили-биихтијарымдыр.
 Хәјали-хали-рујинлә шәби-һичриндә ган ағлар,
 Әнисим, күл'үзарым дидеји-әнчүмшүарымдыр.
 Дөнүбдүр ганә көнлүм бу шишә ичрә чох зәиф һаләм,
 Буна шаһид рухи-зәрдү дү чешми-әшкбарымдыр.
 Чәмали-ол пәридир һурији-күлзари-фирдөвсим,
 Чәмалидир беһиштим, күлшәним, бағи-бәһарымдыр

Рәһи-ешг ичрә мәнзурум мәним ол тачдарымдыр,
 Көнүл мүлкинә султаным хочәстә шәһријарымдыр.
 Кәмәнди-ешгинә бағлы кедиб көнлүм инанмазсан,

Јолуна¹ көз тикән шаһид дү чешми-әшкбарымдыр.
 Әкәрчи кушеји-ғәмдә шикәстәхатирәм, лакин
 Сәри-кујиндә дөвр едән хәјали-бигәрарымдыр.
 Сәнин әғјар илә көнлүн әкәрчи шаду хүррәмдир,
 Мәним дә наледи-әфған һәмишә шүғлу карымдыр.
 Сәнин кәр вар исәбу гамәти-мөвзун, рүхи-күлкун
 Мәним дә дөвләтү чаһим бу ешги-пајидарымдыр.
 Шикәнчизүлфдә көнлүм мүтәввәл аризу ејләр,
 Сәри-зүлфун кими бәрһәм пәришан рузикарымдыр.
 Көминә бивәфа көрсә сәни, валлаһи инчинмәз
 Сәни мәндән ирағ едән бу бәхти-кәчмәдарымдыр.

Һәр заман хатирә кәтдикчә сәни чан титрәр,
 Бәдәнә рә'шә дүшүб, бу дили-сузан титрәр.
 Күфр зүлфун дағылыб, сәфһеји-рүхсаны алыб,
 Көнлүмү гәрәт едиб, дин илә иман титрәр.
 Зүлфүнә дил верәли, ләрзә тутуб гәлби-һәзин,
 Санки, зүннар салыб бојнуна, Сән'ан титрәр.
 Абрујими мәним төкдү көзүм мәрдмәки
 Сәнә мүштағ олан јохса ки, пүнһан титрәр.
 Кәр хурам едә гәди-сәрв, күли-рујин ача,
 Көрсә кәр һәсрәтилә рөвзеји-ризван титрәр.

Мајилди дил о гамәти-рә'најә, доғрусу,
 Һәм ашиғәм о кәрдәни минајә, доғрусу.
 Тәрк етмәзәм о мүшәфи-рујин тилавәтин,
 Етсә нүзул шә'нинә мин ајә, доғрусу.
 Ашүфтә зүлф ара олуб аварә мүрғи-дил,
 Дүшмүш әчәб о зәһмәти-бичајә, доғрусу.
 Һәрдән салајды бојнума зүннар зүлфүнү,
 Ховфи-хәтади, чәксә кәлисајә, доғрусу.
 Көјнәк мисал вәдији-ејмәнди вәсл үчүн
 Һичрин дөнүбдү мәһшәри-үзмајә доғрусу.
 Мәһраби-әбриванә ғылардум да мән намаз
 Алудә олмасајды бир Исајә доғрусу.
 Ар еләсәјди бојнуна зүннар салмағы,
 Ујмазды дил о дилбәри-тәрсајә, доғрусу.
 Та күлшәни-вүсәлә көнүл мејл ејләмәз,
 Салмаз нечүн ки, сәрвгәдүн сајә доғрусу.

¹ Башга бир вариантда «бу әмрә» јазылмышдыр.

Лејлимисал дилбәри-тәрсајә дил верән
Истәр ки, Гејс тәк дүшә сәһрајә доғрусу.
Севдаји-зүлфи-кәчдә көнүл суд көрмәди,
Кетмәз өлүмчә бир дә о севдајә доғрусу.
Мајилди дил үзарына күлзари-һүсидә,
Олдум гәрин о бүлбүли-шејдајә доғрусу.
Гылдын Кәминәни нә гәдәр чансыз, еј көнүл,
Рүсвај олду, галмады сәрмајә, доғрусу.
Дерләр әсирә рәнк едир әсир һәр заман
Вермәм көнүл о зүлфи чәлипајә, доғрусу.

31

Тифл икән рузи-әзәл ешг мәнә бир бәләнк олду,
Тәһи-әфсүрдә үчүн имди кенә бир көмәк олду.
Сәбр едиб мөһнәти-һичранә дөзәрдимсә дә, лејк
Мәни бисәбрү сүкут ејләјән ахыр фәләк олду.
Тифл икән туту кими олмады шәккәр мәнә гисмәт
Хани-мөһнәтдә нәсибим печә нану нәмәк олду.
Ешгдә лафи-сәдагәт уран ашигләрә бир бах,
Гөвли-сирән гаму фејлү кәләк олду.
Гулзүми-һичрдә гәвваси-шәфадыр көплүмдә
Кәлмәди дишрә кирифтар нәһәнкү сәмәк олду.
Зәри-халисди көнүл, јохду әјариндә гүсур һеч,
Белә зилләтлә фәна етмәк ону бир мәнәк олду.
Әгл нәгдини вериб ешг мәтаинә көнүлдән,
Куһү сәһрајә дүшүб ахыры Мәчнун тәк олду.
Рәһи-ешгиндә бана јар ејләди бипајән зүлмү,
Јетмәди мәнзили-мәвајә Кәминә мәләк олду.

32

Јандырды гәм одуна фәләк шад көнлүмү,
Шәбхун едибди дилә паризад көнлүмү.
Ол тиги-әбруји-мәрдүмани-чешм
Гылды хәраб көр нечә абад көнлүмү.
Һәм гурду дам зүлфү сәпиб хал данәсин,
Сејд ејләди вә мәкрлә сәјјад көнлүмү?
Чеври-зәманә гылды мәни зарү хостәдил,
Јох бир әһисү мунис едә шад көнлүмү.
Чохданды ган олубду, ачылмазды гөңчә тәк,
Рүсвај гылды нәләји-фәрјад көнлүмү.
Һәрдем нияләји-гәми сәршар едән јогин,
Кәр сағији-зәманә гыла јад көнлүмү.

Дурмуш гәза Кәминә кәмәндә заман-заман,
Ејләр чәфаји-зүлмлә бәрбад көнлүмү.

33

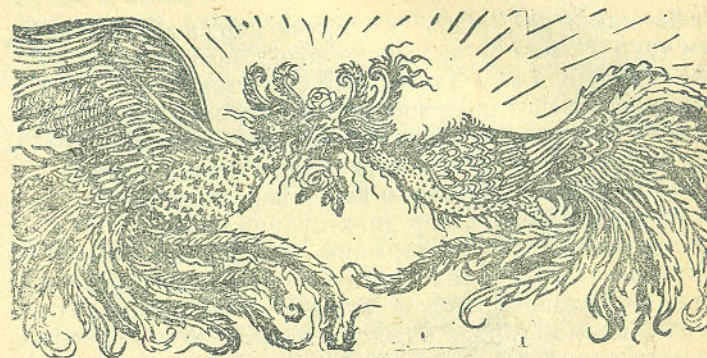
Нә Чин олајды, нә хаган нә Руму Гејсәр олајды,
Тамам јер үзү бир гәмзәнә мүсәххәр олајды.
Нә шөвг олајды, нә гамәт, нә шәм'ү пәрванә,
Фәрагә јанмаға ашиг гаму сәмәндәр олајды.
Нә дам олајды, нә данә, нә зүлф олајды, нә хал
Нә мүргә-дил дүшүб ол дам ичрә бипәр олајды.
Нә зүлф олајды, нә ариф, нә меһр олајды, нә дил,
Салыб нә бојнуна зүннар Шејх кафәр олајды.
Нә һичр олајды, нә вәслү нә нәһс олајды, нә хош,
Бәлаји-ешгә кирифтар сә'ди-әхтәр олајды.
Нә чәһ олајды, нә Малик, нә Мисирдә базар,
Алуб гуламиЗүлејха, нә уду мүстәр олајды.
Нә тифл олајды, нә мәчлис, нә хичләгү нә фәраг,
Нә дә турунч јеринә кәсилән әлләр олајды.
Нә нәһј олајды, нә Амир, нә Гејс нә Лејла,
Нә ашијанә бу Мәчнун башына әфсәр олајды.
Нә һөкм олајды, нә һаким, нә һүбб, нә мәһбүб,
Нә һөкм-ешгә Кәминә, һабелә, кәмтәр олајды.

34

Пәришан етмишәм зүлфи-пәришани; аған чаны,¹
Пәришан етмәк олмур һич дүнјани, аған чаны.
Рүхун зиба, көзүн шәһла, дилин ширни, сөзүн шәккәр,
Тәбин мөвзун, додагын лә'ли-рәммати, аған чаны.
Соран јох, дишләјән јох, тәм'ини бир кимсә ким билмәз,
Нәдән фаш ејләјирсән сирри-пүнһани, аған чаны?
Бәшәр һәдди дејил биллаһ, ура дәм ләнтәрәнидән,
Тәчәлләсы едәр һәм мәһв Мусани, аға чаны.
Кәрәк руһани олмаг, та бизи чанан билсиләр,
Бизә лајиг дејил тә'рифи-чисмани, аған чаны.
Едәрди чүмлә дүнјаны үзүн хуршидвәш рөвшән,
Вәли зүлфун кими, лафийди зүлмани, аған чаны.
Бу шәһри-Шисхәдә вар новчаван, нохиз огланлар,
Көрә Мәрјәм булары, анмаз Исаны, аған чаны.

¹ Гәзәл Зибә ханым Лә'ли Әрдәбили вә Гәмәр Бәјим Шејда
Гарабагинин муәширәсинә чаваб олараг јазылмышдыр.

Олүб мөһтач дилдарә гамусу зарү кирјандыр,
 Бујур гәшрифи дүзәлсин рәсми-мөһмани, аған чаны.
 Кәһи шаду кәһи гәмкин көнүл шөвги-вүсалиндә,
 Умар сөнбәт едә мөхфичә руһани, аған чаны.
 Әчәб худрә'јликдир, сәндә хејли худпәрәстликдир,
 Декил худнамилик мөһбуб үрфани, аған чаны.
 Кәминә, сән кими мөһбублыг лафын ура, һаша,
 Верә кәр буји-зүлфү руһи-рејһани, аған чаны.

РӘНЧУР ШАҢНИКАР ХАНЫМ

Рәнчур 1850-чи илдә Газахда јетишмиш шаирә Шаһ-
 никар ханымын тәхәллүсүдүр. О, Газах маһалынын Аф-
 көјнәк кәндинин сакини Казымаға Гијасбәјовун ғызы,
 Паша аға Дилбазовун гадыны иди. Шаһникар ханым
 Газахда нәгшбәнди тә'ригәтинә башчылыг едән шаир
 Мир һәмзә Сејид Никаринин тә'сири алтында дини
 маһијјәтли ше'рләр јазмышдыр. Әринин вә јеканә ғызы
 Абиһәјәт ханымын вәфатына гәмли ше'рләр—мәрсижә-
 ләр дә сөјләмишдир.

Шаһникар ханым 1899-чу илдә вәфат етмишдир.

ГӘЗӘЛЛӘР

1

Көнүл чүн гәсри-шөвгүндүр, илаһи, бејти-гәм ғылма!
 Дәхи ол иштијагындан чуда бир ләһзә дәм ғылма.
 Хәјали-шур илә, шаһим, пәришан етмә дил шәһрин,
 Гәдим дәһр ичрә ол дәрду гәмин дәстиндә хәм ғылма!
 Үзү гарә гулам, бир бу фәнаји-бибәга ичрә,
 Рәһима, рәһмини мәнән инајәт бирлә кәм ғылма!
 Мөһәббәт дүрчүнү һифз ет. дамәдәм мәһр кәндиндә
 Рәғибин вермә мәгсудин, әлим бичами-чәм ғылма!
 Чаһанда дур ғыл бизөвг олан гәмләрдән, әмма ол
 Гәми-ешгинлә Рәнчурун үзүн бизшкү нәм ғылма!

Түрфә намәндән, шәһа, көлдүкчә һәр күфтарә ләфз,
 Дәм урур дәрман бејиндән чан верир бимарә ләфз.
 Ким едәр һәмта аны аләмдә бин симү зәрә?
 Ким верәр нисбәт дәхи мин лә'ләи-шәһварә ләфз?
 Зүлмәти-һичринлә гәмнак иди чешмин мәрдүми,
 Шүкрлиллаһ ким, бу күн гәрг ејләди әнварә ләфз.
 Куји-күлзарын вәфасындан верүр һәр ләһзә бу,
 Аби-кујиндән рәван ејләр дили-пурнара ләфз.
 Вар иди мин дәрдим ол дәрмани-Логмандан фүзун,
 Дәмбәдәм ејләр мүалич дәрди-мин дүшварә ләфз.
 Бәндеји-үфтадәнәм ләфзинлә, шаһим, гыл нәзәр,
 Зәррәчә аләмдә сәрдән олмасын аварә ләфз.
 Һикмәти-аринләдир әлһәмдүлиллаһ нисбәт ол
 Хәстә Рәнчурун сәриндә касеји-сәршарә ләфз.

Никара, рөвзеји-һүснүн кими аләмдә бағ олмаз,
 Чәкән ол һүсни-һичранын әрир, көзүндә јағ олмаз.
 Күли-рујин фәрагындан, әзизим, мин фәған илә,
 Едән фәрјад шәбкири олур, бүлбүлү зағ олмаз.
 Сәрасәр јер үзүн тутмуш хуруч ејләр сәмавәтә,
 Чыхар шамү сәһәр зарым көнүл бир дәм фәрағ олмаз.
 Сәнин тәк бир шәһи-зиба булунмаз кайнат ичрә,
 Мәним тәк синәси һичран одундан дағ-дағ олмаз.
 Көнүл¹ зәхми-фәрагиндән бу чисми-натәван ичрә,
 Тәбиба, кәзсән әндамын сәрапа чаји-сағ олмаз.
 Вүчүдин-сәрбәсәр гылдын мүзәјјән рәхти-хаб илә,
 Көнүл, бил ашиги-сәдиг чаһанда бу сајағ олмаз.
 Ојан бу хаби-гәфләтлән, фәған ет, хәстә Рәнчури,
 Фәғандан ашигин көнлү јарым ләһзә ирағ олмаз.

Еј дәриға ким, о шаһын мөһ чамалын көрмәдим.
 Уз сүрүб дәркаһына рүхсари-алын көрмәдим.
 Өтмәди кујиндә һәр шәб та сәһәр бүлбүл кими,
 Јетмәдим мәгсудә бир дәм күл вүсалын көрмәдим.
 Дәсти-пакын бус едиб һәм һәр тәрәф «һу-һу» дејә,
 Сејр едән сәрмәсти-ринд-лаубалин көрмәдим.
 Еј дәриға ким... о маһын һәлгеји-үшшагидә
 Сејри-чалакын, вүчүди-бимисалын көрмәдим.

Еј дәриға, дәркәһиндә ашиги-шејдасынын
 Хуб авазын, дәхи ширин мәғалын көрмәдим.
 Әфв гыл, ја рәббәна, һәр дәм дили-диванәми!
 Чүрмү үсјан илә көрдүм, јахшы һалын көрмәдим.
 Дәрчәһан, әлһәмдүлиллаһ, хәстеји-Рәнчурунин
 Мәдһи-шаһындан сәваји бир камалын көрмәдим.

Алудеји-сәрмәстәм, бу кар нәдир билмәм,
 Саги илә һәмдәстәм, сәршар нәдир билмәм.
 Алудеји-бир јарәм, ешгиндә бу күн зарәм,
 Дәјмә ки, сызылдарәм, азар нәдир билмәм.
 Алудеји-күлзарәм, дилләрдәки көфтарәм,
 Санмаз мәни ким харәм, күлзар нәдир билмәм.
 Алудеји-һәмсајәм, дүшмәз дәринә сајәм,
 Чүн ше'рдүрүр мајәм, көфтар нәдир билмәм.
 Алудеји-дилдарәм, һәр шамү сәһәр зарәм,
 Бир чешмә кирифтарәм, хуммар нәдир билмәм.
 Алудеји-шаһмарам, јалвармагдан бир марәм,
 Зүлфилә күнүгарәм, тәррар нәдир билмәм.
 Алудеји-ин карәм, ашүфтеји-бир јарәм
 Мән талиби-дилдарәм, әјјар нәдир билмәм.

Јагмаса һичран, көзүм, јанмаз көнүл һәр дағилән,
 Әјмәсә һичран әјилмәз гәдд дәрд олмағ илә.
 Сән нечә Логман идин абдур билдин дәрлими,
 Чун тәбиб тәшхис едәр һәр дәрди нәбз алмағ илә.
 Хәстеји-һичранынам кәр көрмәсәм дидарыны,
 Олмазам сакин вүсалын гејриндән сормағ илә.
 Кәр бу хәстә үзрә накәһ лүтф едүб гылсан күзәр,
 Чан булар бейбуди-фејзи-мәгдәмин булмағ илә.
 Кәрчә гылдын сејр, еј дуств, чешмәләр дөврүндә, мән
 Тәшнеји-дидарынам дојмаз көнүл ирмағ илә.
 Мәчлис-надана дә'вәт гылма, еј заһид, мәни!
 Бүлбүлә нөгсандыр һәммәчлис олмағ зағ илә.
 Ејләмә минбә'д чох азарү ибраһ, еј рәғиб.
 Јохду хофим фитнеи-әһлилә чаһан долмағ илә.
 Һиммәти-Сејјид Никарилә тәрәти-ешиғә,
 Шүкрлиллаһ төкдүм әјјарын көзүн бармағ илә.
 Хәстә Рәнчурам мәнә лүтфи-хула јар олса кәр,
 Вар гәсдим һәр заман әјјари көр гылмағ илә.

Һәмд ким дәстиндән, еј шәһ, кәлди бир фејзанә хәт,
 Күн кими аләмдә сәрдән таб едәр һәр јанә хәт.
 Шүкрлиллаһ ким, никара, ејлә зәни ејләр көнүл,
 Нисбәт ол күндән мүнәввәр ајеји-гур'анә хәт.
 Ејләрәм һәр дәмлә вирд ол һәшт чәннәт бујини,
 һөвзи-Көвсәрдән сачар су атәши-һичранә хәт.
 һәр заман ким хәттини тоф ејләјиб мәзмунини
 Охурам бағрым чәкәр һәр ләһзә мин бүрјанә хәт.
 Ол мүбарәк кујин үзрә одлу көнлүм накәһан,
 Атәши-һичран әлиндән јазды худәфшанә хәт.
 Дедијим дәрман үчүн бир намә көндәрдимдәхи,
 Хуни-чешмимдәм јазылмыш тә'н едәр мәрчанә хәт.
 Хәстә Рәнчурун бу күн вар исә, үзрүн гыл гәбул,
 һиммәт ет ким, ја вәли, дил вермәсин нөгсанә хәт.

Һәр ким јолунда чан верди севди чананы, чананы,
 Вәлејкин јохдур хубларын әһдү-пејманы, пејманы.
 Јарытмыш һәггин һәзрәти, кимсәдән чәкмән миннәти,
 Ләби-лә'линин шәрбәти дәрдләр дәрманы, дәрманы.
 Гәдим шүмшад әр-әрдир, јүзүн гызыл күлдән тәрдир,
 Нафеји-мүшки-татәрдир зүлфүн рејһаны, рејһаны.
 Әбди-шөһрәтин дәмгачы һидүстандан алур бачы,
 Миср шөһриниң хәрачы лә'лин мәрчаны, мәрчаны.
 Рәнчур, чүнки севдин, ол јар; истә вәслини ағла зар,
 Кәрәмли Мүршүдә јалвар. чағыр сүбһаны, сүбһаны.

Нә күфрүм вар, нә иманәм,
 Нә диним вар, нә әдјанәм,
 Фәәмма шаһи-гүфранә
 Үмидәм, биманәм мән.

Нә диндарәм, нә исламәм,
 Нә мејнушәм, нә пүрчамәм,
 Нә Бәсрә әһли, нә Шамәм,
 Нә өз һиндү Иранәм мән.

Нә шиә, сүннүјәм пүрлаф,
 Чаһар јарә көнлүм саф

Нә әһли-зүлми-бинисаф
 Нә мәрзијә инанәм мән.

Мүави һәггинә лә'ни
 Едәрәм мүттәсил, јә'ни
 Булардыр күфри-бимә'ни,
 Бу әһл илә јаманәм мән.

Нә һүсн әһли, кәмалым вар,
 Нә бир саһибчамалым вар,
 Нә мүлкүм вар, нә малым вар,
 Дејирләр бир шәбанәм мән.

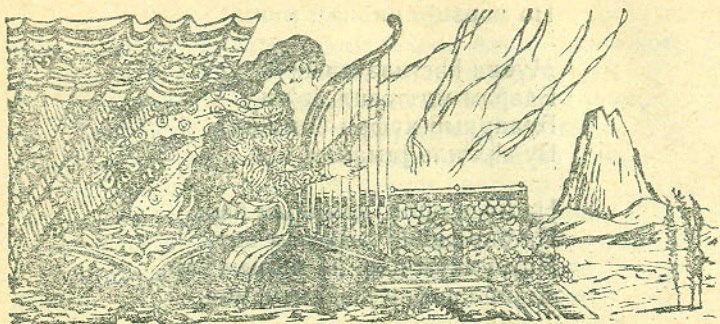
Нә көфтарым һәгигәтдир,
 Нә раһым бир тәригәтдир,
 Данышсам, нә бәлигәтдир,
 Нә бир әһли-иганәм мән.

Нә дүнја, әһли-үгбајәм,
 Нә севда, әһли-русвајәм,
 Нә раһәтдә фәрәһзајәм,
 Нә һәгдән бикүманәм мән.

Нә бәхтим вар, нә дә бигәм,
 Нә ә'ладыр, нә бәхтим кәм,
 Нә шад олдум, нә чешмим нәм,
 Нә русваји-чаһанәм мән.

Нәдир талиб, нәдир мәтлуб,
 Нәдир рағиб, нәдир мәргуб,
 Нәдир чазиб, нәдир мәчзуб,
 Нә зәни олса, чинанәм мән.

ЛӘЛИ ЗИБА ХАНЫМ

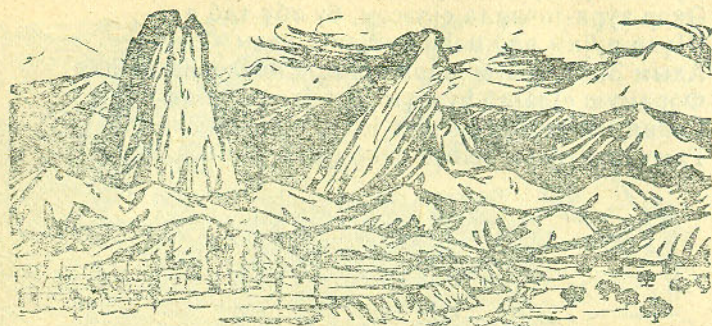
XIX әср ин икинчи јарысында јашајыб јарадан Зибә ханым Мустафа хан гызы Әрдәбил, Ләли тәхәллүсү илә лирик парчалар, бир гәдәр дә шәхси сәһијә дашыјан гәзәлләр јазмышдыр. XIX әср чүңкләриндән бириндә Ләлинин бир гәзәли мұһафизә олунмагдадыр. Бу гәзәл вә мәнбәләрдаки бир сыра башга гәјдләргә әсасән Зибә ханым Ләлинин бир мүддәт Ирәбандә јашадығыны, ара-сыра Гарабаға-Шушаја кәлдијини, мұасирләриндән Фатмаханым Кәминә, Көвһәр бәјим, Гәмәрбәјим Шейда кими шаирләргә таныш олдуғуну, шәһләшдијини сәјләмәк мүмкүндүр. Онун «ағам чаны» рәдифли гәзәлине Гарабағ шаирләриндән Кәминә, Шейда вә Новрәс нәзи-рә вә җаваблар јазмышлар.

Зибә ханым Ләли савадлы, классик Азәрбајҗан әдәбијатына бәләд бир шаир олмушдыр. Тәәссүф ки, әсәрләри әлдә дејил, бир чоху да, еһтимал ки, Ләли тәхәллүсү илә јазан башга шаирләрин әсәрләринә гарышмышдыр.

Пәришан ејләрәм зүлфи-пәришаны, ағам чаны.
Пәришан ејләрәм мәҗмуи-дүнјаны, ағам чаны.
Хәјаливәслимә һәр ким дүшә, чанындан әл чәксин;

Бу севдајә дүшән тәрк ејләсин чаны, ағам чаны.
Әкәр тури-тәчәлла ејләсәм, бу абү таб илә
Шуан-рујим илә мәһв дүнјаны, ағам чаны!
Адым Зибә, сөзүм ширин-шәкәр көзләрим шәһла
Фәрамуш ејләјиб һүснүм Зүләјханы, ағам чаны.
Сәнин тәк ашиғү мә'шуг јох, Лә'ли, бу әләмдә
Ғаму ашиғләри ешгин едиб фани, ағам чаны.

МАҢ ХАНЫМ

*XIX эср гадын шаирләриндәндир. Шәкидә јетишмиш-
дир. Мүасирләриндән Маһтаб ханым, танынмыш шаир
Мустафа аға Шухи вә башгалары илә ше'рләшмишдир.
Шухијә ше'ринә әсасән XIX эсрин орталарында, бәлкә
дә II јарысында јашајыб јаратдығы еһтимал олунур.
Бир сыра гошма, чарпара вә сатирик ше'рләри мөвчүд-
дур. Классик әдәбијјата вә халғ ше'ринә јахындан бәләд
өлмушдур.*

1

Көнүл, сән пәтәјә һәр даш атанда¹
Билмәдинми ары шанын көзләјәр.
Гачаг атын сахлар, икид түфәнкин
Ханзадалар адын, шанын көзләјәр.

Ағачларын бағчасы вар, бары вар,
Илхысы вар, аты, малы, вары вар
Қасыбын да намысы вар, ары вар
Әдәб-әркан сахлар, јахын көзләјәр.

Ағаји-Шухинин гајғысы аздыр,
Кәллә-мәнгә олуб чаны насаздыр,

Дедим өз әлиңлә гәбрини газдыр.
Еһтираам сахлајан чанын көзләјәр.

Маһ ханымам иғрарымда дурарам,
Јолда азанларын бојуну вурарам,
Гоча кафтар, сәнә бир ох вурарам,
Дәјмишин төкүләр, калын көзләјәр.

2

Еј һәбәш оғлу, дур тез ол кејин,
Од тутур чаным јандырыр мәни.
О биинсаф јар һеч хәбәр тутмаз
Өлдүрәр ахыр интизар мәни.

Ол бығы бурма, әјри хәнчәрли
Сөз вериб кетди, бивәфа чыхды.
Мәндән өзкәсин гапында гојсан
Ејләмәзми бәс шәрмсар мәни?

Бир дәмал атды бағрыма басдым,
Өпдүм ағладым, көз јашым силдим.
Көзләдим кәләр, ахтарар тапар
Бу дәрди-гәмдән гуртарар мәни.

Намусдан, ардан дәм вуран оғлан,
Сөзүндә мөһкәм олкинән бары.
Башда папағын јәјлыг олмасын,
Мүхәннәс күләр, дост ғынар мәни.

Сән һәбәш оғлу јетир әрзими,
Маһ ханымдан дили-шејдаја.
Вер бу дәмалы бығы бурмаја,
Гојмасын һаша, аһ-зар мәни.

3

Ағзын балды, дилин шәкәр, Маһитаб,
Кенә чијәримин башы сөкүлдү.
Күндүз гәрарым јох, кечәләр бихаб.
Кор олду көзләрим, белим бүкүлдү.

Кенә јарағдылар дурмуш гәсдимә,
Ја аллаһым дамән дүшдү дәстимә,

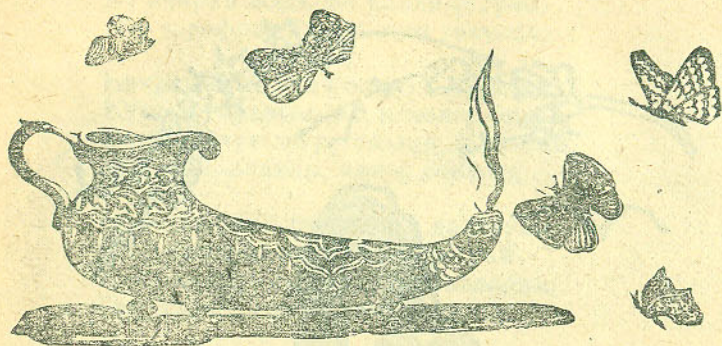
¹ Шаир Шухијә јазылмышдыр.

Бу һичран ләшкәри кәлди үстәмә,
Һәр тәрәфдән һүчүм етди төкүлдү.

Һичранын одунда олмушам кабаб,
Күндүз гәрарым јох, кечәләр бихаб.
Башын үчүн доғру сөздүр, Маһитаб,
Јүрәр параланды, чикәр сөкүлдү.

Маһ ханымам бу синәми дағларам,
Өз јарамы өз әлимнән бағларам,
Кечә-күндүз сызылдарам ағларам,
Гәм чариси синәм үстә чөкүлдү.

МӨҢТАБ ХАНЫМ

Бир гошмасындан башга элимиздә дикәр бир шә'ри јохдур. Јалныз ону дејә биләрик ки, Маһ ханымын муасири имиш. XIX әсрдә Шәкидә јашајыб јаратмышдыр. Гошмасы никбин руһлудур. Муасири, досту Маһтаб ханыма чаваб олараг јазылмышдыр Ашыг шә'ри тәрзинә мејл етдијини көстәрир.

Башына дөндүјүм ај Маһ ханым,
О күллү бағлара вармышам бу күн.
Кечә-күндүз чани-дилдән севдијим,
Гөнчә күлләрини дәрмишәм бу күн.

Сәһәрдән вармышдым о көзәл баға,
Бир туту гуш кәлиб гонду будаға,
Мүбарәк гәдәмин басдын отаға,
Кизличә сиррими вермишәм бу күн

Доланыб башына, дүшүм ајаға,
Бир чаным вар, јара верим садаға,
Әлимдә пијалә габаг-габаға,
Јарымы јухуда көрмүшәм бу күн.

Маһтабам, јаман күнүм кечилди,
Доланды сагиләр, баде ичилди,
Көзүн ајдын олсун, бахтым ачылды,
Бир али нәсиби севмишәм бу күн.

ФАТМА

Шаирәнин Ширванлы олдуғу, XIX әсрдә јашадығы јеканә гошмасынын јазылдығы жүнkdәки бә'зи гејдләриндән ајдынлашыр. Нәгшбәнди тәригәтинә мәнәуб имиш.

Гәни мөвлам сәндән диләк ејләрәм,
Мәним әфәнди мә бир јол вер кәлсин.
Өмүр кечди, белә күнү нејләрәм,
Мәним әфәнди мә бир јол вер кәлсин.

Он беш ајдым, бәкләмишәм јоллары,
Рәван олду, ахды чешмим селләри.
Аман аллаһ, сән севиндир гуллары,
Мәним әфәнди мә бир јол вер кәлсин.

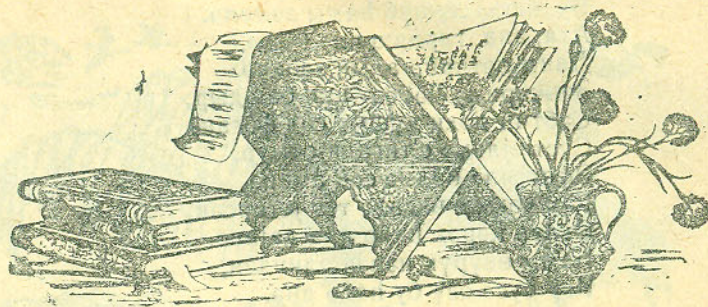
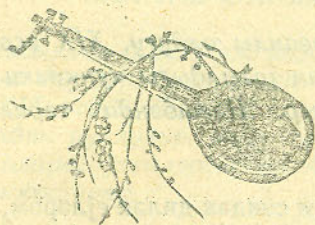
Мәлаикләр јашыл әба кәтирсүн,
Әнбијалар мүшкил ишин битирсүн,
Гадир аллаһ сәни бизә јетирсүн,
Мәним әфәнди мә бир јол вер кәлсин.

Исмаил пәјинә үзүнү сүртәр,
Гүссәләр үз вериб күнбәкүн артар,
Дүшмәмиш сәһраја Мәчнундан бетәр,
Мәним әфәнди мә бир јол вер кәлсин.

Агламагдан чикәр дөнүпдү ганә,
Тәбиб јохдур дөзүм дәрди-һичранә,
Әфәндиң кәлмәсә оллам диванә,
Мәним әфәндиңә бир јол вер кәлсин.

Дағлар башы думан имиш, ган имиш,
Мүхлисүвүн иши аһу-зар имиш,
Бу мәчлисдә өвлијалар вар имиш,
Мәним әфәндиңә бир јол вер кәлсин.

Әрзини јазмадым хана, солтана,
Бағладым сидғими гадир сүбһана,
Фатмајам, гапува кәлдим дәрмана,
Мәним әфәндиңә бир јол вер кәлсин.

ХАНБИКӘ

Шаирә Натәваның Хасај хан Усмијевдән олан ғызы-
дыр. Ханбикәниң һәјаты вә јарадымылығы һаггында
әлиминдә демәк олар ки, елә бир материал јохдур.

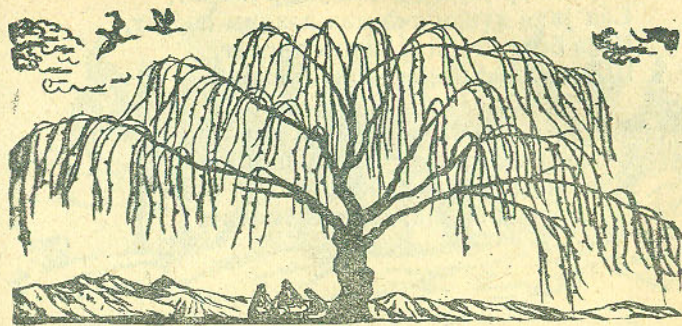
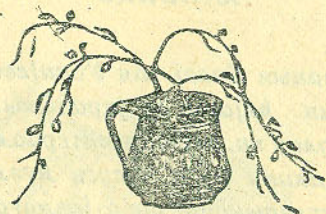
Ханбикә тәһсилни евдә, хусуси мүәллимләрдән ал-
мыш, ушағ вахтларындан ше'р јазмаға һәвәс көстәр-
мишдир.

Натәван Усмијевдән кечән әсрин 60-чы илләриниң
әввәлиндә, Ханбикә тәхминән 4—5 јашында олдугу заман
ајрылмышдыр. Буну Натәваның Усмијевдә әрдә икән
Ханбикә вә Мехдиғулу илә бирликдә чәкдирмиш олдугу
фото-шәкил сүбут едир.

Буна әсасән Ханбикәниң тәхминән 19-чу әсрин 50-чи
илләриниң ахырында анадан олдугуну күман етмәк олар.
Ғызы Сәнүбәр ханымла бирликдә 1902-чи илдә Натә-
ваның ғәбрини зијарәт етмишдир. XX әсрин әввәлләрин-
дә вәфат етмишдир.

Еј иури-дүчешм, ата, анә,
Салдын шәрәри-фирағ чанә.
Ата вә ана, бачы вә гардаш
Аһи јетишибдир асиманә.
Сәнсән оларын мүради даим,
Еј бәһри-дилә дүри-јеканә.
Савма ки, фәрағ сәндәдир тәк,

Бу дәрде дүшүб һамы зәманә.
 Ата, ана, гардаш илә бачы,
 Даим кәтирир адын зәбанә.
 Зәнчири-мәһәббәт ики башдыр,
 Сәбт ет дәхи дүшмә сән фәганә
 Сүст ејләмә е'тигади-симур,
 Әфсусилә кәлмә сән аманә.
 Җәм чәкмә, висалә тез јетирсән,
 Оғлан кәрәк һичр ара дајанә.
 Һамы өпүрүк нәнән әлиндән,
 Вер бусә өзү бу һалә анә.

АШЫГ ҺАМАЈЫЛ

Ашыг Һамајыл тәхминән XIX әсрин биринчи јарысында Шәмкир маһалынын Дәлләр-Чырдаһан кәндиндә касыб бир кәндли аиләсиндә анадан олмушдур. Әмиси оғлу Һидајәтә әрә верилмиш, өмрүнүн ахырына кими күнү аһу-зарла кечмишдир. Һамајылын бир чох әсәрләр јаздығы мә'лум олса да, әлдә јалныз бир нечә гошмасы вардыр. Бу гошмалар онун Вагиф вә Дилғәм јарадычылығынын тә'сирилә јаздығыны кәстәрир.

1

Әмим оғлу, мәнән һеч утанмадын,
 Уч ај кечди бир јәјләгә кәлмәдин.
 Јүз мин чәфа илә көч ејләдим мән
 Ордан ендим Ағбулаға, кәлмәдин.

Демәдин: Дағдадыр бир сәрвиназым,
 Бир бәјаз синәлим, бир ағбоғазлым,
 Ај гара тәрланым, мәним шаһбазым
 Шикар үчүн сән овлаға кәлмәдин.

Мән сәнг истәрәм һамыдан әзиз,
 Мән сәнин јанында олдум бир кәниз,
 Әтри-чан бәсләдим, күлләрдән тәмиз,
 Бүлбүл олуб гохламаға кәлмәдин.

Варлылар жарыла чөкдилер ләззәт,
Сән јада дүшдүкчә мән чөкдим һәсрәт,
Нијә белә етдин, ај кәда хисләт,
Шамама дәрмәјә таға кәлмәдин.

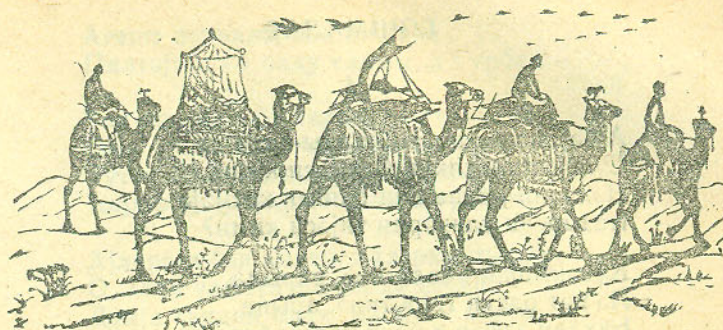
Мәним адым һәмәйылдыр, һәмәја,
Синәм бәнзәр һәм улдуза, һәм аја,
Мәнә вә'дә вердин «кәлләм бир аја»
Бағландын арана, даға кәлмәдин.

2

Башына дөндүјүм сәрви-салатын,
Јеткин јемиш, ширин бар бизә көндәр.
О көзәл бағчада һејвадан, нардан,
Килас тез јетишир, нар бизә көндәр.

Сејрана чыханда көзүм гамашыр,
Зүлфүн кәмәндиңә гәлдим долашыр,
Күлдән, ирејһандан бир дәстә дөшүр,
Зүлфүн арасында јар, бизә көндәр.

Башына дөндүјүм, ај назлы хумар,
Јашылбаң өрдәкләр көлләрә чумар,
Сәфалы јәјлагдан бир көнлүм умар,
Јајлыг арасында гар бизә көндәр.

АШЫГ БӘСТИ

Бәсти Кәрбәләјы Бајрамалы ғызы XIX әсрин тәхминән 30-чу илләриндә Кәлбәчәр рајонунун Лев кәндиңдә јохсул аиләдә анадан олмушдур. Бәсти савадсыз олса да, ағыл вә фәрасәтилә сечилмишдир. Ашыг Әләскәр вә Ағдабанлы Гурбан кими уstad ашыгларын мәчлисләрини динләмиш, онлардан ел әдәбијјатыны дәриндән өјрәнмиш вә ше'р дәмәјә башламышдыр.

Бәсти 17—18 јашларында икән бир чобанла севишмиш, лакин бу севки фәләкәтлә нәтичәләнмишдир, заманәсинин ағызлы, һазырчаваб чаванларындан олан чобан бәјләр тәрәфиндән доғранмышдыр.

Бәсти өз фәциәли мәһәббәтики сазла ифадә етмәк истәмиш, кәндләриндән чыхыб ел-ел, ојмаг-ојмаг кәзмәјә, ашыглыг етмәјә башламыш, гәлбини чулғалајан дәрidlәри саз вә сөзлә ифадә едәрәк долашмыш, әсасән Дашкәсән рајонунун Габагтәпә кәндиңдә јашамышдыр.

Гошдуғу майнылары көз јашлары ахыдараг охудуғундан, аз сонра көзләри тутулмуш вә ел арасында чох вахт «кор Бәсти» ады илә танынмышдыр.

Узун мүддәт Басаркечәр, Дашкәсән, Кәдәбәј вә Самух рајонларында ашыглыг етмиш, шакирдләри олмуш вә бир чох ашыглар јетишдирмишдир.

Өмрүнүн ахырларына јахын јекидән доғма кәндиңә гәјытмыш вә 1936-чы илдә, тәхминән 100 јашларында вәфат етмишдир.

ГОШМАЛАР

1

А бәј, нә кәзирсән һаллы-һавалы
Сүләймән мүлкүнүн јіјәси кими.
Нәдәнди јахшынын башын кәсмәјә
Һазырсаң хәнчәрин тижәси кими?

Күвәнмәјән дәвләтинә, варына,
Лә'нәт олсун гејрәтинә, арына,
Һахдан зәфәр дәјсин бүрчү барына
Лүт галкинән палаз ијнәси кими.

Ағладым дојунча, күлмәдим һаша,
Бир аһ чәксәм, дағлар кәләр баш-баша.
Бәсти дејәр: сәни дә дүш аташа,
Јан Новруз шамынын пилтәси кими.

2

Јахшы таны Әләскәри, Гурбаны
Нечә белә нәр ашығы билкинән.
Гијмәт гојсун кәрајлыја, гошмаја,
Нәзминдәки јарашығы билкинән.

Вахтсыз дашым гүрбәт елә атылды.
Нә дәрд десән мәним үчүн тапылды.
Ағламагдан көзләрим дә тутулду.
Кетди көзүн нур ишығы билкинән.

Неч билмирсән нәләр јатыр синәмдә,
Мән чәкәни, чәкмәз Әсли, Кәрәм дә,
Ширин чан чүрүтдү мөһнәтү гәмдә,
Бәсти көрүб Сән'ан дағы билкинән.

3

Ачы рүзкар дәјдү өмүр гапымы,
Гара дөндү ағ дөвраным, а Гурбан.
Дағларымы думан алды, чән алды,
Зүлмәт олду асиманым, а Гурбан.

Бу јазыг чанымы кәтирди чана,
Әдаләтсиз диван, залым замана.

Атәшә пәрванә, оха нишана
Пилтәјә шам олду чаным, а Гурбан.

Тәр шамама бу тағлардан кәсилди,
Өмр ағачы будағлардан кәсилди.
Түтәк сәси булаглардан кәсилди
Һајыф олду Хан чобаны, а гурбан.

Ајларым бәд кәлиб, илләрим нәсдир,
О, азча үлфәти фәләк дә кәсди,
Дүнја зиндан олду, мәнбусу Бәсти
Јашамаға јох куманым, а Гурбан.

Мәләјкә бојлуду, ширин ләһчәли,
Әзалдән тамаша олан бу дүнја
Гоча чадукәрди алдадар сәни
Чаванлыг донунда галаң бу дүнја.

Гананы еләјиб талаһсыз, бахтсыз,
Әјибди гәддини, гочалыб вахтсыз,
Чохларыны гојуб ејван-отагсыз,
Варлынын дәрдинә галаң бу дүнја.

Гәмнән пај көтүрдүм, наладан гисмәт,
Көрмәдим бир ләззәт, чәкдим әзијјәт.
Чанда ешиг атасы, дилдә мәнәббәт
Бәсдини одлара салаң бу дүнја.

5

Зүлмү шәбаһәтдә бәјләрин тајы
Олмаз бу дүнјада, олмаз, ај олмаз!
Нә јар јара јетәр, бир мурад алар,
Бир кимсә вај олмаз, ај олмаз!

Һәр нә көрсә дејәр: кулли-вар мәним,
Алма мәним, һејва мәним, нар мәним,
Сөндүрдү чырағым бијлгәр мәним,
Чешним кими бир чај олмаз, ај олмаз!

Чох ахтардыг, тапаммадыг бир чара,
Бәјләр күнүмүзү ејләди гара,
Бунлар ки, вар Бәсти, даһа дағлара
Нә јаз кәлмәз, нә јај олмаз, ај олмаз!

Барим үрәйиңә залым дөвранда
Фәләйиң элиндән зәдә дәймәмиш?
Намәрдин үчүндән, надан дилиндә,
Чатыб гулағына һәдә дәймәмиш.

Демирәм мөләјәм, нә дә ки, көјчәк,
Сөзүмдә јалаң јох, керчәјәм, керчәк,
Өтмәјиб бөјрүмдән бир еркәк милчәк
Астанама солтан, кәдә дәймәмиш.

Бәстијәм, одлара галанды чаным,
Бу тә'нәјә нечә дөзүм дајаным,
Кәлмәди ағ күнүм, тәзә дөвраным
Дүшман ағзын јуммаз педә дәймәмиш.

7

Мәчнунсуз чөлләрин Лејлисијәм мән,
Иткин јарын сорағына дүшмүшәм,
Јахшы, Ашиг илә кәзир чәмәндә
Тәкәринин ғырағына дүшмүшәм.

Ширинин бәјниндә ешгин әсәри,
Фәрһад гајалара вурур түсәри,
Киприк гатламырам о күндән бәри,
Јата билмәм, гәм дағына дүшмүшәм.

Әслини јандырыб көзләјән фәләк,
Намәрдлик мәгамын көзләјән фәләк,
Бәстини өлүнчә изләјән фәләк,
Өлдүр гуртар, ајағына дүшмүшәм.

КӨРАЈЛЫЛАР

1

Јарын ганлы көјнәји тәк
Гызарыр јол үстә лалә,
Хан Чобаны кәтир дилә,
Бир ширин чан истә лалә.

Дәрдим дөнүб һекајәтә,
Чаным дөзәр бу зилләтә,
Јар мазарын зијарәтә
Кәлиб дәстә-дәстә лалә.

Һара кетсән кәләрәм мән,
Аһу кими мөләрәм мән,
Бәсти дејәр: өләрәм мән,
Бу дағлардан кетсә лалә.

2

Мүхәннәтә чан дејәнин
Дили дүшсүн, дили дүшсүн.
Вә'дәсиз көј зәмисинә,
Долу дүшсүн, долу дүшсүн.

Дил дедим, ағлады чаһан,
Бир сиррим галмады пүнһан,
Јурдун олсун јерлә јексан,
Үстән елин јолу дүшсүн.

Дүшмәнлә ким пејман бағлар?
Синәмдән кетмәјиб дағлар,
Бу Бәстини гојуб ағлар
Залым бәјин голу дүшсүн.

3

Сәндән акыр аби-көвсәр
Сујун балды Чобандагы,
Бәзәнмисән кәлин кими,
Нә чалалды, Чобандагы?

Кәкликләрин гонур даша,
Гаггылдаша-гаггылдаша,
Һәр көрән ејләр тамаша,
Бир хәјалды Чобандагы.

Һәр дүрлү чичәк синәндә,
Тапылмаз гејри чәмәндә.
Баһар фәсли Бәсти сәндә
Гонаг галды Чобандагы.

Бәстниини аһ-наласындан
Ојан дағлар, ојан дағлар.
Ган дамыр дағ лаласындан,
Сән дә гана бојан дағлар.

Кәкликләри гаггылдашыр
Ајағы ган ејләр дашы,
Сел-сел олуб көзүм јашы,
Һүнәрин вар дајан, дағлар.

Бәјләр бизи кәтди чана,
Икидләри салды гана,
Ајрым ели зүлмәтхана
Бәс нечәди о јан, дағлар?!

Дағ үстүндән чәкдин дағы,
Де, нәјди кұнаһым, дағлар?
Сән мәнә кәсилдин јағы,
Тутсун сәни аһым, дағлар!

Гара кәлибдир дөвраным,
Әл вурма, төкүләр ганым.
Һаны мәним Ханчобаным,
Ојду гиләкаһым, дағлар.

Нијә белә јазды фәләк,
Ајрылыға дөзмүр үрәк.
Бәсти кими сән дә гал тәк,
Олмасын пәнаһын, дағлар.

Бир гәмли бүлбүләм
Күлләр инанмыр.
Мәчһунсуз Лејлијәм
Чөлләр инанмыр.

Көз јашым сел олуб
Көлләр инанмыр,
Бир гәриб јолчујам
Јоллар инанмыр.

Дејирәм һәсрәтәм,
Голлар инанмыр.
Сөзүм дастан олуб
Телләр инанмыр.

Ашыг Бәсти мәнәм,
Елләр инанмыр.
Синним дохсан олуб,
Илләр инанмыр.

МҮХӘММӘС

Сәнә гурбан олум ата,
Вермә бир ағ јала мәни!
Гулаг ас аһу наләмә,
Вермә бир ағ јала мәни,
Салма гејлү гала мәни!

Күн чыханда күннән дуррам,
Тәндир саллам, һана гуррам,
Чүтә кетсәм, икит јоррам,
Биби, чәкмә ала мәни,
Салма гејлү гала мәни.

Адымы гојдулар Бәсти,
Гардаш кәләјими кәсди,
Өлдүрмәкди мәни гәсди,
Атам билмир бала мәни,
Салыб јаман һала мәни.

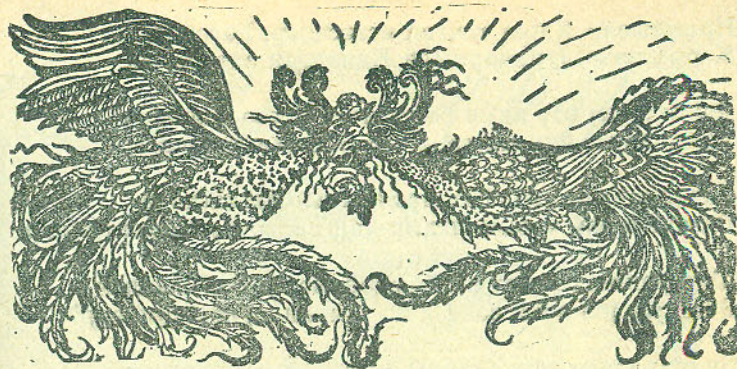
Гурбанам гоһум-гардаша,
Рәһм ет көздән ахан јаша,
Пуч өмрү вурмадым баша,
Ана, вермә чала мәни,
Салма гејлү-гала мәни!

Јашы кечиб олуб әлли,
Ағ түкү гашындан бәлли,
Ачы сөзлү, зәһәр дилли,
Дилә тутма, хала, мәни,
Ана, вермә чала мәни.

Оғлан, де бир нәдир адын?
Билмәдим ешгинин дадын,

Аллаһым версин мурадын,
Салма гејлү гала мәни,
Атам верир чала мәни.

Бәсди дејәр: јандым, јандым,
Аллаһ ады олсун андым,
Зәһәр шәрбәтиндән галдым,
Атам сәјмыр бала мәни,
Салыб гејлү гала мәни.

НИМТАЧ ХАНЫМ

Чәнуби Азәрбајҹанын Сәлмас шәһәриндәндир. Ана-
дан олуб вәфат етдији тарихи билмириксә дә, Респуб-
лика әлҹазмалары институтунда сахланылан фрагмент
ләрдән бириндә Нимтач ханым һаггында бир гејд вардыр.
Бу гејддән анлашылыр ки, шаирә XVIII әсрин соңу, XIX
әсрин I ҹарысында јашамыш вә 1227—(1312)-ки илдә
Сәлмасда баш верән бир гәтлү гарәти һәссас шаирә
үрәји вә вәтәнпәрвәр бир инсанын дилилә тәсвир етмиш-
дир. Бүтүн Азәрбајҹанда вә Иранда «Арвадларын киши-
ләрә хитабы» ады илә мәшһур олан бу мәнзум мура-
чәтнамәдә күрд гиҹамчысы Исмајыл аға Смидоо
тәрәфиндән Чәнуби-Азәрбајҹанын бир нечә кәнд вә гә-
сәбәләринин сојулуб, талак едилмәси гәләжә алындырды.
Әсәр өз бәдиш тәҹсир күчү илә кишиләри ајаға галдырды
вә Исмајыл аға кәзаланды. «Арвадларын кишиләрә
хитабы»ны охујан мәликүшшүәра Баһар Ширвани әсә-
рә јүксәк гиҹмәт вермишдир ки, бу да «белә шә’ри гадын
јаза билмәз» дејәнләрә ҹаваб иди.

Иранлылар Көжан тэхтин истәсәләр, һәр гыш, баһар¹
Кәрәк енчә, јурдларында Кавәләри ахтаралар.

Бөјүк адам өзү кими бөјүк ишләр көрсә әкәр
Гүввәсијлә, мүшкилләрә һалаллығын өзү чатар.

Әндәлисдә намаз әһли намазыны башлајанда
Гүдәдә о дәм чошмалыдыр-дашмалыдыр гызыл ганлар.

Аһ, иранлы шикәст олуб, мәрһәмәт јох зәманәдән,
Әкәр јүз јол рәнк чәксәк дә заһиринә, нә хејри вар?

Бу һејрәтдән парчаланды сынмаз әчәм пәрдәси дә,
Инди кәлин, инди көрүн нә күнләди бу гадынлар?!¹

Көзәл Рәштин зәнанлары—гара сачлары пәришан,
Ачар сизин ејибләри... Күнаһыныз сизә чатар?

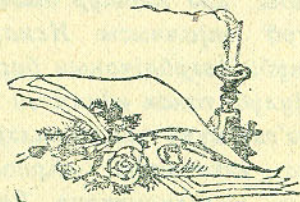
Үзүачыг галыб нәдән Урмијанын көзәлләри,
Чарәсизлик һара чатыб?—Базарларда јер тапыблар.

Аһ, сәлмаслы, чијәрләри гана дөнмүш бачыларым,
Гардашларын ганы илә сачларыны гызардыблар.

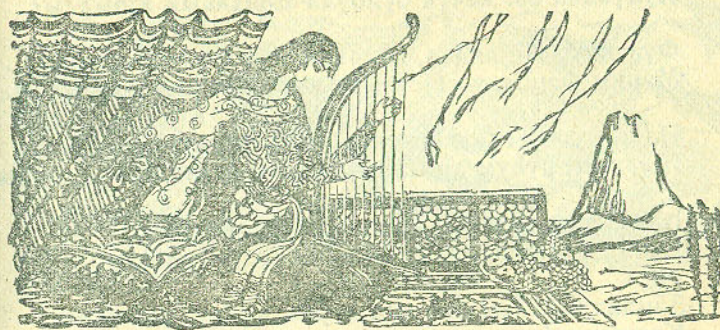
Тәзә бир Нух кәмсијлә тәзә туфан гопмалыдыр—
Чөһрәниздән гызыл, ганлы ләкәләри јујар, јујар...

Азадлығы бағлајыблар гылынчларын дестәјинә,
Киши кәрәк гылынчына тәкјә едә, садиг гала.

Хилгәтин өз ганунудур: бир өлкә ки, бир милләт ки
Гуршаныбдыр раһатлыға, ејш-ишрәтә, зәлил олар.

¹ Тәрчүмәси һидајәтдир.

МӘШӘДИ ХАНЫМ ЛЕЈЛИ

XIX әсрин сону XX әсрин әввәләриндә јашамыш вә чох аз өмүр сүрмүш (20 јашында вәфат етмишдир) Мәшәди ханым Лејли 1892-чи илдә Бакыда анадан олмуш, 1912-чи илдә апрел ајынын 30-да бурадача вәфат етмишдир. О, танынмыш Бакы шаирләриндән Сејид Зәркәрин гадыны олмуш, ону үлви бир мәһәббәтлә сөзмишдир.

Мәнбә'ләрдә Лејликин 2 гәзәли мүнәфизә олунур. Һәр ики гәзәл Сејид Зәркәрә итһаф олунмушдур. Бири ајрылыг заманы она көндәрдији мәктуб, дикәри исә шаирәнин өлүм јатағында әринә диктә етдији видадыр. Шәхси характер дашыса да, һәр ики гәзәл, Натәван пәрәстишкарларындан олан бу шаирәнин габилијјәтли, садиг вә нәчиб бир инсан олдуғуну билдирир.

Сејид Зәркәрин дә кәнч икән вәфат едән шаирә Лејли Мәшәди ханыма итһаф олунмуш лирик парчалары вардыр.

Едим јарәб, нә чарә, мәнән ол чананым ајрылды,
Бу һичрандидә чанымдан о ширин чаным ајрылды.

Кедиб сејр етмәјә әғјарләрә бағә, бүстанә,
Күнаһ етмәм десәм: мәнән, әкәр, јәзданым ајрылды.

Әкәр күсмүб, әкәр хишм етмәүб, инчимүб, еј дил,
Күлүндән бәс нечүн бүлбүли-хошханым ажрылды?

Фүзундур Лејлидән, Шириндән, Әзрадән әдуним,
Мәним Фәрһадү Гејсим, Вамигү Сәһ'аным ажрылды.

Нә зои сәбр едим һичранына Мәчнуну, еј Лејли,
Һәјатым, руһум ажрылды, шәһим, судтаным ажрылды.

Һалал гыл мәнә, еј шаһри-фикар, өлүрәм,
Етиб даһа мәнә горғи-әчәл шикар, өлүрәм.

Зәманә гојмады бир дәм дејим, күлүм, данышым,
Көзүмә гојду мәним сәндә интизар, өлүрәм.

Баһари-өмрүмү девраны-дун хәзан етди,
Олуңду кшрәтимин бәхти тарумар, өлүрәм.

О ағлајан көзләрүвә көзләрим фәда олсун,
Дајанма, ал кәфәним, һазыр ет мәзар, өлүрәм.

Мәни бағышлакиләң, чох хәчәләтәм сәндән,
Чәфамы чәкмисән, әфсус, сәд һәзар, өлүрәм.

Нашанә галмады мәндән, тызым да өлдү мәним,
Көзүмә олдү әчәб тирә рузикар, өлүрәм.

Тызымла мән сәнә, еј ашигим, фәда олдуг,
Бу бир гәзәл сәнә мәндәнди јадикар, өлүрәм.

Һалал гылкиләң, еј Гејс, хәстә Лејлини
Көрүм ола сәнә пәрвәрдикар јар, өлүрәм.

ГӘМӘРБӘЈИМ ШЕЈДА

Кечән әсрия сон рүбүндә Шушада анадан олмушдур. Тезликлә атасыны итирмиш вә дајысынын һимајәсинә кечмишдир. Дајысы онун кимназијада тәһсил алмасы үчүн шәраит јаратмышдыр. Гәмәр бәјим Вәзирова ол дугча мәсур, ат минән, түфәнк атан, дөврүнүн сојғунчә гачағларына гаршы әлдә силаһ чарпышан икид бир гәдын олмушдур.

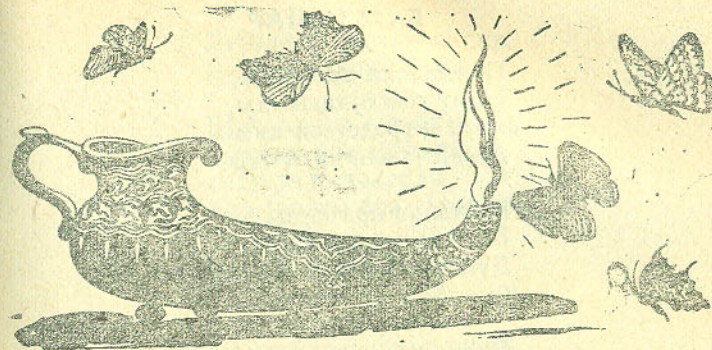
1924-чу илдә Бакыја көчмүш, савад курсларында охујуб јени әлифбаны өјрәнмишдир. 1926-чы илдә һәјат јолдашы вәфат етдијиндән, Нахчыванда ишләјән бөјүк оглунун јанына көчмүшдүр. Бу илдән етибарән Гәмәр бәјим ичтимаи фәалијјәтә башламыш, Нахчыван, Орду-бад, Норашен рајонларынын Параға, Биләв вә башга кәндләриндә гадынлар арасында иш апармыш, мөвһу-матын һөкм сүрдүјү Нахчыван әразисиндә гадынлары савад курсларына чәлб етмиш, чадраны атмага чағыр-мыш, ушаг бағчалары, јурдсузлар еви вә с. тәшкилиндә, хусусилә, советләргә сечкиләр, коллективләшмә вә с. ки-ми тәдбирләрдә итди фәалијјәт кәстәрмишдир.

Ордубад вә Бакы чораб фабрикләринин јарадылма-сында иштирак етмиш вә бир мүддәт мәс'ул вәзифәләрдә чалышмышдыр.

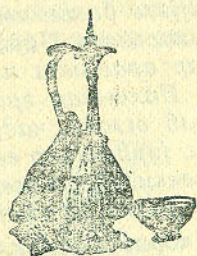
Гәмәр бәјим Шејда 1933-чу илдә Бакыда вәфат ет-мишдир.

Гәмәр бәјим Шејда јарадычылыға еркән, һәм дә

ше'рлэ башламышдыр, 8—9 јашларында икэн Хуршид-бану Натэвана јаздыгы бир гезэли, бөјүк шаирэ чох бәјәнмиш вә балача Гәмэрэ «Шејда» тәхәллүсүнү дә о вермишдир. Гәмэр бәјим Шејда, бөјүк муасирләриндәм Фатма ханым Кәминәни вә Зибә ханым Лә'лини танымыш, онларла ше'рләшмишдир. Кәнә Гәмэр вә Зибанын «ағам чаны» рәдифли фәхријә-муаширәләринә о дөврдә артыг јеткин шаир олан Кәминә јекун вурмушдур. 1918-чи илдә Гәмэр бәјим ханлыглар дөврүнүн һагсызлыгларыны әкс етдирән «Зулмун дашғыны» адлы 6 пәр-дәлик бир фачиә дә јазмышдыр.

Дағытсам һәр тәрәф зүлфи-сәмәнсаны, ағам чаны.
Кирифтар ејләрәм сән кими «Зибаны», ағам чаны.
Әкәр олсан көзәлликдә бәрәбәр маһи-табана
Сәнә хуршид олан рујим олар мане, ағам чаны.
Сәнин тәк һәр бүти-зиба чалышса сәјәмә чатмаз,
Чамалым Јусифи-Мисри едиб сани, ағам чаны.
Мәләһәт күлшәниндә гончеји-рә'наји-күлчинәм
Ачылсам кәр тутар говга бу дүнјаны, ағам чаны.
Ләтафәт мулкүнүн султаныјам, сән кими зибалар.
Кәнизи-мәтбәхимдир, ет тамашаны, ағам чаны.
Ләби шәкәр, сөзү ширин бу Шејда тәк һәрифин вар
Әкәр мүмкүн ола тәрк ет, бу севданы, ағам чаны.

ПӘРНАЗ

Пәрназ Азај гызы тәхминән 1860/62-чи илләрдә Шамахи районунун Бағырлы кәндиндә көчәри аиләсиндә анадан олмушдур. Онун атасы Азај да Довғачы оғлу тәхәллүсү илә ше'рләр јазмышдыр.

Пәрназ халғымыза хас олан халчачылыг сәнәтини дә көзәл билмиш, тохудугу халча вә халча мә мулатынын үстүнә икчә нахышлар вурмасы илә дә танынмышдыр. Ел арасында өз көзәл тәби, бајатылары вә сәнәткарлығы илә танынмыш олан бу гадын, һәм дә ағбирчәк ел анасы кими севилмиш, һөрмәт көрмүшдүр.

1902-чи илдә о Шамахи зәлзәләси баш верәркән, гоһуму, мәшһур ингилабчы Әлһејдәр Гарајевин атасы Ағакәрим Гарајевкилдә гонаг имиш. Бу заман зәлзәләнин төрәтдији дәншәтләри өз көзләрилә көрмүш вә бу мунасибәтлә бир сыра ағы-бајатылар гошмушдур. Нәслиндән олан зијалыларын демәјинә көрә Пәрназ савадсыз олмуш, ше'р вә бајатыларыны «синәдән»—бадаһәтән сөјләмишдир.

Пәрназ узун өмүр сүрмүш, тәхминән 106 јашында икән 1968-чи илдә доғма кәндиндә вәфат етмишдир. Гәбри Бағырлы мәзарлығында атасы шаир Довғачы оғлу Азајын гәбринин јанындадыр.

БАЈАТЫЛАР

Пирдэрэки дағымды,
Гојну гэм ојлағымды,
Јаш төкүр лејсан кими,
Дејир јамаң чағымды.

Бу кәлән арабады,
Гој кәлсин арабады,
Дүнәнки чәниәт шәһәр
Бах, бу күн харабады.

Дағда бијан вармола
Сојуб јејән вармола,
Бу әчәлсиз гырғына
Һајыф дејән вармола?

Сүрү бијана кәлсин,
Јесин, бијана кәлсин,
Дејин о вәфасыза
Дәнсүн бу јана кәлсин.

Јулғунлу, ај јулғунлу,
Јығыб кетдим јулғуну,
Вармы бир мәним кими
Чәһәр дәрәдләр јорғуну?

Чәкмәһи чығ-чығ ејләр,
Евимәһи палчығ ејләр,
Зәһләм кәһәр о јардан
Һәр кечә ачығ ејләр.

Ејвағым һәсир мәним,
Үрәјим әсир мәним,
Тојуму тез ејләјин,
Јарым тәләсир мәним.

Палазда нарынчы вар,
Абы вар, нарынчы вар
Һардасан, ај һаинсаф,
Далынча зарынчы вар.

Гүзуну алаң олмаз,
Ағыла салаң олмаз,

Дејилләр јарым кәлир,
Бу бојда јалаң олмаз.

Шәһәрә јол ејләдим,
Кағмыз бол ејләдим,
Јухусуз кечәләрдә
Көз јашым бол ејләдим.

Шәһәр јолу көндәләң
Ғолум кәлмир дөндәрәм,
Јазы-позу билмирәм
Мәктуб јазыб көндәрәм.

Карван кечәр тоз ејләр,
Пахыл көзү боз ејләр,
Ғоншуну ғара кәјсин,
Јар кәләндә сөз ејләр.

Мән ашығ тахта јери,
Долаң кәл тахта јери,
Кәл икимиз бир јатағ
Ғовурур шахта јери.

Ширванын дағларыјнаң
Мејвәли бағларыјнаң,
Сәнин ғурбанын олум
Јаңымың ағларыјнаң.

Су көтүрдүм һовуздан,
Хошум кәлир товуздан,
Јар мәнә пенчәк алыб
Астары ғановуздан.

Бағыррыды обамыз,
Довғачыды бабамыз,
Јара ғурбан олејди
Бизим чәдди-обамыз.

Шәһәрин даң өјләри,
Әсил тәрхан өјләри,
Зәлзәлә виран гојду
Дағылды шам өјләри.

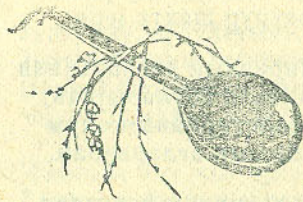
Күдрүнүн алалары,
Бош ғалыб чалалары,

Сусуз галыб чејраны
Мөлөшир балалары.

Симавөр пыггылдајыр,
Гөндгыран шыггылдајыр
Зөһләм кедир о јардан
Иш билмөз, ныггылдајыр.

Бағырры көм үстөди,
Гышлағы чөм үстөди,
Пәрназ нә һава чалса
Һамысы гөм үстөди.

Күдрүнүн өрүш јери,
От јери, өрүш јери,
Гышлағын зағалары
Гызларын көрүш јери.

ЗЕЈНӘБ ЗӘРБӘЛИ ГЫЗЫ

Зејнәб Зәрбәли гызы тәхминән 1860—62-чи илләрдә Ширван маһалынын Коланы елатынын Коран тајфасында, көч бинәләринин бириндә анадан олмуш, бабасы шаир Чүрүк Исламын јанында бөјүмүш, ше'рә һәвәсләнмиш, ше'р гајдаларыны да ондан өјрәнмишдир. Атасынын Исмајыл адлы чобаныны севмишсә да она вериләммиш вә бу мунасибәтлә «Исмајыл» рәдифли кәрајлысыны гошмушдур. Бабасынын вәфаты, 1919-чу илдә баш вермиш вәба, ингилабдан әввәлки кәндләрдә һагсызлыг вә зүлмүн ифшасы, сонралар исә Бөјүк Вәтән муһарибәси илә әлағәдар бир сыра ше'р вә бајатылар сөйләмишдир.

Зејнәбин үч оғлу вә бир гызы олмушдур. 1942-чи илдә тәхминән 80—85 јашларында вәфат етмиш. Күдрү Дүзүндәки Дағ-Коланы гәбиристанында дәфн олунмушдур.

КӘРАЈЛЫЛАР

1

Нә мүддәтди јол көзләрем,
Нә дурмусан, гоч Исмајыл?
Атам мәни салыб бәстә,
Кәл гапыны ач, Исмајыл!

Дағлар башы думан олар,
Әлиф гәддим каман олар,
Мәним һалым җаман олар,
Тез ағарар сач, Исмайыл!

Кәл ешит Зејнәб сөзүнү,
Јолдан јығ јарын көзүнү,
Чох да инчитмә өзүнү,
Көтүр мәни гач, Исмайыл!

2

Дүнја, сәнә кәлән олмаз.
Чалхаланар үмман долмаз,
Дәрд-азары ганан олмаз,
Аһу зарды сөзүн сәнин.

Пис әһвалда сәрма мәни,
Бу мөкәнда арма мәни,
Җаман чәтә салма мәни,
Ган ағлајар көзүн сәнин.

Зејнәб көчәр өзү галмаз,
Нитги батар сөзү галмаз,
Торпаг үстә изи галмаз,
Нә дөнүкмүш үзүн сәнин.

БАЈАТЫЛАР

Күдрүнүн катан гары,
Доврузун өтән гары,
Аллаһ тезбазар етсин
Ахшамдан јатан гары

Мис газанын пахыры,
Оглан, гајтар нахыры,
Дарыхма, чобан бала,
Гыз сәнинди ахыры.

Бағда битән кавалы,
Аста чалын гавалы,

Һитлер дава еләди,
Бизә дәјди завалы.

Мәлә, гојунум, мәлә,
Сәсин дашлары дәлә,
Мән мәләдим кәлмәди,
Сән мәлә, бәлкә кәлә.

Бу дәрәнин узуну,
Оглан, гајтар гузуну,
Кет дәдәмә чобан ол,
Бәлкә верә гызыны.

Сачлары күлләсәнәм,
Күл вуруб күлләсәнәм,
Сән икидләр нәслисән,
Дәјмәз һеч күллә сәнә.

Архач үстү бојана,
Кетмә мәнән о јани,
Чәкәрәм пүнһан-пүнһан,
Вермәрәм дәрд бојана.

Хоруз бан габағында,
Сүбһүн дан габағында
Јарым бир бизә кәлә,
Верәм чан габағында.

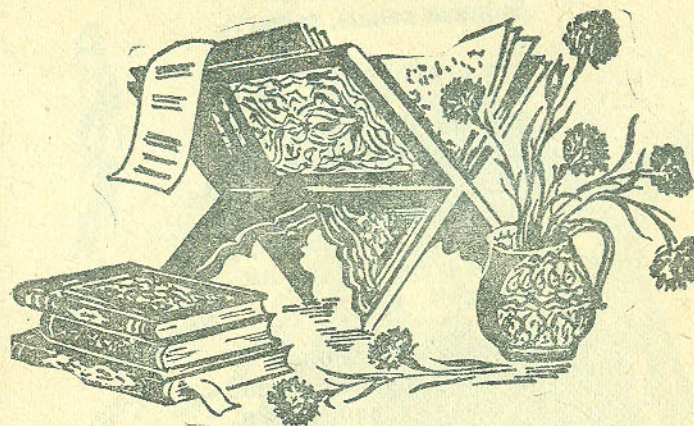
Көрүкән гарағанды,
Чәрәнди, гарағанды,
Әзрајыл овдан кәлир,
Әлләри гара ганды.

Касыб јатаған олу,
Дәрдә батаған олу,
Залымын говгасындан
Мәрдә чатаған олу.

Коран елли олмушуг,
Аран чөллү олмушуг,
Залым, зүлүм әлиндән
Гарәт елли олмушуг.

Ешит, безар олмушам,
Елләр кәзәр олмушам,
Нитлерин говгасындан
Дәрдә дөзәр олмушам.

Дағлары гар алыбды,
Јағыбды, гаралыбды,
Галын бир мешәликдә
Тәк будаг саралыбды.

ПУСТӘ ШИКАР ГЫЗЫ

Пустә Шикар гызы тәхминән 1880-чи илдә Ширванын Тәклә елатынын Мурадлы тајфасында анадан олмушдур. Көчәри һәјат кечирмишдир. 13 јашында икән әрә верилмишдир. Ағыр һәјат кечирмиш, дөрд өвладындан үчү өлмүш, бири дә өмрүнүн ахыр илләриндә мұһарибәдән шикәст гајытмышдыр. 1947-чи илдә Көјчәј районунун Мүскүрлү кәндиндә вәфат етмиш вә Ислам-баба гәбиристанында дәфн едилмишдир.

БАЈАТЫЛАР

Әзизинәм өз әрким
Өз аһым вар, өз әрким,
Балам өлүр из галмыр,
Мән дөзүрәм, дөзәр ким?

Ашыг дүшдү хам чаным
Дүнјадан накам чаным,
Фәләк сәнә күч кәлди
Олдун она рам чаным.

Үрәјим ганды, тары.
Дөрдими ганды тары,

Халгн согуу талажан
Бәжинән ханды, тары.

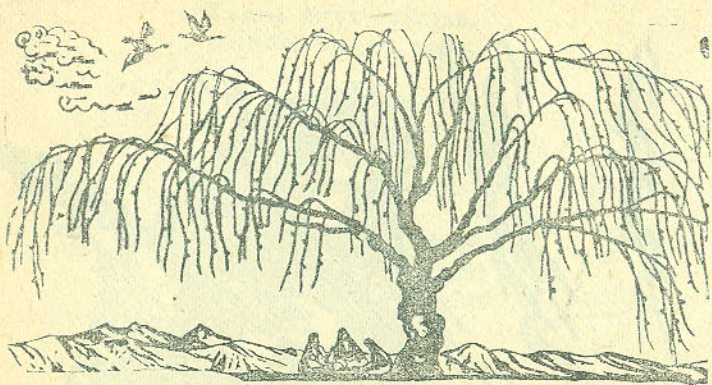
Ата елим Тәкләди,
О да мәнн тәкләди:
Бахтнн ајаг ачмады,
Ушаг тәк имәкләди.

Өмрүмдән ачы илләр
Тора дүшдү көнүлләр,
Он үч јашында кәлдим
Әр евинә, ај елләр.

Архалыгы нахышла,
Нахыш вуруб нахышла.
Күндүз јар сәнин олсун,
Кечә мәнә бағышла.

Архалығын нарынчы,
Демәдим ки, јар инчи.
Өзүн јада јар олдун,
Мәни гојдун зарынчы.

ЧАҲАНСУЗ

Зэрнишан Һидајәт бәј ғызы Сејидзадә 1898-чи илдә Кәнчә шәһәриндә Һидајәт бәј Хакинин аиләсиндә анатан олмушдур. О, тәхминән 14—15 јашларында ше'рләр јазмаға башламышдыр. Кичик икән јашлы бир һачыја әрә верилир ки, бу да онун ше'рләриндә өз әксини тапмышдыр.

Шаирә һеч бир мәктәбдә охумаса да, евдә шәхси мутаилә јолу илә әрәб, фарс вә рус дилләрини өјрәнмишдир.

«Чаһансуз» тәхәллүсү илә ше'рләр јазмыш бу шаирә 1945-чи илдә Кәнчәдә вәфат етмишдир.

Бу дәһр үзрә кәлән күндән,
Чаһаны пүрбәлә көрдүм.
Јетәндә он бешә јашым,
Олуб бәхтим гара көрдүм.

Ғәмим пүнһан, сөзүм пүнһан,
Көзүм јашы рөван пүнһан,
Мәнә дүшмән олуб көнлүм,
Нә көнлүмдән вәфа көрдүм.

Көзүм һәсрәт, күнүм мөһнәт,
Мәкани-чаһидир зүлмәт,
Нәји севдимсә дүнјада,
Өзүмдән мән чида көрдүм.

Ғәмишә хәстәви-һичран,
Олуб Мәчнун сајағында,
Нә тәрк етдим бу дүнјаны,
Нә дүнјада сәфа көрдүм.

Ғалыб көнлүмдә чүн пүнһан,
Дили-дәрдим зибәс, јаран,
Тәбибләрдән олуб мә'јус,
Нә бир мәтләб рәва көрдүм.

Кедиб Лоғман һүзурундә,
Дедим дәрдим мәлуланә.
Деди: кет-кет, Чаһансуз, мән
Сәнә сәбри рәва көрдүм.

2

Едән инсаны дүнјада,
Тамам инсан, мәһәббәтдир.
Боғазда ешг зәнчири
Чәкән һәр јан мәһәббәтдир.

Кәһи мәзлум, кәһи бир шаһ,
Кәһи ејләр дәмәдәм аһ,
Кәһи бир тифли-бикүнаһ,
Едән хәндан мәһәббәтдир.

Кәһи бир атәшин сузан,
Едәр инсаны чүн бүрјан,
Гурар гәлбиндә бир диван,
Верән фәрман мәһәббәтдир.

Кәһи бәдбәхт, кәһи хошбәхт,
Кәһи бируһ бир сурәт,
Кәһи шәб руз илә сөһбәт,
Ғылан кирјан мәһәббәтдир.

Мәһәббәтдир едән налан,
Олар мин чан она гурбан,
Кирәр гәлбә нечә асан,
Олан дәрман мәһәббәтдир.

Чаһансуза бу адәтдир,
Демәз дәрдин нә мүддәтдир.
Әзәлдән бөйлә гисмәтдир,
Нәдән пүнһан мөһәббәтдир?

3

Сәһр чагы дуруб кетдим чәмәнзара, баһар иди,
Галыб бир кушәдә мәнзун, көзүм һәсрәт бахар иди.
Күлү бүлбүл, бәнөвшә һәм бир-биринә едәр нази,
Чәми бүлбүл едәр нәлә, сәфада бирчә хар иди.
Кәсәрди сәбрини бүлбүл, едәрди нәлеји-дилсуз,
Көз илә ашикар көрмүш јары әҗарә јар иди.
Күлә бүлбүл олуб ашиг, бу мәшһури-чаһан олмуш,
Ачан вәхти ону көрмәз, зи бәс ки чешми тар иди.
Гәбаһәт күлдәди куја, һәмишә хар илә ојнар,
Нәдәндир сәбр едәр бүлбүл, онун да сирри вар иди.
Әл атдым күл будагинә, үзәм бир гөнчәји-ә'ла,
Тикан бармагларым санчды, ки куја әф'и мар иди.
Олуб мәнзун, кечиб ордан, јетишдим су кәнаринә,
Нә һирс илә ахар көрдүм, әчајиб һали вар иди.
Ки куја чөври-дүшмәндән ачыглы ширә дәнмүшдү,
Вурар нәл, чәкәр нәлә, сәсиндән ашикар иди.
Шикарын гејри бир сәјјад әлиндән әхз едиб куја,
Өзүн чырпар солу сағә нә гүр'әтлә ахар иди.
Бахыб көрдүм күлүстанда чәми чанлы, чәми чансыз,
Јаһыблар нарә, ешг илә чәмиси бигәрар иди.
Чаһансуз, кирмә күлзарә, сәнин дәрдин кәнар олмаз,
Сла кәр јүз белә күлзар бу дәрд ки, сәндә вар иди.

4

Чөвр етмә мәнә, бир белә, кирјанәм, еј көнүл,
Һичр атәшилә мән дили-бүрјанәм, еј көнүл.
Бир ләһзә гојкилә мәни гәмдән кәнар олум,
Чүнки үрәклә дәрдләри пүнһанәм, еј көнүл.

5

Еј көнүл, сән мәни бу гәмләрә султан ејләдин,
Дахи-һәсрәтлә әчәб гәлби нәришан ејләдин.
Етмәдин рәһм мәнә, дәрд мәнә шајәстә дејил,
Мәни пәрванә кими бир шәмә сузан ејләдин.
Кәһи һәмтадән узаг, муниси-гәм, ханәнишан,
Дилими лал еләјиб гәлбими ал ган ејләдин.

КҮЛӘНДАМ

Дејиләнә көрә Ашыг Әләскәрин «Күләндам» рәдифли парчасы мәһз бу бајатычы Күләндам ханыма гошулмушдур. Бајаты рәвајәтләрә доладур. Бир мүддәт гачаг Дәли Алынын дәстәсиндә олмуш, Дәли Алынын бачысы оғлу Зејналабдынын өмүр-күн јолдашы имиш. Ашыг Бәсти илә көрүшләриндән дә данышылып. һаггында бизә јазанлар мәктубун јазылдығы илдә 131/145 јашы олдуғу көстәрилир.

БАЈАТЫЛАР

Еләһи мәрдә мәни,
Салмысан дәрдә мәни.
Намәрдә гул олмарам,
Гурбан кәс мәрдә мәни.

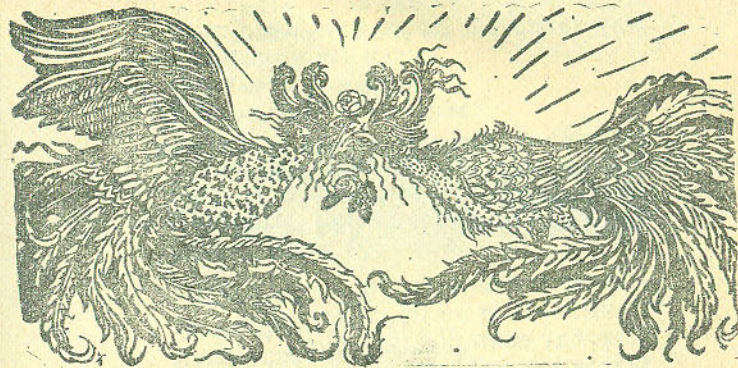
Еләһи ојан јери,
Јатмысан—ојан, јери!
Јүз күн сел оја билмәз
Бир күн гәм ојан јери.

Бәгча барсызды-күлүр,
Һејва-нарсызды, күдүр.

Үрәжим ган аглајыр,
Үзүм арсызды, күлүр.

Бу кечә бәјән кечә,
Дост бојун әјән кечә.
Бәдәндә чан титрәјәр,
Әл-әлә дәјән кечә.

Гаршында тәк дә вар,
Јолдан енән тәк дә вар.
Бәхтәвәр чүт башына,
Һеч демирсән тәк дә вар.

БАШХАНЫМ ШӘФИ ГЫЗЫ

Дејиләнә көрә 1878-чи илдә Көјчә маһалынын Дашкәнд кәндиндә анадан олмушдур. Ашыг Савадын бөјүк бачысыдыр. Гардашы, дөврүн мүтәрәгги зиялысы Молла һачы Рәһимдән мүкәммәл тәһсил алып. Гадынлара савад, «гара» өјрәтмәјә чалышыб. 2 оғлунун шәһәдә һәлак олдуғуну ешидгәндән,—синәсинә бала дағы чәкиләндән сонра, 1949-чу илдә доғма Дашкәнд кәндиндә вәфат етмиш, орада да дәфн олунмушдур.

ГОШМАЛАР

1

Фәләјин өзү дә сағалда билмәз
Бәдәнимдән бир чүт голум кәсилиб.
Сөзүм кәндирләјиб, кәлмәм долашыр,
Ситәм хәнчәријлә дилим кәсилиб.

Фәләјин сирриндән аз-чох һалыјам,
Өмрә нә шәрикәм, нә давамлыјам.
Газанын торунда чырпыналыјам
Һәр тәрәфдән үмид јолум кәсилиб.

Зарынчыјам, өмрү бада вермишәм,
Көз ачандан гүссә, кәдәр көрмүшәм.

Айрылыг дәмнн елө көрмүшәм,
Улу тандыран да әлим кәсилиб.

2

Бейбахт агламагдан көзсүз талмышам,
Көйләрә жүксәлән түстүмә кәлин.
Җедьма дүшдүкчә Зүлфүгар, Нәсиб,
Одланьыб јанырам үсүмә кәлин.

Даглардан агырды бир тардаш дагы,
Бачылар дил десни, аналар ағы.
Сөнүбдү евямин оду, очагы,
Фөлөк јаман кириб гәсдимә кәлин.

3

Гатаг дәрдимизи ај јазыг бачы,
Ачы мәним, ширинини сән көтүр.
Үмидсиз һәсрәтин истиси мәним,
Јарагысан, сәринини сән көтүр.

Мәндә огул, гардаш, сәндә јар дагы,
Нечә накамларын аһузар дагы.
Бөјүкмүш гәзанын ситәмкар дагы,
Дајаз мәним, дәринини сән көтүр.

Һәсрәт-һәсрәт бојун бүкмә, ај бачы,
Көзләрини јола дикмә, ај бачы,
Гәм-гүссәни әкчә чәкмә, ај бачы,
Мини мәним, мин бирикн сән көтүр.

БАЈАТЫЛАР

Дәрд чәкән чаным олду,
Чүрүјән јаным олду.
Тәлөјим ајаг ханым,
Адым Башханым олду.

Өмрүмүн заманында,
Ох көрдүм каманында.
Газдырын мәзарымы,
Гардаш тәбри јанында.

Аллаһ, ејлә сән көрәм,
Агладырам јүз көрәм,
Огул-огул демәкдән,
Көздән олду Мәһәррәм.¹

Шура кәл, ај шура кәл,
Бәји гыра-гыра кәл.
Залымлар азғынлашыб,
Әввәл, әввәл бура кәл.

Дәрәләр чичәкләнди,
Мал-гара једәкләнди,
Аллаһ сәнә мән гурбан,
Залымлар көтәкләнди.

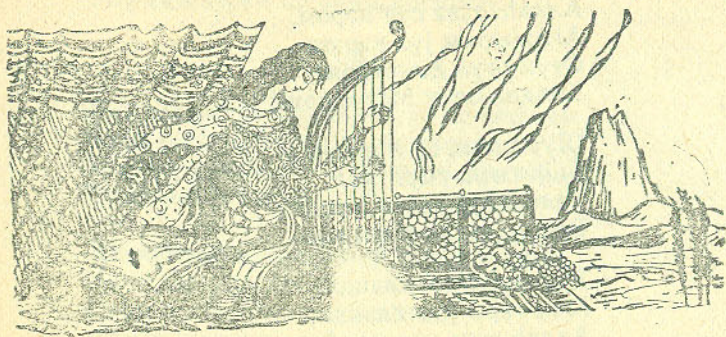
Көјләр булутду һарај,
Ели гәм тутду һарај.
Јухулу көрпәләри
Күллә ојатды, һарај!

Ел-оба чәфадады,
Тоң, түфәнк һавадады.
Аналар, алгыш дејин,
Огуллар давадады.

Даг батыб күл әтринә,
Телләр дүшүб чәтринә.
Гызлар, һүиәр көстәрин,
Ел-вәтәнин хәтринә!

Даг күнәшим, даг ајым,
Позулубду һалајым,
Сәнин шәфәгләринлә
Бәлкә кедә ахвајым.

АШЫГ САВАД ШӘФИ ГЫЗЫ

1885-чи илдә Көйчә маһалынын Дашкәнд кәндиндә Молла Шәфинин аиләсиндә анадан олмуш, атасындан руһани тәһсил алмышдыр. Таныҗыб севмәдиҗи, Серҗагуб кәнд сакини Темир адлы бирисинә әрә верилмишдир. 1950-чи илдә Кәдәбәј рајонунун Сөјүдлү кәндиндә өзфәт етмишдир. Темирдән саз һавалары чалмаг өјрәнмиш, ашыглыг етмиш, тојларда, ел шәнликләриндә өзүнүн, хусусән, устад ашыгларын дилләр әзбәри сөзләрини оху-муш, чалыб-чағырмышдыр.

ГОШМА

Мәни кабаб, ганы шәраб ејләдин,
Чандан кабаб, гандан шәраб олармы?
Јарындан ајрылан, чандан ајрылар,
Еңг әһлинин көңлүндә таб олармы?

Мәни хаб ичиндә билмә, еј надан!
Дидәмдә һәсрәтди һәр сөкүлән дан,
Мән ки дәрд әһлијәм әзәл бинадан,
Дәрд әһлинин көзүндә хаб олармы?

Бир ов итирмишәм, чәтин ки, тапам,
Версин сорағымы бу ел, бу обам,
Савадам, зарынчы, гәмхар, битабам,
Гәм-һичран чәкмәјән битаб олармы?

КӘРАҖЛЫЛАР

Дәрд ағырды тәк чәкилмәз,
Бачым, мәни јолдаш көтүр.
Ағыр јола, ағыр күнә,
Дөзмәк үчүн сирдаш көтүр.

Пөһрәләнди гәмдә гәмин,
Шахәләнди бәд ситәмин.
Гурујубса көздә нәмин,
Көзләримдән кәл јаш көтүр.

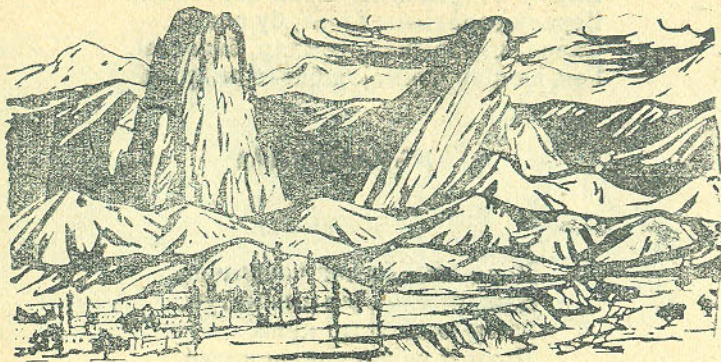
Савадам, күнләр сајырам,
Гәм јүкүнү дашыјырам.
Елсиз, күнсүз јашајырам,
Сал башыма бир даш көтүр.

3

Туманынын ағзы мәнкүлә,
Мән кедирәм һәсәнкилә.
Һәсән дејир, бошанкынан,
Сәни верим гәшәнкинә.

Јајлығымын күлү лала,
Үз тутмушам јад маһала.
Таләһ күлә, бәхт ојана,
Гисмәт олам бир инсана.

Башмағымын учу әјри,
Пис күн вармы бундан гејри?
Кечә-күндүз дәрд диварда,
Инсаф-мүрвәт јохду јарда.

КУЛКӨЗ МАПСУД ГЫЗЫ

(Гарабаглы гызы)

1876-чы илдә Гарабаг маһалынын Бәчирәван кәндәндә көчәри тәклә аиләсиндә дорулмуш вә һеч бир тәһсил көрмәмишдир. 16 яшында ыкан зорла једди јетим үстүнә, Көјчәдә танынмыш Калвајы Чамал ағаја верилмишдир. Әриндән вә јетимләрдән хејли ситәм чәкмиш, ады илә вә ја «ана» дејил, «гарабаглы гызы» чағырылмышдыр. Әринин ситәмләриндән чана кәлиб дәфәләрлә чанына гәед едирсә дә, сағ галыр. Өзүнүн дә бир нечә өвләды олур. Калвајы Чамалын өлүмүндән сонра вәтәничә гајыдыр, хәстәләнир, вәфат едир. (Или мүәјјән дејил).

Кулкөз чох көзүачыг, һазырчаваб, рәван тәбә малик бајатычы гадынларымыздан олуб.

БАЈАТЫЛАР

Әзизјәм күл кәзә,
Бүлбүл кәрәк күл кәзә,
Һәсрәтинлә јанырам,
Хәбәр көндәр Кулкөзә.

Нечә хара әјилим,
Чәкмир ата мејилим.

Јахам јетим әлиндә,
Калвајы Азрејилим.

Мәтләби сөзүмдән ал,
Пәрдәни үзүмдән ал.
Јарым, кәл кир гапыдан,
Бәхшиши өзүмдән ал.

Ағачдан нар дүшдү кәл,
Дағлара гар дүшдү кәл.
Чаным залым әлиндә,
Јадыма јар дүшдү, кәл!

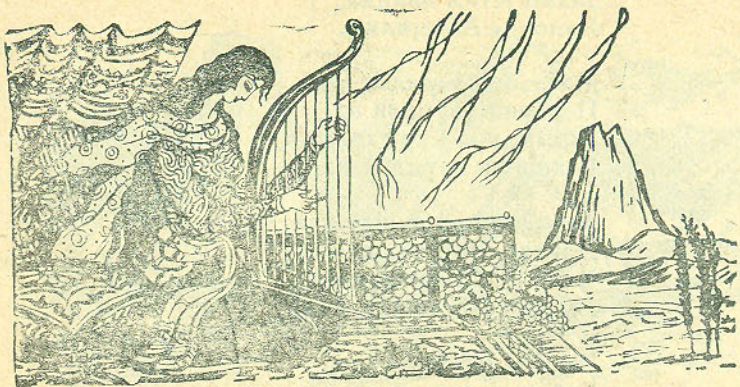
Әзизим јар ашыгдан,
Хәбәр ал јар ашыгдан.
Ил тамам олмајыбды,
Дүшмүшәм јарашыгдан.

Чаным дәрәд гучағында,
Өләм мәрәд гучағында.
Заман һисмәт ејләјиб,
Гузу, гурд гучағында.

Елим кәлиб дағдады,
Пилтә јаныр јардады.
Өмүр кечир, күн кечир,
Көнлүм елә «ах»дады.

Јары көзүм көрәјди,
Одум, көзүм көрәјди.
Көрмәдијим хош күнү,
Оғлум, гызым көрәјди.

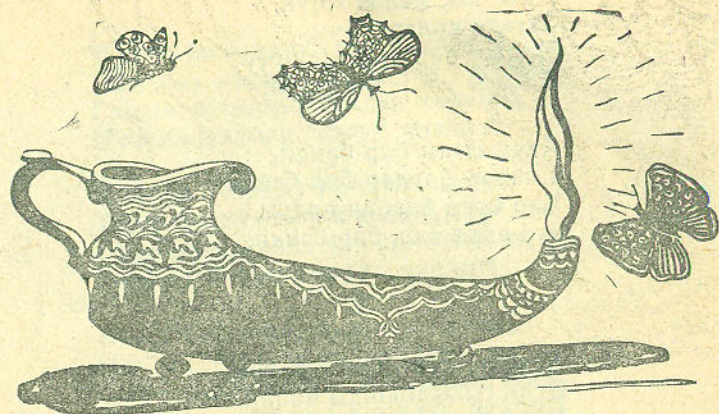
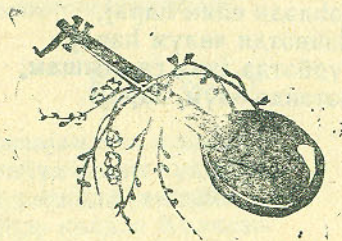
Тәһләди елим һарај,
Чәннәтди чөлүм һарај,
Гүрбәтдә јурд салмышам,
Вәтәндә өлүм, һарај!

ЛЕЈЛИ ӨЗИЗБӘІ ГЫЗЫ

Әсли Күрчүстандандыр. Оранын кубарларындан олан
Өзиз бәјин гызыдыр. Дағыстанда јашајан Новруз бәјә
әрә верилмишдир. Наггында кичик бир дастан јаранмыш
Лејли, ара-сыра ашығ услубунда ше'рләр гошмушдур.

Лејлијәм, дилимдән чәкилмәм дара,
Билмирәм өзүм дә кедирәм нара.
Атам Өзиз бәјди, гардашым Гара,
Башы бејвахт гаралыјам, дәјмәјин!

АҒЧАГЫЗ

Ағчағыз Кәрбәләји Дадаш гызы Иманова XIX әсрин
тәхминән сәксәнинчи илләринин әввәлләриндә индики
Нефтчала рајонунун Начиманлы кәндиндә дүнјаја кәл-
миш, 1974-чү илдә јүз илә јахын өмүр сүрән ел сәнәт-
кары, һәмин кәнддә дә вәфат етмишдир. Әсли Ширван
елләриндән олуб, XIX әсрин орталарында Шамаһыда
баш верән бөјүк зәлзәләләр нәтижәсиндә кәндләри Нефт-
чалаја көчмүшдүр. Ағчағыз ел ичиндә бајатылары, гош-
ма вә кәрајлылары илә таныныб. Гошдуглары инди дә
ағызларда долашыр. Гочалыгдан шикајәт, хусусилә
«Алачыг» рәдифли гошмасы диггәтә лајигдир. Бу дөрд
бәндлик гошма өмрү алачыглардан кечән көчәри ана—
гадынын ағыр һәјатыны елә дәғиз, дүрүст јаныглы тәс-
вир едир ки, буну јалныз һәмин һәјаты јашамыш,
дәриндән дүјмүш сөз сәнәткары бачара биләр.

Он дөрд јашындан евлилик һәјаты јашамаға башла-
јан Ағчағыз, һәм дә көзәл әл габилијјәтинә малик имиш,
халчалар, әлван чораблар, бәзәк әшјасы тохујармыш.

БАЈАТЫЛАР

Ағчағыз, јаја дөндүм,
Гыш кетди, јаја дөндүм,
Үрөкдә вар һәсрәтим,
Әјилдим, јаја дөндүм.

Агчагыз, мэлэр гојун,
Јатаға кэлэр гојун,
Чаным бир дәрде дүшүб
Адымы «Мэлэр» гојун.

Агчагызам бир бэнди,
Гызлар бағлар бир бэнди,
Бир баға бағбан олдум
Јүз арха вар, бир бэнди.

2

Ај күлү хашхашды кэлин,
Әсли гызылбашды кэлин,
Евлэндин, свин дилин бил;—
Ев сәнә пешкашды, кэлин!

ГОШМАЛАР

3

Огул үзә дура, кэлин бәд ола,
Онда олар һалы јаман гочанын.
Чәпрәнин ији тәк сөзү һа товла,
Санарлар сөзүнү јаман гочанын.

Нәсиһәт верәндә ағыз ки, бүздү,
Нә олсун көзәлди, гамәти дүздү?
Данышанда сөзү елә бил күрздү,
Вурачаг башына һаман гочанын.

Сәксәни, дохсаны вурмушам баша,
Һеч дуз төкмәмишәм шәкәрли аша,
Салам да верәндә чыхыр саваша,
Тапылмаз дәрдинә дәрман гочанын.

Агчагыз, бәд кәлди кэлин илә гыш,
Оғлунун свиндән кәл инди јығыш,
Гој сәнсиз башлансын бу евдә јарыш,
Верибди ферманын заман гочанын!

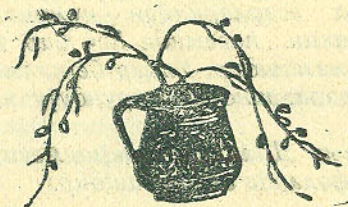
4

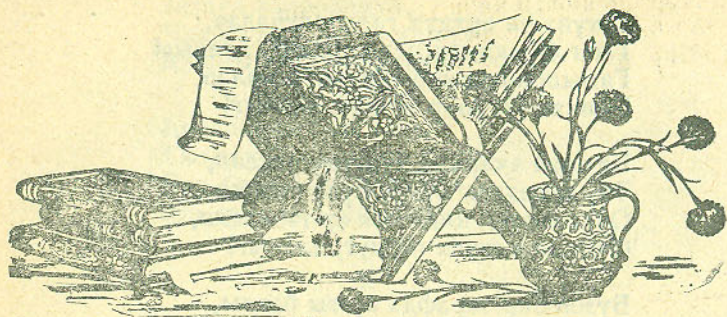
Үстүнә һа өртдүк галын кечәләр,
Гыш бөз кәлди, јенә дондуг, алачыг!
Гамыш ишығына галдыг кечәләр,
Ичиндә јухулар јордуг, алачыг!

Бачаны ачардыг түстүнү чәксин,
Тај демәздик күләк күлү әләсин,
Очаг сөндү, инди чәк әр тәһнәсин,
Очағын көзүнә гордуг, алачыг!

Бузов бир тәрәфдә ајағы бағлы,
Иш чох, өзүн дә ки, әли ушағлы,
Сүбһ-тездән инәк сағ, тәмизлә ағлы,
Чөлләрдә шикарсыз тордуг, алачыг!

Агчагыз сөз дејәр, сөзүн хасыны,
Алачыг, о күнүн сән тут јасыны!
Бу баһарда елләр чалды сазыны,
Ахыр јени дөвран гурдуг, алачыг!

ҮЛКӘР

Үлкәр таби рәван ашыглардан бири олмушдур. Әсәрләриндән ајдын көрүндүјү кими XIX әсрин соңу XX әсрин эввәлләриндә јашамыш, бир сыра ашиганә гошмалар, хусусилә рәван, бајатывари кәрајлылар јазмышдыр. Өз јарадычылығы илә тәдгигатчыларын нәзәрини чәлбәтмиш, Бөјүк Вәтән муһарибәсинә гәдәрки ашыг вә дәстан китабларына әсәрләриндән нүмунәләр дә дахил едилмишдир. Лакин һаггында һсч бир тәрчүмеји-һал мә'луматы верилмәмишдир. Үлкәр бејнәлмиләлчи ашыгшаир олмуш, әсәрләриндән көрүндүјү кими, савадлы имиш.

Үлкәрин Ашыг Дилшадла дејишмәси, Дилшаддан бәһс едилән сәһифәләрдә верилмишдир.

1

Һәр кәсә дост десәм, мәни дүшмән саныр
Јохса бу гәм тәлејим шум ситарәдир.
О пәришан көнлүм дәмәдәм јаныр,
Билмәм нәдән күнү күндән гарәдир.

Пуч көнлүм һәр заман ағлар диванәвар
Чүнки күлә һәмдәм олмушдур мисли-хар,
Мән гәмә ашигәм нечә ким чаным вар,
Дүшсәм дәрдә-мөһнәтә, һәм нара нәдир.

Дөзмәк олармы бир белә аһу зара,
Тәрлан ашиги икән ујубдур сара.
О бивәфа едиб дилим һәзар пара
Бир даһа јара үстүндән јара нәдир?

Фәсли-нөвбаһардыр ачылмаз күлүм
О сәбәбдән лал олуб шејда бүлбүлүм.
Нар атәшинә јаныр диванә дилим,
Ешг әһлинин дәрдинә чарә нәдир.

Еј дәрд әһли, Үлкәрә диванә демә,
Чохдан мубтәләјәм мән дәрду гәмә.
Рузи-шәб һәсрәтәм бир ләһзә дәмә
Чијәрим олубдур сәдпарә нәдир?

3

Бағчадан кәлирдим, гафил әјләди
Чан алан гашы чәллад, көзү јағы.
Чисмү чаным көнлүм тамам бојлады
Зүлфү шаһмар гаршында дуран чағы

Јаныл јанағлары күлдән ајрылыб
Он дәрд һөрүк сачан белдән ајрылыб,
Нә әчәб сонадыр көлдән ајрылыб
Тәрлансыз кәзәммир чөлү ирағы.

Үлкәрдән бир сәда кушимо јетди,
Әнкүшти дәнданда дәм фикрә кетди.
Иннаби ләбләри тәбәссүм етди,
Көзләрдә ишарә кәзәк һәм бағы.

4

Чанымы гурбан еләрәм
Мәтләб ганана, ганана.
Малым, дөвләтим всерерәм
Гәдир биләнә, биләнә.

Накәс олан гәдир билмәз,
Гоһумун гејдинә галмаз.
Муздур ишләдәр, музд вермәз
Һагга инана-инана.

Хајин, чуғул, икиүзү
Чыхдаш етсин танрым өзү,

Чархы дөңсүн, чыхсын көзү,
Галсын диләнә-диләнә.

Мәрд икид ярыны булсун,
Онунла һәмсөһбәт олсун,
Намәрдләри һәсрәт галсын,
Даим чанана, чанана.

Дүнјада садиг оласан,
Һәр милләти бир биләсэн;
Пәрванә кими јанасан
Ариф олана, олана.

5

Мал-гојунун арыг чагы
Сәфа кәлдин күллү баһар,
Чәннәт етдин чөлү, бағы
Сән јашыллы, алды баһар.

Каһдан гөвси-гүзәһ доғар,
Көј курулдар, јағыш јағар,
Гыз-кәлинләр нахыр сағар
Күндә јүз хәјаллы баһар.

Јаған гар әријән заман,
Чајлар дејәр гана ган-ган,
Чәнкинә кечәрсә инсан,
Тез өлүр заваллы, баһар!

6

Ала көзлү, гәләм гашлы
Мән сәни јар, ахтарырам.
Мина кәрдән, гарғы сачлы
Шух мәмә—нар ахтарырам.

Пәришан көнлүм олмаз чағ,
Мәчнун тәк кәзирәм даш-дағ.
Шәки, Ширван, ај Гарабағ
Һәр нә ки вар ахтарырам.

Тарыдан диләрәм диләк,
Нејчүн гојмур биз дә күләк,

Сәнин кими һури, мәләк,
Гучубду хар, ахтарырам.

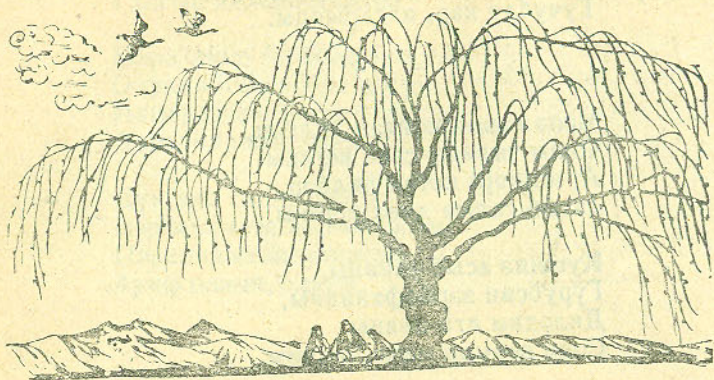
7

Мәнә гаш-көз атан дилбәр,
Әлим чатмыр сәнә нејним.
Ај көјнәји кәтан дилбәр,
Јатыб галма дана нејним.

Кушинә асыб тананы,
Гурубсан зәрбафхананы,
Диләдим ата-ананы
Сәни вермир мана, нејним.

Гурбанам тути дилләрә,
Ал-јашыл, гызыл күлләрә.
Ашалым гүрбәт елләрә
Гоһум-гардаш, ана нејним.

ДИЛШАД

Дилшад, 1912-чи илдә Товуз даирәсинин Хунам кәндә доғулмушдур. Ибтидаи тәһсилени мәһәллә мәктәбиндә алмышдыр. Көзәллик вә садәлијилә бүтүн маһалда ад газанмышдыр. Әсл ады Шөвкәт олдугу һалда ашығлығда Дилшад тәхәллүсүнү гәбул етмиш, чохлу гошмалар сөјләмиш, јери кәлдикчә ашығлара көзәл чаваблар вермишдир. Азәрбајҹанда Совет һакимияјјәти гурулдугдан бир нечә ил сонра, Дилшад Бакыја кәлмиш, мамалығ техникумунда охумуш, гуручулуг илләрини тәрәннүм едән ше’рләр јазмышдыр. Мүасирләриндән Шаир Вәли, Үлкәр вә баиғалары илә устад ашығлар гәјдасынча дејишмәләри вардыр.

ГОШМАЛАР

1

Башына дөндүјүм хырдача гызлар,
Бу күн бир тәрланым учду, нејләјим?
Әһвалым сорушуб, дәрдим билмәди,
Ағлым вә камалым чашды, нејләјим?

Ағ бухаг, зәнәхдан, бу гоша халы,
О һәлә көрмәјиб ләбимдә балы,

Олмаја дәјишди јарын хәјалы,
Бир заман галмады, көчдү, нејләјим?

Дилшад дејәр: ағлым, һушум гарышар,
Бир саат көрмәсәм чаным алышар,
Дедим галар, позғун һалым сорушар,
О залымын бағры дашды, нејләјим?

2

Азадлығ јолунда чарпышан инсан,
Сәфалар сүрмәјин заманы кәлмиш.
Севинч дәрјасында чалханыр һәр јан,
Сөнән баһарларын күлшаны кәлмиш.

Ингилаб курлајыр шималдан, гәрбдән,
Фејз алар чәмијјәт нурдан, шәфәгдән,
Һәр һәјат бир севки, һәр шеј тәзә, шән,
С көһнә дүнјанын туфаны кәлмиш.

Ачылмада бу күн дүјүнләр, дағлар,
Дујғулар учалар, арзулар чағлар,
Кәнчлик әмәлләрин бајрағы бағлар,
Јашамағ, јашатмағ заманы кәлмиш.

3

Гој сизә сөјләјим кәндиң һалыны!
Јүксәлмәкдә һәр күн елләрим мәним.
Олмуш муздурлары тамам савадлы,
Санки таза ачмыш күлләрим мәним.

Гавал чалыр чобан гарлы дағындан,
Чичәк дәрәр һәр кәс үрфан бағындан
Бу көзәл јурдумун көзәл чағында
Сүрурлаһар, өтәр дилләрим мәним.

Көнүлләр чалханар, арзулар чошар,
Јени һәјат парлар, әмәлләр гошар,
Һәр инсан јүксәләр, учалар, ашар,
Охшар сәһәр јерли телләрим мәним.

ДЕЈИШМЭ

ДИЛШАД

Баһарын хош чағы, күлләр ачанда,
Лаләдән бир будаг үзмәк истәрәм.
Соналар силкиннб, газлар учанда,
Јајынмаг, чалханмаг, үзмәк истәрәм.

ШАИР ВӘЛИ

Ешгин бәһри јенә тәлатүм ејләр,
Гәввас кими чумуб үзмәк истәрәм.
Мә'дәни-көвһәрин, чан сәнубәрин,
Вәслинә бир гәзәл дүзмәк истәрәм.

ДИЛШАД

Учар көнүл гушу дөнәр һәр јаны,
Јерләри, көјләри, әрни, сәманы.
Күрчүстан тавары, Газаг тәрланы,
Ашыглар бағрыны үзмәк истәрәм.

ШАИР ВӘЛИ

Дәрдим әјан олсун дәрд әһли јара,
Салмасын ашығы чох аһу-зара.
Хәстәләр мејл ејләр һејваја, нара,
Көнүл мәнбубилә кәзмәк истәрәм.

ДИЛШАД

Арифләр дәрдинә Дилшадды дәрман,
Шаирләр чохданды һүснүнә һејран,
Гаракөз лачын тәк һәлә бир заман
Һавада дөвр едиб сүзмәк истәрәм.

ШАИР ВӘЛИ

Шаир Вәли дејәр: еј маһ-парә,
Лачынсан «бәли» де шаһин-шонгара,
Мүсәлсәл ашигәм јандырма нара,
Ешгин күрәсиндә дөзмәк истәрәм.

ҮЛКӘР

2

Әлләри һәналы, еј көзәл кәклик!
Ганад чал, гаггылда баһар јаз ара!
Нәш'әләр чәкмәјин заманы кәлмиш,
Севки ара, сөнбәт ара, сөз ара.

ДИЛШАД

Ешгин дәрјасына далан, ај ашыг!
Јајын, чалхан, чалыш губа газ ара,
Хас бағлар чичәји хублар ичиндән,
Нәчиб ахтар, назик таны, наз ара!

ҮЛКӘР

Көзәлләр үлкәри, ај чешми хумар!
Јандыра, јахарсан, аләм-ашикар,
Гәмә гәрг олмагдан ахы бир нә вар?
Ишвә ара, гәмзә ара, наз ара.

ДИЛШАД

Чохлары муштагды ағ үздә хала,
Јар кәрәк јарына илгарды гала.
Көзәллик өзү дә бир јаман бәла,
Дәрдим чохдур, дејә билмәм, аз ара.

ҮЛКӘР

Дәрдли Үлкәр кими аһ чәкмә дилдән,
Ирәнкин артыгды гөнчәдән, күлдән,
Бир чаван ара, бул, кәндиңә елдән,
Шириз камә јетиш, хош мураз ара.

ДИЛШАД

Көвһәр хиридары бир гәввас ола,
Көнлүм гәм чәкмәклән сәрәфраз ола,
Истәсэн дүнјада дәрдин аз ола
Кет, ахтар Дилшад тәк анламаз ара.

СОНА АХУНДОВА

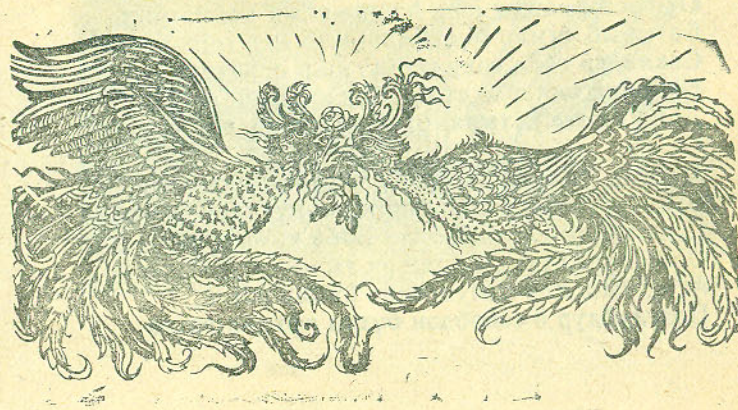
XX эсрин эввэллэриндэ фэалијјэт кэстэрмишдир. Јарадычылыгында мубариз руһ вэ дөјүшкәнлик һисс олунур. Вэтәнпэрвэрлик һисси илэ јазылмыш ше'рлэри рәғбәтлэ гаршыланмышдыр. Мәнзүмэлэриндэ ичтимаи мотивлэр, халгы маарифлэндирмәјә мејл күчлүдүр. Хош-бәхт кәләчәк уғрунда чарпышан зијалылар дәстәсиндәндир. Әсәрлэрини халгын чәһаләт пәнчәсиндән хиләсына һәср едирди.

Фэалијјэт дөврү әсасән 1905—1920-чи илләрдә олмуш, дөври мәтбуатда бир чох ше'рлэри чап едилмишдир.

ВӘТӘН

Вәтәнин бәхтинә һәрдән чәкирәм һәсрәти мән
Севирам ол вәтәнә сәрф едилән гејрәти мән.
Нә гәмим вар вәтәнимлә газанам шөһрәти мән,
Олмарам разы әкәр чәһлдә галса вәтәним,
Вәтәним галса әкәр чәһлдә, јансын бу тәним!

Вармы бир мәрди-мүчаәт вәтәнә гурбан ола?
Вәтәнин торпағы чисминдә онунчун чан ола,
Вәтәнин дәрдини дујчаг үрәји ал ган ола,
Олмарам разы әкәр чәһлдә галса вәтәним.
Вәтәним галса әкәр чәһлдә, јансын бу тәним.

АСЈА АХУНДЗАДӘ

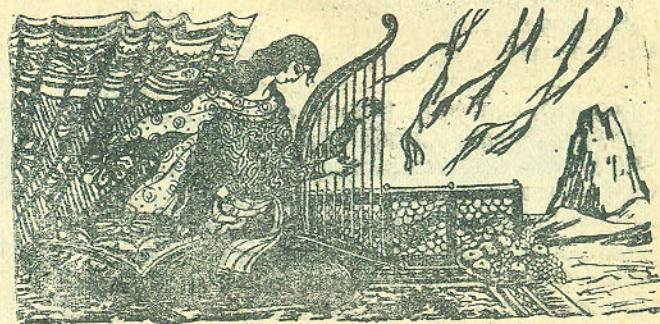
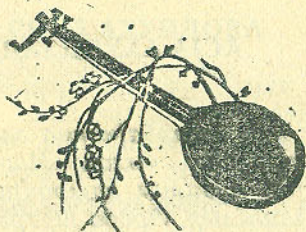
Имзасына илк азәрбајҹанча гадын гәзети олан вә 1910/1911-чи илләрдә чыхан «Ишыг»да раст кәлдик. Кәнчәдә јашајыб мугаллим ишләдији јазынын алтындакы гејддән анлашылыр. Орада шаирәнин вәтән мәнәббәти илэ долу, көзәл әхлаг тәрбијә едән, маарифә чыхаран бир чох ше'ри чап олунуб. һаггында башга мә'луматымыз јохдур. Ше'рин руһуну нәзәрә алыб мәчмугә дәхил етдик.

Галыб надан әлиндә севкили дилдар вәтән.
Зибн-ағуши-гара олмададыр јари-вәтән.
Вәтән өвлады бу күнә сырф кәдаларды тамам,
Ситәм рағиб едән бунча чәфаларды тамам.
Фитнәдир, һијлә илэ шәр'и ријаларды тамам,
Истәјир молла бабалар сола әнвари-вәтән,
Нечә ки, солду бүтүн чәһл илэ әшчари-вәтән.

А вәтән, милләт ара јохду сәни јад еләјән,
Јыхылан гәлбини тә'мир илэ абад еләјән,
Јетишиб гејрәт илэ дадына имдад еләјән,
Сәни зүлматын әлиндән алыб азад еләјән.
Галмамышмы, әчәба, дәһрдә әнсари-вәтән?
Јәди үнван илэ олмуш нечә көр зар вәтән!

Ветәнин мән нечә тәһрир еләјим зилләтини?
Охшасам варды јери һашрә кими мөһнәтини,
Батырыб чүмлә мүсәлман нечә көр гејрәтини?
Сахлајыр евдә чоху гејриләрин өврәтини,
Бәсләјир онлары, чүнки оду хунхари-ветән,
Даһа да тез јыхыла бу дәрү дивар, ветән!

А ветән, аглајарам сүбһү мәса һалына мән,
Сән идин әтри сачан бир күли-күлзари-чәмән,
Сәни виран еләди Молла Баба кими зәғән,
Олачагмы булары башдан аман дәф еләјән?
Асја, чәһл илә олмуш белә бимар ветән,
Пөзулүбдур о сәбәбдән бүтүн әфкари-ветән

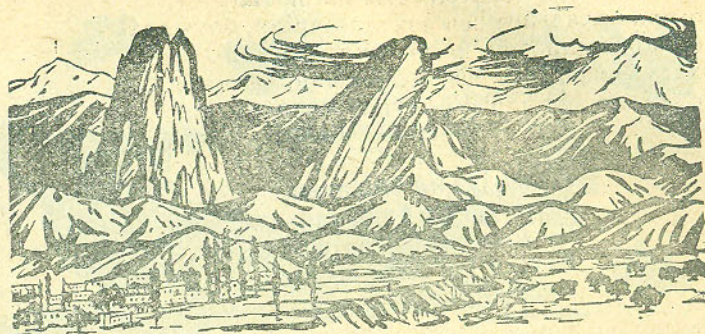
МАРАЛ ХАНЫМ НӘБИЗАДӘ

Ше'рләринә «Ишыг» гәзетиндә раст кәлдик. 1911-чи илдә әдәби фәалијјәт көстәрмиш Марал ханымын ше'рләринин алтындакы јазылардан ајдын олур ки, Шәкидә мүәллимлик етмишдир. Маарифә, мәдәнијәтә, көзәл әхлаглы олмаға чағырыш, кәңчләрдә вәтәнпәрвәрлик һиссләри тәрбијә едән, гадынын чәмијјәтдәки ағыр вәзијјәтини көстәрән ше'рләр јазмышдыр. Ше'ринин ихтисарла веририк.

БАЧЫЛАРА ХИТАБ

Еј күнү гара, иши аһ илә әфган бачылар,
Һалы һејвана мүнәсиб, ады инсан бачылар!
Һансы залым сизә дүнјада көрүб зүлмү рәва?
Һансы бир залыма зүлм етди мүсәлман, бачылар?
Арвады хәлг еләјиб халигимиз чәннәтдә
Нә үчүн мәскән олуб сизләрә нијран, бачылар?
Нә гәдәр вар исә дүнјада үнас тајифәси
Анадыр нәсли үчүн чүмләси ејзан, бачылар!
О шәрафәт ки, шәриәт сизә мәхсус етмиш
Һаны сиздә о шәрәф, һәм дәхи о шан, бачылар?
Һәгги-һүрријјәтиниз вар исә шәр'ән сиздә
Үсәралар кими галдуз нә үчүн, чан, бачылар?
Сизи зүлм илә едирләр охумагдан мөһруи
Ки алыб-сатмаға ләјиг ола һејван, бачылар!

Ата өвладына зүлм олмағы лајиг билмэз,
 Гојмаз өвладыны һеч вахтда кирјан, бачылар!
 Аталар гызларына шәфгәт илә бахмалыдыр,
 Охудар сизләрә өјрәтмәли үрфан, бачылар.
 Еј аталар, аналар! Еј бачылар, гардашлар!
 Гојмајын бизләрә дунја ола зиндан бачылар.
 Охудар бизләри дә елмијлә үрфанә јетәк
 Кәсб едәк аиләләрчүн сәрү сә'ман, бачылар.
 Еј мәни һалына ган ағладан, еј јазыглар,
 Еј көзү кор аналар, ханәси виран бачылар.
 Төкмөјин көз јашы јасларда кәнар адәм үчүн,
 Һәр кәс өз һалына олмалыды кирјан, бачылар!
 Аналар олса зијалы, олу хошбәхт әјал,
 Ачылар нәшри-үмүмә нечә мејдан, бачылар!
 Саһиби-елм апанын тәрбијәси өвлада
 Башга тә'сир верәр, һикмәтини ган, бачылар!
 Чыр ағач олмаса пејвәст, верәр мејвәни чыр
 Абдар олмаға јох мејвәдә имкан, бачылар!
 Елмсиз бир анадан башга чүр өвлад олмаз,
 Һәр тәбиәт чәкәчәк әслинә гәт'ән, бачылар!
 Нечә ким сөјләди ше'риндә Фүзули атамыз:
 Лә'л олармы гара даш, ејләсән ал ган, бачылар?
 Әкәр өвлади-вәтән галса чәһаләтдә, сәбәб
 Ән габатча анадыр галмағы надан, бачылар!
 Атасы, һәм анасы олса авам өвладын
 Галар өвлад авам, кор вә һејван, бачылар!
 Мәдәнијјәт тапачаг милләт әзәл мәдәрдән,
 Сонра мәктәб верәчәк елмлә үрфан, бачылар.
 Јашамаг һаггы үнас илә зүкура бирдир,
 Фәрзидир елм бизә, онлара, шәр'ән, бачылар!
 Олса кәр аиләмиз бир мәдәнијјәт очагы,
 Мә'рифәт мәркәзи, бир мәнбәји-үрфан бачылар.
 Нечә хошбәхтдир ол аиләнин әфрады,
 Сүрәләр елм илә, үрфан илә дөвран бачылар.
 Нечә хошбәхтдир ол тифл ки, бу евдә доға,
 Она алим ана ағушу верә чан бачылар.
 Тифл икән тәрбијә тәхтиндә едиб нәшвү нүма,
 Нә олар бөјлә ушаг, мәктәбә гојсан, бачылар?
 Вәтәнә, милләтинә, дилинә хадим олачаг;
 Јетирәр алим ана көр нечә оғлан, бачылар!
 Мә'рифәтли ананы әрсәјә мәктәб кәтирәр,
 Мәктәб олса охујар елмини надан бачылар.
 Пәнчәјә-зүлмдән арвад јахасын гуртарса,
 Гуртарар милләтини зүлмдән әл'ан, бачылар!

КУЛҮМСОЛТАН

Һачыјева Кулүмсолтан Һәмидалы гызы 1897-чи илдә Шамаһы гәзасынын Әрәбшалбаш кәндиндә анадан олмушдур. Аз бир мүддәт кәнд молла мәктәбиндә охумушдур. Аилә көчәри һәјат кечирдијүндән мәктәби битирә билмәмишдир. Кичик јашларында Һачыбала адлы бир нәфәрә әрә вәрилмишдир. Сонралар молла јанында өјрәндикләрини дә унутмуш, гәләм алыб јазмамыш, бајатыларыны јери дүшдүкчә бәдаһәтән сөјләмишдир. Әринин вәфатындан сонра Нурбала вә Нәнәханым адлы ики ушагыны тәк вә чәтинликлә доландырмыш, бөјүтмүшдү.

Кулүмсолтан нәнә дилавәр, һазырчаваб, һагсызлыға гаршы мүбариз гадын олмушдур.

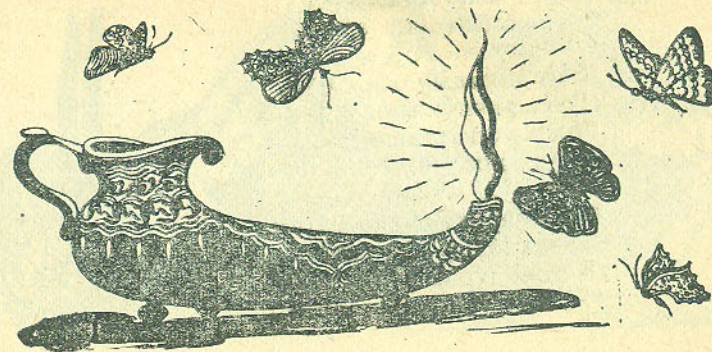
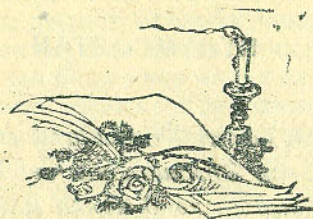
*А һәнди, һәнди чәһрә,
 Ајағымын бәнди чәһрә,
 Вуруб сәни сындыррам,
 Кәзәрәм кәнди чәһрә.*

парчасы Кулүмсолтан нәнәнин чәһрә дустағы олдуғу күнләрин јадикарыдыр.

БАЈАТЫЛАРДАН

Дағыстанын дағы вар,
Жола чыхма, јағы вар,
Инсафсыз, дэјмэ мәнэ
Мәндрэ әскәр дағы вар.

Ашыг жүз ил башачан,
Јаша жүз ил башачан,
Бу достлуг, бу тәнтәнэ
Кетсин жүз ил башачан.

ГЫЗЈЕТӘР

Гызјетәр адлы шаирәнин тәрчүмеји-һалы һаггында һеч бир мә'луматымыз јохдур, әлимиздә јекәнэ бир кәрајлысы вардыр. Лакин бунун өзү дә онун һәјаты һаггында мүәјјән тәсәввүр ојадыр: Адынын Гызјетәр олмасындан, чох гыз ушағы доғулан, касыб аиләдә дүнјаја кәлдијини көрүрүк. Мә'лумдур ки, Гызјетәр, Гызбәс, Кифәјәт, Оғланкәрәк, Кәрәкмәз, Бәсти кими адлар кечмишдә далбадал гыз ушағы доғулан аиләләрдә гојуларды, гадын мәһкумлугуна ишарә иди. Гызјетәрин ше'риндәки «Шаһ дағыдыр әсл сојум» мисрасындан Шаһдағы әтрафы рајонларындан (Губа тәрәфләрдән) олдуғу, «шијамәтә галды тојум» мисрасындан бөјүк бир фачиә кечирдији ајдынлашыр. Гызјетәрин кәрајлысы наһкам бир мәһәббәтин ифадәси сәдагәтлә севән кәлинин һаләсидир. Јенә һәммин ше'рдән шаирәнин һараса јад бир елә дүшдүјүнү, фәрәһсиз бир һәјат кечирдијини өјрәнирик.

Елләр јәјлагдан гајытды,
Нә јатыбсан, ојан јарым.
Әввәл башдан ширин чанын
Дост јолуна гојан јарым.

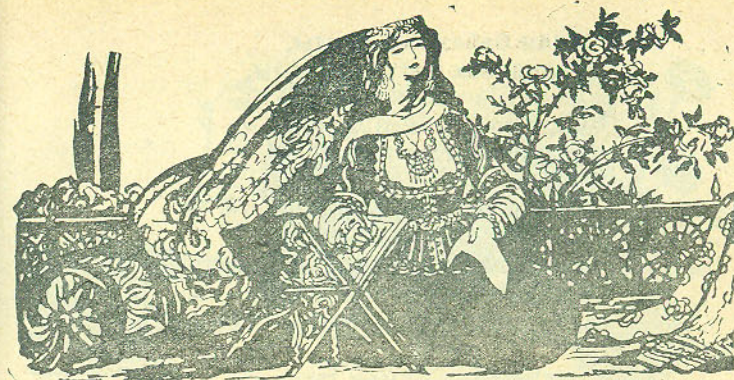
Кечмишәм елдән-елләрә,
Дүшмүшәм дилдән-дилләрә.

Әлван хына ағ әлләре,
Үзәриндән гојан јарым.

Шаһ дағыдыр әсл сојум,
Шанә инчитмәсин мујум,
Гијамәтә галды тојум,
Мәһшәр олсун диван, јарым!

Гара кејди мәним бәхтим,
Јыхылыбдыр уча тәхтим.
Сојулубдур фәрәһ рәхтим
Гәм хәләтин кејән, јарым!

Билмәм кимә кедим дада?
Аман, сиррин вермә јада,
Гызјетәри бу дүнјада
Көзү јашлы гојан јарым.

ӘСМӘР

Әсмәрин әлимиздә јеканә бир ше'ри варсыр. Камил уста ашыгы дилилә дүзүлән бу парчадан башга, Әсмәрин даһа башга әсәринә тәсадүф етмәдик, һәмчинин тәрчүмеји-һалы һаггында да бир шеј өјрәнмәк мүмкүн олмады. 9 бәнддән ибарәт олан мүхәммәсиндә Азәрбајчанда Совет һакимијјәти гурулана гәдәр, Азәрбајчан гадынынын һәјатыны бир-биринин ардынча—ата вә әр евиндә кечирдији фачиәли күнләри тәсвир едир; Ше'рдә ата евиндә гәдим адәтләр гурбаны олараг пул мүгабилиндә зорла гоча бир кишијә сатылан, әр евиндә гајнаһа, әр вә күнүсүнүн тәһгирләринә мә'руз галан мәзлум бир гадынын гара күнләрини, ачы фәрјадларыны ешидирик.

Зәһәр гатдылар ашыма,
Бәләлар кәлди башыма,
Бахмадылар көз јашыма,
Сатдылар кафтара мәни,
Ағјал чанавара мәни.

Олмады кимсә һавадар,
Кен дүнја олду мәнә дар.
Сөјдүләр, данладылар,
Сатдылар кафтара мәни,
Ағјал чанавара мәни.

Анам бабалыма батды,
Гардашым үстүндөн атды,
Атам жүз түмөнө сатды,
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

Эмоғлум ширникди пула,
Халам ујду тирмө шала,
Вердилер ахыр бир чала,
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

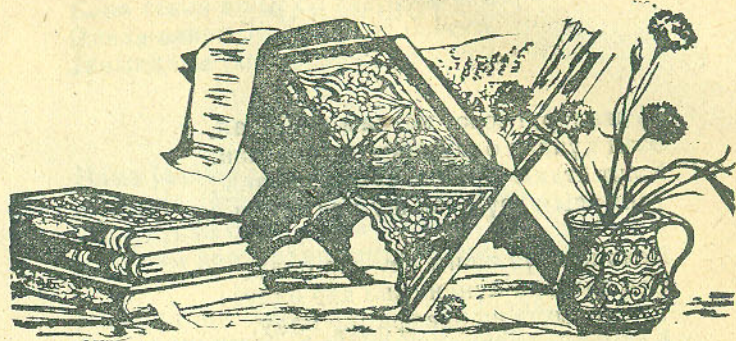
Вәкил олду маман гызы,
Кәбин кәсди пула газы,
Тара кәлсин белә јазы
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

Зориан ата миндирдилер,
Нә бир кәрә диндирдилер,
Чырағымы сөндүрдүлөр,
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

Саралды күл рәңким солду,
Күнүм сачларымы јолду,
Голум гуру көсөј олду,
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

Әрим минди чин атына,
Салды тәпијин алтына,
Дөзмәдим чатачатына,
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

Әсмәрәм, анан олмады,
Дәрдими ганан олмады,
Одума јанан олмады,
Сатдылар кафтара мени,
Агжал чанавара мени.

МИНА

Минанын ады 5—6 мәнбәдә чәкилрсә дә шаирәнин тәрчүмеји-һалы һаггында бир сөз јазылмыр. Нә заман, һансы дөврдә јашајыб-јаратдығы белә мәлум олмајан бу иңчә руһлу шаирәнин рәван тәби олдуғу әсәрләриндән ајдындыр. Сәлман Мүмтазын кичик бир гәјдинә әсасән ше'рләриндә ады чәкилән «Хырда» көрүнүр шаирәнин гызы имиш. Әсәрләриндә зәриф бир халғ јарадычылығы, ашығ ше'ринин руһу вар. Мина мәһәббәтдән бәһс едән әсәрләр јазмышса да, рүбаби парчаларда дөвр вә зәманәдән, «ганлы фәләкдән» шикајәт сәсләри өшидилир. Садиг, вәфалы, лакин накам бир мәһәббәти тәрәннүм едән Минанын ше'рләри бәзи мәнбәләрдә каһ Сонанын, каһ да башға көркәмли ашығларын ше'рләрилә гарышығ салынмышдыр. Әлдә дәғиг мәнбә олмајына, тәғссуф ки, ајыр дедилмәси мүмкүн дејилдир.

Үмумијјәтлә, Минанын әлимиздә 10-а јахын гошма вә кәрајлысы вардыр. Онлар Минанын халғ әдәбијјаты вә классик ше'римизин бәдиш ифадә вәситәләри, әдәби рәмзләрини јахшы билдијини көстәрир.

Минанын ше'рләриндә мусигили бир аһәнк, иңчә бир ахычылығ вардыр.

ГОШМАЛАР

Ај ағалар, һәсрәт кетдим дүнјадан,
Өзәл күндән олдум бәхти гара мән.
Кәшт етдим Ираны, чүмлә чаһаны,
Тапмадым өзүм тәк шум ситарә мән.

Кечә-күндүз ишим аһу-зар олду,
Кен дүнјада күнүн сәнә дар олду.
Үзү дөнмүш нә бивәфа јар олду,
Кәлмишәм әлиндән нә зинһарә мән.

Кәрәм тәки атәш мәним, од мәним,
Ғәмдән көнлүм һеч олмады шад мәним.
Јар өзкәнин олду, бәднам ад мәним,
Башым алым кедим нә дијарә мән.

Назлы јарым мәчлисіндә сағыдыр,
Ғаш Мәккәдир, көзләр мәнә јағыдыр,
Беш бармағым бал еләсәм ағыдыр,
Һеч баб илә јарамадым јара мән.

Мина дејәр өз чанымдан безарам,
Дәвасыз дәрдрә дәрман јазарам.
Сәјјадыјам кечә-күндүз көзәрәм,
Саламмадым бу тәрланы тора мән.

2

Бизим бағда бир чүт сона сәјр еләр,
Башы јашыл, ајағлары гырмызы.
Шәкәр әзмиш додағына, дилинә,
Алма тәки јанағлары гырмызы.

Баким јохдур солтанындан, ханындан,
Сәни севән кечәр шири чанындан.
Әлван-әлван ашығларын ганындан,
Һәна јахмыш ајағлары гырмызы.

Мәним јарым һәм солтандыр, һәм хандыр,
Малым јохдур, јара пешкәш бу чандыр,
Инчи дејил, јагут дејил, мәрчандыр,
Голундакы голбағлары гырмызы.

Мина дејәр Хырда¹ кејсин гуршансың,
Сәни севән ашығ бағры бошансын.
Әлван-әлван отағлары дөһәнсүн,
Јанындакы јастығлары гырмызы.

3

Намә јаздым јара вәсфи-һалымы,
Намә ки, јетишди сана, дурма, кәл.
Нә ујмусан фәна дүнја малына,
Чикәрим дөндәрдин гана, дурма, кәл.

Мән һа сәни севмәмишдим ниһандан,
Сағлығын истәрәм шаһи-чаһандан,
Данышанда од төкүлүр дөһандан,
Дөмадәм чисмимдүр, јана, дурма, кәл.

Хәзан ола, бүлбүл, бағын чапула,
Чикәр-бағрын ешг одуна јапула,
Чан вермәзәм бәлкә чанан тапула,
Көз ахтарур дөнә-дөнә дурма, кәл.

Аләм билүр көзәлләрдән көзәләм,
Бади-хәзан дәммиш бағда хәзәләм.
Инанмазам мән бу дәррдән дүзәләм,
Хырда пәришандыр, Мина, дурма кәл.

4

Ғанлы фәләк сәндән шикајәтим вар,
Јар үзүнә һәсрәт галан мән олдум.
Ешг атәши мана галды јадикар,
Пәрванә тәк шәм'ә јанан мән олдум.

Һаны мәним тути диллү һәмдәмим,
Күнү-күндән артды мөһнәтү гәмим.
Нух кими кирдаба гәрг олду кәмим,
Хызр тәк дәрјајә далан мән олдум.

Ғанлы фәләк, бәсдир, аз ејлә зүлмү,
Алыб дилдарымы, бүкүб белими,
Бүлбүл тәки күлдән үздүм әлими,
Он бир ајда бир ај күлән мән олдум.

¹ Хырда — Минанын ғызы нмиш.

Кечә-күндүз зикр ејләдим сүбһаны,
Лејли-Мәчнун, Ширин-Фәрһадын һаны,
Миср ичиндә итирмишәм Зүлөјһаны
Јусиф тәк чәрхдә галан мән олдум.

Мина нечә чыхсын гәм отағындан,
Бүлбүлтәк ајрылдым күл будағындан,
Гәләм тәк ғашындан, күл јанағындан,
Тәрса севдим, Шејх Сән'ан мән олдум.

5

Кечә-күндүз дадү фәрјад ејләрәм,
Мәни бу һичрана салан јар һаны?
Јахам чүрүјүбдүр дидәм јашындан,
Назик әлләрилә силән јар һаны?

Јохдур бәрабәри дөври-зәминдә,
Ани севән ашиг нә бахар гәндә,
Дили шәһдү шәкәр, ләби пүрхәндә,
Бизимлә данышыб күлән јар һаны?

Һәсрәтини чәкәр бейһиштдә һури,
Тә'рифин тутубдур чини-фәғфури,
Дизимин тағәти, көзүмүн һури,
Јүз наз илә чаным алан јар һаны?

Мина дејәр: хәлгдә бу нә мүрвәтди?
Билмәнәм јарымы кимләр өјрәтди?
Дәрман ејләмәди, солубан кетди,
Усаныб мүрвәтә кәлән јар һаны?

КӘРАҢЛЫЛАР

1

Нә дурмусан учаларда?
Ен кәл, ен кәл бизә бары!
Кәлиндә е'тибар олмаз,
Мејлини сал гыза бары.

Гызыл күлү дәстә дәрсән,
Дәрибән достуна версән,

Истәсән мәни көрәсән,
Бәзән кедәк бизә сары.

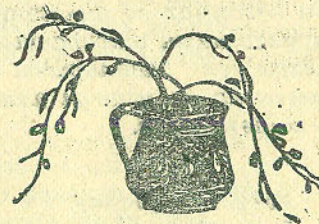
Мән Минајам бојум бәстә,
Дәрдиндән олмушам хәстә,
Јерин салсан синәм үстә,
Өмрун олар тәзә бары.

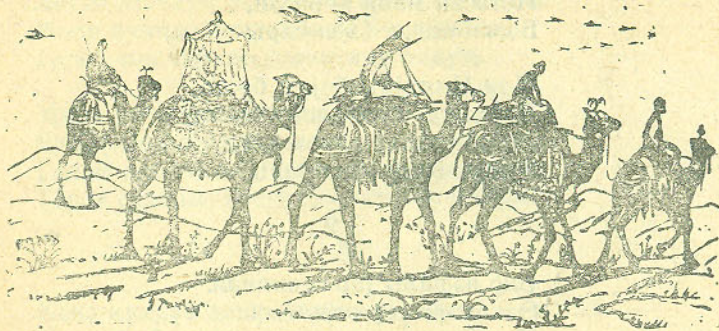
2

Бир вәфалы јар севкинән,
Өзкәләрә јар олмасын.
Кирмә ешгин дәрјасына,
Ишин аһу-зар олмасын.

Әввәл вәфасын көркинән,
Сонра ман истәр веркинән.
Бир тәрлана тор гуркинән,
Мүддәасы сар олмасын.

Мина, сиррин вермә јада,
Илгар-иман кедәр бада.
Һеч ижидин бу дүнјада
Јары биилгар олмасын.

АШЫГ НАБАТ

Ашыг Набат Чавадова 1914-чу илдә Нахчыванын индики Илич районунун Парчы кэндиндә доғулмуш, 3 октябр, 1973-чу илдә һәммин районун Сијагут кэндиндә вәфат етмишдир. Саза-сөзә еркән һәвәс көстәрмиш; үч ил уstad ашыг янында шакирдлик етдикдән сонра, ел шәнликләриндә, тој-бајрамларда өз мәлаһәтли сәси илә динләјичиләрин рәғбәтини газанмышдыр. Бир мүддәт Бәрдә вә Јевлахда јашамыш, Азәрбајчан вә Күрчүстанын ел мәчлисләриндә һәвәслә динләнилмишдир. 1938-чи илдә Москвада әдәбијјат вә инчәсәнәт онкүнлүјүнүн вә I Ашыглар гурултајынын иштиракчысы олмушдур. Бир сыра дастанлары, ел һаваларыны мүкәммәл билдији кими, јарадычылыгла да мәшғул олмуш, бајаты, гошма вә кәрајлылар сөјләмишдир.

Мән ашигәм үз үшәр,
Бу дәррдән чан үзүшәр.
Бүлбүл гайад тәрпәдәр,
Күләк әсәр, үз үшәр.

КӘРАЈЛЫЛАР

1

Гүрбәт елдә бир бағ салдым,
Дәдим нечә күл јахшыдыр.

Дәрими сөјләдим она,
Ондан мейдә дил јахшыдыр.

Елә ки чатдым јашыма,
Һәсрәт галдым сирдашыма.
Көр нәләр кәлди башыма,
Инди билдим ел јахшыдыр.

Ашыг Набат саз чалынча,
Кедиб гүрбәтдә галынча,
Гүрбәт елдә хан олунча,
Өз јериндә гул јахшыдыр.

2

Фәләк вурду ајры салды,
Дүшдүм бу дијара мән дә.
Ја бу дәрд мәни өлдүрәр,
Ја ејләрәм чарә мән дә.

Күрчүстанын вечәсијәм,
Көзәлләрин инчәсијәм.
Гызыл күлүн гончасыјам,
Чулғанмышам хара мән дә.

Мән Набатам—сајым чохдур,
Сәкрәгибә дөјән охдур,
Көзәлликдә тајым јохдур,
Көз дикибләр нара мән дә.

3

Кәл сөјләјим, өзиз бала
Көр бир фәләк нејләјибдир.
Салыб мәни јаман һала
Ахир һәләк ејләјибдир.

Һаша, дад әлиндән, һаша,
Мәгсәдим јетмәди баша.
Охум тез вурулду даша,
Мәнә фәләк ејләјибдир.

Набата јағдырды гары,
Һеч јохдур намусу, ары.

күл әкдим дәрмәдим бары,
Әләк-фәләк ејләјибдир.

4

Азәрбајчан өлкәсинә
Хош кәлди јаз күлә-күлә.
Баһар кәлди, кәлдә үзүр
Өрдәклә газ күлә-күлә

Бүлбүл өтүр, нәғмә јазыр,
Нә истәсән олур һазыр.
Фајтонларда гәшә кәзир
Оғланла гыз күлә-күлә.

Гызлар күл-бәновшә дәрди,
Дәриб күн алтына сәрди.
Набат, сазын дилә кәлди
Чал, оху, кәз күлә-күлә.

5

А јолдашлар, кәлин сизә сөјләјим
Ачылыб һәр јанда күлү Јевлагын.
Баһырсан һәр јана чил-чырағбанды,
Шал олуб, севинир ели Јевлагын.

Сәадәт минибди бир көһлән ата,
Бешиллик плана тез кәлиб чата.
Гојмарам тәибәлләр бирчә ая јата,
Јујулублур шоран чөлү Јевлагын.

Набат дејәр көзә көрпү салмышыг,
етмиш ики һавә сазда чалмышыг,
(үшмәнләрдән даһа гисас алмышыг.
Ишләјир һәр јана јолу Јевлагын.

6

Бу бајрама хош һавәсә
Инсан ашыб дана кәлир.
Киши-гадын бир һуғуғда
Верибди баш-баша кәлир.

Һәми баһар, һәм дә мартдыр,
Һәр бир тәрәф тој-бүсәтдыр.

Азадлыг бизә совгатдыр
Һәјәтымыз хоша кәлир.

Гәһрәмандыр Алакөзүм,
Һүснүнә дастанлар јазым.
Набат дејәр телли сазым
Илһам алыб чоша кәлир.

7

Сизә гурбан олум јығылан чанлар,
Надан олан јар әлине дүшмүшәм.
Јары олан мәјәр көрүнмәз јара,
Сиз дә билин хар әлине дүшмүшәм.

Танымадым султанымы, ханымы,
Јара гурбан етдим ханыманымы.
Һәр гыја баханда алды чанымы,
Көзләри хумар әлине дүшмүшәм.

Мән Набатам бунда мәнә сәј кәрәк,
Көзәлләрин гара гашы јәј кәрәк,
Белә јарын күндә мини ај кәрәк,
Сиз дә билин мар әлине дүшмүшәм.

ДЕЈИШМӘ

ҺҮСЕЈН

Ашыг Набат, көтүр сазы дејишәк,
Дүз илгардан, сәдагәтдән данышаг.
Шаирләрин сәнәтиндән сөз ачаг,
Көрүнмәмиш мәһарәтдән данышаг.

НАБАТ

Шаир гардаш, сән гәләмлә, мән сазла
Әлли јашлы бу баһардан данышаг.
Мин күл ачыб Азәрбајчан торпагы
Түкәнмәјән арзулардан данышаг.

ҺҮСЕЈН

Күлә-күлә кечәк уча дағлардан,
Эмирханын бечәрдији бағлардан.
Сораг тутаг Муғандакы чағлардан,
Гүдрәтли бир ше'ријјәтдән данышаг.

НАБАТ

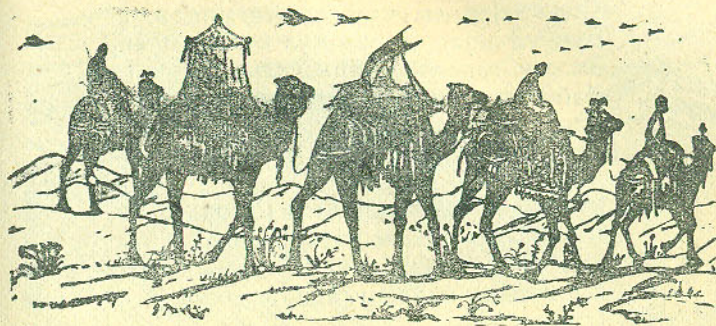
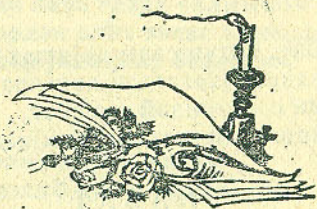
Көзәлликдә гәнирсиздир бу дијар,
Сәрвәти вар, не'мәти вар, вары вар.
Јурдумузда әбәдидир хош баһар
Арадакы дүз илгардан данышаг.

ҺҮСЕЈН

Чејран кәлиб су ичәндә булагдан,
Бизи көрүб гачаммасын узагдан.
Вургун ады ешидәндә додагдан,
Ағыздолу кәл Сәмәддән данышаг.

НАБАТ

Кәз дағлары, Муғана кәл, Милә кәл,
Телли сазым, бәмдә дурма, зилә кәл.
Набат дејир:—Көнүл, сән дә дилә кәл,
Бу хош күндә достдан, јардан данышаг.

СОНА

*Гадын ашыглар ичәрисиндә ашыг Сонанын ше'рләри
дә муәјјән јер тутур. Халг әдәбијјатынын мәшһур топла-
јычылары ашыг Сонанын вә Минанын ше'рләрини бир-
биринә гатыб гарышдырмагла бир чәтинлик, аңлашыл-
мазлыг төрәтмишдирсә дә, Сона, көрүнүр ки, бачарыглы,
габил ашыг олмушдур. Онун бә'зи гошмалары аһәнкдар
вә ахычы, ширин бир диллә јазылмышдыр; онлар
классик ашыг ше'рләримизин јахшы нүмунәләрилә бир
сырада дура биләр.*

ГОШМАЛАР

1

Јарымын һәсрәти гады чанымда,
Сүмүјүмдә, илијимдә, ганымда.
Мән өләнлә јарым дурса јанымда,
Сыхса мөзарымы, көр мәнә нејләр?

Көрдүм чамалыны чашды хәјалым,
Сән мәним дөвдәтим, чаным, чөлалым.
Мәндән үз дөндөрмә, гадыны алым!
Даһа намус, гејрәт, ар мәнә нејләр?

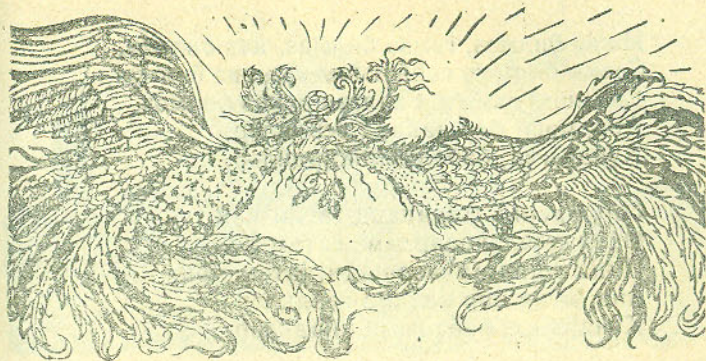
Сона дејәр, чыхмам јар отагындан,
Булбул дејәр: учмам кул будагындан,
Әкәр кәтирсәләр Агры дагындан
Ләбин тәшнәсијәм, гар мәнә нејләр.

2

Хош кәламын кәлди бизә јетишди,
Әчәб кәлди ағзым дада, әзизим!
Јени дәррдән бир кәнара чыхмышдым,
Ајрылығын салдым јада, әзизим!

Һәрдән сиз тәрәфә ејләрәм нәзәр,
Сизин үчүн мән кечиррәм хош күзәр,
Ахыр сөзүм сәнә дејим мүхтәсәр,
Ширин чаным дүшдү ода, әзизим.

Сона кәрәк өз јарындан јашына,
Мејлим гөнуб назлы јарын гашына,
Көрүм, көрмәјөнин кәлсин башына,
О да чәксин бу дунјада, әзизим!

ШӘҺРӘБАНЫ

Әлиминдә «Надана вердиләр» адлы бирчә мүхәммәси мөвчуд олан ашығ Шәһрәбанынын Газахлы олдуғуну билирик. Әсәрләринә вә тәрчүмеји-һалына даир мәнбәләрдә башга мәлүмата раст кәлмәдик. Бу бирчә ше'р өз-өзлүјүндә мөвзусу, сәнәткарлығы илә нәзәр-диггәти чәлб едир. Бурада мұәллиф Азәрбајҗан гадынлығынын ағыр фажиәсини, зорла, ләјагәтсиз адама әрә верилмәсини тәсвир едир; гадын һуғуссузлуғуну гануниләшдирән дин хадимләринә охучуда нифрәт ојадыр. Мүхәммәсин сон бәһс дән этнографик мәлүмат алыр, кәлинләрин нечә кејиндијини дә өјрәнирик.

Нечә дејим залым атам јашасын?
Отагына зәри-зәрбаф дөшәсин?
Мәни нечә вериб елә бошасын,
Ана, мәни бир надана вердиләр,
Күнаһыма, бабалыма кирдиләр!

Күн галханда дулар кедәр јазыја,
Ағ лавашы доғрар төкәр тазыја,
Лә'нәт кәлсин кәбин кәсән газыја!
Ана, мәни бир надана вердиләр,
Күнаһыма, бабалыма кирдиләр.

Ишвә билмәз, гәмзә билмәз, наз билмәз,
 Севки билмәз, сөһбәт билмәз, саз билмәз,
 Сөз ешитмәз, гаш анламаз, көз билмәз,
 Ана, мәни бир надана вердиләр,
 Күнаһыма, бабалыма кирдиләр.

Гојун дејил, гојунлара гатам мән,
 Өкүз дејил, чодарлара сатам мән,
 Икид дејил, гучаглашам, јатам мән,
 Ана, мәни бир надана вердиләр,
 Күнаһыма, бабалыма кирдиләр.

Мән Шәһрәбаныјам хына бағлардым,
 Сијаһ телләrimi јана бағлардым,
 Калағај алтындан чуна бағлардым,
 Ана, мәни бир надана вердиләр,
 Күнаһыма, бабалыма кирдиләр.

ДОСТУ ХАНЫМ

*Ширванлы Достуханымын элимиздә чәми бирчә ше-
 ри мөвчуд олмасына бахмајараг савадлы, сөзә бәләд
 шаир олдуғуну онун ашағыдакы тәчнисиндән өјрәнирик.
 Бу тәчнисдә шаирә, чинас сөzlәри бачарыгла сечиб иш-
 ләдә билмишдир.*

ТӘЧНИС

Рәхтин ағ кејинмиш, бағчаја кедәр,
 Башына көтүрмүш бу табағлары.¹
 Бүлбүл дә сәјријиб бағ сары кедәр,
 Үзүнә тутубдур бу табағлары.²

Севдијим атланды тәрсә мини, көр,
 Ачылды бағларын тәр сәмәни көр,
 Ејләди ахырда тәрсә мәни көр,
 Шејх Сән'ан тәки бүтә бағлары.³

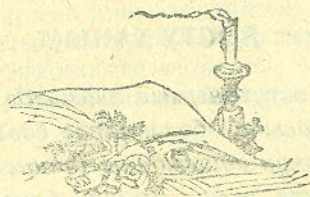
Нијаз мәнән, үзүн јарын көрәнә,
 Бајгулар чығрышыр јарын көрәнә,

¹ Табаг
² Јарнаг
³ Бағлады

Ағлар һәсрәт көзүм јары көрәндә,
Булур бир дәм тутса бу та бағлары.⁴

Чананымә дејин чанымә кәлсин,
Тәшнәни көндәрсин чанымә, кәлсин.
Атсын тир охларын чанымә кәлсин
Камандарсан, көзлә бута бағлары.⁵

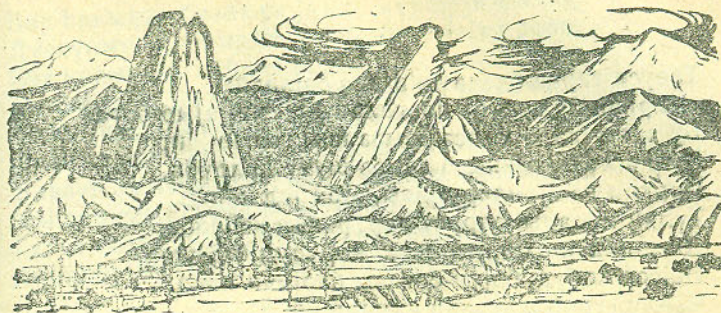
Бизә зор ејләди кәлби јүзүндән,
Гәлдесә галарыг кәл бу јүзүндән.
Досту дер, кәрәсән кәлби јүзүндән,
Бојнума салыбсан бута бағлары?⁶

⁴ Бағы өтр тутур

⁵ Нишав ханы

⁶ Ип

ПӘРВИН ХАНЫМ ҒҲТИСАМИ

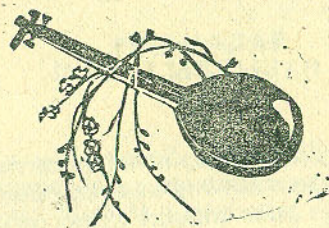
1906-чы илдә маарифпарвар бир әдиб вә муәллим кими танынан Јусиф Ғһтисаминин аиләсиндә, Тәбриздә доғулмушдур. Тәһсилни Тһһранда Америка мәктабиндә алмышдыр. Кичик јашларында дүздүјү шө'рләр, ағыл вә фәрасәти илә атасынын достлары олан, евләринә кәлән алим, јазычы вә муәллимләри һејран етмишдир.

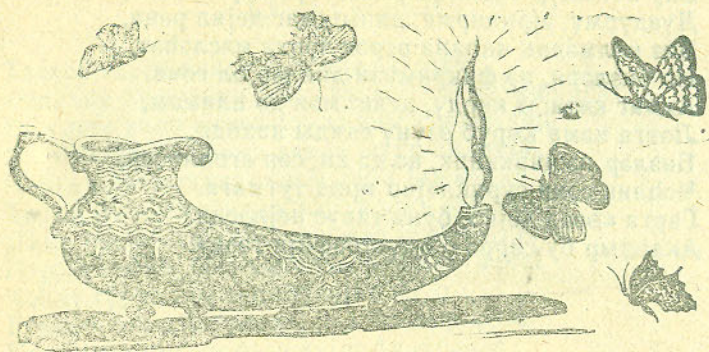
1924-чү илдән әдәби әләмә гәдәм гојан Пәрвин ханым, шаһ үсули-идарәсинин бүтүн чиркин мәһәтләрини көрмүш, мәмијјәтин ағалар-гуллар дүнјасына бөлүнмәси, истисмар вә изтираблары онун көврәк гәлбини һәјәчана кәтирмишдир. Пәрвин ханым јарадычылыгыда әсасән тәмсилчи кими парламыш, һејванатын, гушларын, чансыз әшјанын, дилилә мәмијјәтдәки һағсызлығлары, истибдады, шаһ үсули-идарәсинин мәнфиликләрини ифша етмишдир: «Ејб ахтаран», «Гарынын ишкәјәти», «Нуширәвана јазылмыш мәктүб» вә башға тәмсилләринин топландығы китабы вардыр.

Пәрвин ханым Ғһтисами јарадычылығынын чичәкләнән дөврүндә, чаван икән 1941-чи илдә тиф хәстәлијиндән вәфат етмишдир.

Тавуса гарга багда тэ'н илэ сөjlөди:
 «Чиркин бу гуш нэ ловгаланыр, сыгмаjыр бара?
 Бу хөттү халэ кимсэ демэз ким гэшэндир,
 Бу рэнкү рүjэ кимсэ демэз шуху дилрүба.
 Чиркин вэ эjридир ајагы, эjри jол кедир,
 Түлкү мисалы гуjругу вар, рэнки кәһрөба.
 Димдикдөн охшаjыр нечэ көр шум баjгуша?
 Пеjсәр кобуд, боjун-боғазы вар ики һача.
 Чөһлү гүрүр илэ зәни еjlәjир ки, о
 Гушлар ичиндә тәкдир, она хасдыр фәза.
 Нэ күлситанә, нэ бағә лаjиг бу еjbәчәр,
 Бу биһүнәр һара, бу гәдр мөдһләр һара?
 Һирс илэ ловғалыг о гушун төк сифатыдыр,
 Салмыш һөвәс ајаглан ону, өлдүрүб һөва.
 Тавус күлдү, сөjlөди:—«Рә'jин хилафдыр,
 Хаин демэз һәгигәти, боjну вурулса да,
 Инсанлар һәр заман бизи тә'риф еjlәмиш,
 Јохдур дәлилә һачәти, һагдыр бу иддә.
 Һәр бир сөзүи сәнин төрәjир гарә гәлбдән,
 Пак олса гәлби бир нәфәрин, билмәз ифтира.
 Неч бир заман биз еjbимизи билмәдик һүнәр
 Өз еjbинә галын гафалар еtmәз е'тина.
 Наз илэ мән чәмәндә сәриркәи ганадымы,
 Һәсрәтлә көз дикиб чәкәрәм аһ, ајагыма.
 Биз ганејик нә тапсаг она, лејк гарғалар,
 Чарпышдырар нә көрсә, кенә ачды даима.
 Бир еjbдир јеканә бу чиркин ајагларым,
 Јох башга бир јеримдә мәним зәррәчә хәта!
 Мән гол-ганадыма нә бәзәк вурмушам, нә рәнк,
 Јаддыр тәбиәтимә рија, рәнкимә боја.
 Бир нәгшү рәнк үчүн нә данышдыг, нә сызладыг,
 Һәр нә фәләк верибсә бизә, ганејик она.
 Сане бизим хәмирәмизи саз едән заман,
 Һәр шеј ки, сәндән алды, мәнә еjlәди әта.
 Һәр гомү һәр гәбиләдә бах, јахшы вар, јаман,
 Бир гуш кәлағи-лашәхор олмуш, бири һү'тал
 Бир гарғаны: апарыб јүз ил Дәчләдә јусан,
 Бир шеј дәјишмәз онда галар рәнки гапгара.
 Јолмаз сәнин ганадыны кимсә мәним кими,
 Еtмиш көзәл ганад бизи мин дәрлә мүбтәла.
 Азадү шалсән, сәнә бир кәс тохунмаjыр,
 Аддым башы бир овчу бизи кишләjир топа.

Бир һөкмдүр бизимки јазыб мүншији-фәләк,
 Дүздүрмү, әjридирми, данышмаг дејил рәва.
 Биз кәлмәдик чаһана верәк чәрхә мәсләһәт,
 Нә бизләри, нә фикримизи динләр ол гоча.
 Ахмаг китабы көрдү, деди: мән дә алимәм,
 Ловға кәми көрүб өзүнү санды находа.
 Бизләр нә чиркиник, нә дә ки, сән әгиллисән,
 Чөһлин сәни сүрүкләjир ирад тутмаға.
 Гарга көзәл дејил, буна тавус неjlәсин?
 Акаһдыр бу сиррә о «мүстовфији-гәза».

НАБЫРЛЫ БАДАМ

Ел арасында Набырлы Бадам ады илэ танынмыш Бадам Мүслүм гызы тахминэн кечэн эсрин 80/82-чи ил-лэриндэ Шамахи газасынын Набыр кэндиндэ анадан олмушдур. Кичик јашларындан «өзүндөн сөз гошмаға» һавәс көстәрмиш, «нә көрмүшсә, она бир гулп гојмуш-дур». Илк дәфә 24—25 јашларында һәмкәндлиси Әләс-кәрлә, икинчи дәфә Шорсулу кәндиндән Әһмәд адлы бир нәфәрлә евләниб ораја көчмүш вә 1962/64-чү илләр-дә Шамахи рајонунун Шорсулу кәндиндә вәфат етмиш-дир. Һазырчаваб, мәзәли һадисәләрә бәдаһәтән сөз гошан, хошхасијјәт, күләрүз вә меһрибан бир гадын олмушдур. Уча бојлу, буғдајы рәнкли гадын әр киши киши тәсәррүфатда ишләмиш, јахшы әл габилијјәтинә малик олмуш, һәмкәндлиси гадынлар киши паләз-халча да тохумушдур.

Әри Әләскәрин сары шалвар кејиб, гоншу кәндләрдә иш ахтармасы вә ја башга әмәлләри аиләдә, дост ара-сында ширип күләш доғуран вә бәдаһәтдән дејилмиш миниатүрләрин јаранмасына сәбәб олмушдур:

Ај сарышалвар Әләскәр,
Евиндә талвар, Әләскәр,
Хилмилдә иш олмаса,
Бадама јалвар, Әләскәр!

Јаху:

Паһол Дурду Әләскәр,
Һортда өүрдү Әләскәр,
Шорба кеч бишиб дејән
Бизи гырды Әләскәр.

Набырлы Ашыг Чанәли, Ашыг Нүмбат, Әнкәхаранлы Ашыг Ибраһим, губалы Ашыг Искәндәр, Ашыг Мәммәд вә башгалары илэ гаршылашдығыны, бир сыра һаллар-да үстүнлүк газандығыны ел арасында сөјләјирләр. Тәәссүф ки, ше'рләринин чоху ағызлардан топланма-мышдыр.

ГОШМАЛАР

1

Үздүм гәввас кими сөз дәрјасында
Игбалым арзумла һеч тән олмады.
Мин-мин көнүл тикдим абад ејләдим
Көнүл сарајымы тикән олмады.

Мәнә гисмәт олду елә бир дөвран,
Нә инсаф јох, нә әдаләт, нә диван.
Һаггы көрдүм кетди наһагга гурбан.
Дуруб һесабыны чәкән олмады.

Пулү намус билди азғын ағалар,
Пејсәри пијлиләр, гарны јоғунлар,
Дин-имандан көп ејләјән моллалар
Өзләриндә иман нәдән олмады?

Јорду ели човушларын чыр сәен,
Бешачыланды кәндхуданын силләси.
Нечә јанды касыб-кусуб дәдәси,
Әршә чыхды, ајырл едән олмады.

Гәриб сајылсам да доғма елимлә,
Ајдынды аләмни сирри көзүмдә,
Ел дәрдини кизли чәкдим синәмдә
Бадам, һејиф, ашкар билән олмады.

Хәстә идим, апардылар Бајыла,
Севиндим ки, хәстәликдән ајылам.
Һәр нә дава версән она гајылам,
Аман һәким, сәндән имдад истәрәм.

Чағырдылар һәким кәлди јаныма,
Чатан кими әл атдылар ганыма.
Ләрзә дүшдү бу үзүлмүш чаныма,
Аман һәким, сәндән имдад истәрәм.

Доктор Бәдир бахды мөним вәзимә,
Бирчә дәјгә көзүн дикди көзүмә,
Јумшаг дөшә гојма хәстә әзилә
Аман һәким, сәндән имдад истәрәм.

Аман һәким, аллам сәнин гаданы,
Евдә гојдум мән икичә наданы,
Кәл инчитмә бу күн хәстә Бадамы,
Аман һәким, сәндән имдад истәрәм.

Чағыррам гоһуму, бачы, гардашы,
Букүнкү күнүмдә јанымда кәрәк.
Кәтирмәдим кәлин, гурмадым пәрдә,
Гардашым әлиндән дүшмүшәм пәрдә.
Азарым вәрәмди, јыртылыб пәрдә
Букүнкү күнүмдә јанымда кәрәк.

Кејмәмишәм ипәк, кејмишәм кәтан,
Кејинә либасын о јазыг атам,
Һаны бир гардашым әлимдән тутан.
Букүнкү күнүмдә јанымда кәрәк.

Бадамам дәрдимә тапылмаз чара,
Көзүмдә јох зәрбаф, гановуз, хара,
Аллаһы чағырыб јалваррам јара
Букүнкү күнүмдә јанымда кәрәк.

Хәстә јатағында анајнан бачы
Бу күнкү күнүмдә јанымда кәрәк.

АШЫГБИЛАЛ

Биләјдим севдијин, нишанлыи кымди
Јарашырмы сән тәк чанана, Бадам?
Заманын гәһриндән, бәд адәтләрдән
Јохса сатылмысан јамана, Бадам?

БАДАМ

Чалыш хош сөз сөјлә, көнүл шад ејлә,
Ејһам сөз нә лазым ганана, Билал?
Бу күн һәчв дә десән гәбулду, елә,
Чүн биздә һөрмәт вар меймана, Билал!

БИЛАЛ

Сәнин сорағыны алдым елиндән,
Шикајәтин чохду дөврүн әлиндән,
Ганун биләр әһли-һалы дәриндән
Мән олмушам елчин јанан, а Бадам!

БАДАМ

Кәл көјнәтмә јараларым бирбәбир,
Котан нә билир ки, гајыш нә чәкир?
Хан, бәј, ковха, молла һәрә бир әмир,
Гара кәлсин белә заман, а Билал!

БИЛАЛ

Билалын гәлбини сән етдин шан-шан,
Ајылар бу елләр, галхар јухудан
Шад күн кәләр, гәмли күнүн даһынчан
Бу сөзләрим һахды, инан, а Бадам!

БАДАМ

Бизләри һеч јердә сајмырлар адам,
Касыбча бир гызам өзү Набурдан,
Елчин ағсагалсан, елә атасан
Јетир дәрдләrimi һәр јан, а Билал.

АШЫГ НИЗАМ

А сөзү гыз, ач де балын, даныш бир,
Мән сәни султана, хана вермәрәм.
Сәни шух јаратмыш гүдрәти-гадир,
Чан ичиндә һеч бир чана вермәрәм.

БАДАМ

Сона кәлдә кәзәр, бүлбүл күл бағы
Чәмәһими јүз чана вермәрәм.
Даз дүзләрдә сахсағанын ојағы,
Сахсағана кәлдән сона вермәрәм.

НИЗАМ

Гәрибәди, зәнән нәди, сөз нәди?
Сән билмәсән хара нәди, без нәди.
Каламларын чох дајазды, үздәди.
Горхма, сиррин гејри јана вермәрәм.

БАДАМ

Һәгиги ашыглар һәчвә чан атмаз,
Көнүл јыхмаз, биһудә ган гаралтмаз,
Зәнән өзүн сән кишијә тај тутмаз,
Мән саф сөзү бош лисана вермәрәм.

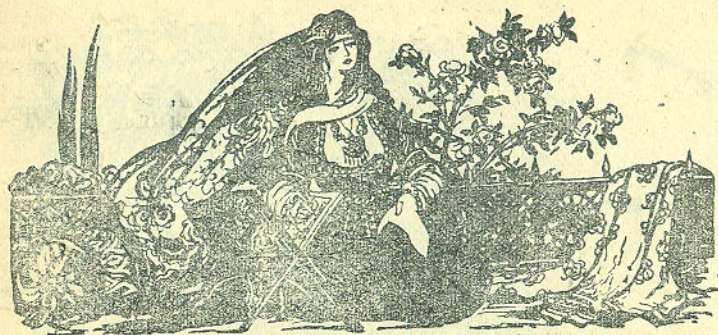
НИЗАМ

Низам дејәр: нә хофлусан, нә үркәк,
Бешкүнлүк дүнјада кеф-дамаг кәрәк.
Мән дөнүрәм сәнтән, дөнмәјир үрәк,
Фүрсәт дүшүб һеч һәдјана вермәрәм.

БАДАМ

Бадам дејәр: зәнән, киши мәрд ола,
Папаг дејил башдан-баша гојула,
Мәрд оду ки, Нәсими тәк сојула,
Кет, кәлүмү һәр надана вермәрәм.

АШЫГ СЭНЭМ

Балакән районунда Күлүзән кәндиндә дүнјаја кәлмиш, орада да вәфат етмишдир. Ашыг Сәнәм узун өмүр сүрмүш, 1928-чи илдә 1 Ашыглар гурултаында өз тамбуру илә иштирак етмишдир. Сәнәм бу йерләрдә Муғал адланан Азәри тајфаларындан бири арасында јайылмыш «һајла кечәләри»нин иштиракчысы олмушдур. Ел шәнликләринин севимли ашығы күлли мигдарда һајлабајаты гошмушдур. Бунлары көзәл, мәләһәтли сәси илә, чалдығы танбурун мушајиәтилә охумушдур. Гәдим мусиги аләтләримиздән олан танбурда, «чај дашы, чајлаг дашы» вә с. кими ел һаваларыны мәһарәтлә ифа едән Ашыг Сәнәм јарадычы сәнәткар олмушдур.

БАЈАТЫЛАР

Чар јолуна кәләсән,
Әскәр палтары кејәсән,
Кағыз јазыб јолларам,
Гум кәндиңә кәләсән.

Бу дәрә узун дәрә,
Јазылубдур дәфтәрә,
Бурда ишим дүзәлмир,
Мән кедирәм сәрдәрә.

Ај доғубду бизләрә,
Гулаг верүн сөзләрә,
Бу чаным гурбан олсун,
Јалғыз галан гызлара.

Ашыглара, сазлара,
Тамбурда готазлара,
Бу чаным гурбан олсун
Кәлииләрә, гызлара.

Гушларың чүрә-чүрә,
Учар кедәр һундүрә,
Гыз, мәнимлә достлуг ет
Дүшмәнләр һүрә-һүрә.

Намаз гылдым сүннәтә,
Адам салдым миннәтә.
Атаны илан вурсун,
Анан кетсин чәннәтә.

Оғлан, отур даш үстә,
Јумру папаг баш үстә,
Оғлан дејәр: «бир өпүш»,
Гызлар дејәр: «баш үстә!»

Бир чүт гуш вар күл үстә,
Бир чүт көз вар јол үстә,
Аллаһ, мәнн өлдүрмә,
Тојум вардыр ил үстә.

Бу кечә зијан кечә,
Јар бојун әјән кечә,
Чәсәддә чанмы галар
Әл-әлә дәјән кечә?

Лампа үстүндә шүшә,
Күл үстүндә бәновшә.
Илаһи, јада салаг,
Бәлкә севән јар дүшә.

Ај гыз, адын Сәлминаз!
Кағыз верим, отур јаз!
Икимизин тоју вар,
Үстә кәлән гара јаз.

Әл жаңлығы ачылмаз,
Сачағлары сачылмаз;
Бу мәним сөнмүш көјлүм
Жар көрмөсә ачылмаз.

Бу дашдан ашмағ олмаз,
Кағыздан башмағ олмаз.
Күсүлү жар өтүрдүм,
Даһа барышмағ олмаз.

Суја кедән сары гыз,
Сары көјнөк, сары гыз.
Көзлөри шаһ алмасы
Өзү дүңја малы гыз.

Жарым көзмә ал күндә,
Чыхыб отур балкунда,
Өмрүнә дуачыјам
Әл көтүрүб һәр күндә.

Жарым, үзүндә зәрлә,
Дүшмүшәм мән бу дәрлә,
Валлаһ дөзә билмирәм
Жарым олмајан јердә.

Дағларда, мешәләрдә
Шам јанар шүшәләрдә.
Сән кирдин јар гојнуна,
Мән галдым кушәләрдә.

Дәрјалар үзә-үзә,
Үзүбән чыхдым дүзә,
Бир аллаһ көмөк олсун
Бу бизим икимизә.

Мән кедирәм о үзә,
Гајыдаг чыхаг дүзә,
Ај гушлар, сиз шад олуң
Мешәләр галыр сизә.

Жарымын ады Мирзә,
Көндәрмишәм Тифлисә,
Совгатын истәмирәм,
Сағлыры көлеин бизә.

Тутдум бағы шәрикә,
Дишләдим, олду ләкә.
Нечә јаман олурмуш,
Жар олмајан мәрәкә.

Јағыш јағыр үстүмә,
Хәбәр апар достума.
Әкәр мәни севирсә,
Сајә салсын үстүмә.

Әлиңә чан әлиңә,
Тамбурун беш телиңә,
Ач голларың сармашым
Сәнин инчә белиңә.

Дүшдүм дәрја дибинә,
Әл узатдым күлүнә,
Күлүм шејтан олубду,
Бир чатмадым сирринә.

Кәлиңә бах, кәлиңә,
Сармашајдым белиңә,
О гызың инчә бели
Һачаг дүшәр әлиңә?

Тамбур чалыр симинә,
Дүшмүшәм һәвәсинә.
Бир нечә һајла дејим,
Жарымың һәвәсинә.

О палутун тиринә,
Бир чатмадым сирринә,
Галанла ишим јохду,
Гурбан олум биринә.

Су кәлир галха-галха,
О гызың ады Залха,
Бу күн бир јар севмишәм
Гардашдан горха-горха.

Ај Сәнәм, галх ајағал
Су долдур, галх ајағал,
Илләр хәстәси маным
Жар кәлди, галх ајағал

Ағач башында габаг,
Жарпағы табаг-табаг,
Сизин кими шејләрин
Ағзына бир шапалаг.

Ағачдан кәсдим будаг,
Јерә дүшүнчә тутаг,
Бундан бизә јар олмаз,
Кәл тәзәдән јар тутаг.

Дәф чалан назик бармаг,
Башында гызыл гармаг,
Гыз, сана лајигдими
Мәни бу дәрдә салмаг?

Тамбур чалан тәк бармаг,
Кәмәрин гызыл гармаг,
Оғлан сана ејибди
Мәни севиб, ону алмаг.

Бу кечә тој олачаг,
Гыз-кәлин ојнајачаг,
Илан вурмуш анасы
Гызыны гојмајачаг.

Дәрјада гызыл балыг,
Үстү көј, алты ганыг.
Чох истәдим кәлмәдин
Чаныма гојдун јаныг.

Ај кедиб батан јердә,
Чан-чана гатан јердә.
Ағ үзүндән өпәјдим
Сармашыб јатан јердә.

Ај доғду батан јердә,
Чан-чана гатан јердә,
Доста јадикар вердим
Јахындан өтән јердә.

Дәрјанын о үзүндә,
Ат ојнатдым дүзүндә.
Ики мураз истәдим
Бири галды көзүмдә.

Сејрәчин о үзүндә,
Чејран отлар дүзүндә,
Гоша халлар көрмүшәм
Јарымын ағ үзүндә.

Хәнчәрин бағы гасма,
Тасмадан гојун асма!
Дүшмән дили чох олар,
Нәр дилә гулаг асма!

Јағыш јағар Ширвана,
Күн доғар нәр бир јана,
О дејилми јар кәлир
Шам кими јана-јана?

Дағларын булағына,
Көјнәјин золағына,
Мәмәләрин ағзыма
Үзүн дә ки, бир јана.

Сәһәр кетдим дүкәнә,
Саташдым күл әкәнә,
Мәним горхум ондалы
Јарсыз өмрүм түкәнә.

Мәсинә, чан мәсинә,
Ағ голун дүјмәсинә.
Бу чаным гурбан олсун
Баламын кирвәсинә.

Гарадағын башына,
Гурбан олум гашына.
Гырмызы дөшлүк олуб
Сарылајдым дөшүнә.

Чыхдым булаг башына,
Бахдым евин тушуна.
Бир нишанлы гыз көрдүм
Охшар чәннәт гушуна.

Атылар топ гошуна,
Вурулар мәрд башына.
Нә инсафсыз забитди
Бахмајыр көз јашына?

Җарымын зүлфү гара,
Аң үздә зүлфү гара,
Һәр ким мана еләсә,
Тапшыррам зүлфүгара.

Чыхдым һүндүр чинара,
Хәбәр юлладым Чара,
Мөндән чох салам олсун,
Севдијим әзиз јара.

Биз һара, бура һара?
Бизи салдылар тора,
Бизи тора саланы
Имансыз кетсин көра.

Сејрана кедән олса,
Гызыл күл көрән олса,
Јазыб кағыз көндөртрәм
Достума, кедән олса.

Тамбурун үзү тахта,
Икимиз бир өтагда,
Мән нә чарә еләјим
Аллаһ вермәјән бахта!

Һајлаја кирдим баға,
Гызыл күлү дәрмаға,
Гызыл күл дә бәһанә,
Севән јары көрмаға.

Тулланыб кирдим баға.
Башым дәјди јарпаға,
Горха-горха кедирлим
Көзүм саташды саға.*

Ағач башында гарға,
Ағзым долү говурға,
Сизин кимин шејләри
Јолда мана бујурға.

Әл вурарам гашыға,
Сөз дејәрәм ашыға,

Мән сәни алачағам
Евимә јарашыға.

О гыза бах, о гыза,
Чәпәрдән бахыр бизә,
О гызы мәнә вермәсәз
Ахирәт олмаз сизә.

Көјдәки дан улдуза,
Маралдакы бујнуза,
Һејиф дәјүл о шаһбаз
«Һәсән» дејән донгуза?

Мән ашыг күл аланда,
Күл битәр Күләланда,
Јарым јадыма дүшәр
Әлимә күл аланда.

Отурмушдум бинәдә,
Тамбур чалдым синәдә,
Үч илдән бир көрсәм дә,
Унутмарам кенә дә.

Әзизим күл үзәнә,
Күн дүшдү Күлүзәнә.
Сәнәми көрмәк истәсән
Кәлкинән Күлүзәнә.

Ај гарашалвар оғлан,
Үзүндә хал вар, оғлан!
Анам сәнә гыз вермәз,
Кәл она јалвар оғлан.

Самавар дуран јердә,
Пучуну буран јердә,
Әт кедир, сүмүк галыр
Гочалыг кәлән јердә.

Ај гыз чыхма чәкилә,
Ипәк көјнән сөкүлә,
Бахмагнан көзмү дојар
Сәндә олан шәкилә?

Сәнәм әли чағырыр,
Сијаһ тели чағырыр,

* Саға — «сәнә» дәмәкдир.

Синәм үстә эзраҗыл
Дилим җары чагырыр.

Кечирәм Күр үстүндә,
Мин аты сүр үстүмдән,
Мән өлүрәм гәдәрсиз
Ағлама дур үстүмдән.

Тамбурун једди бәнди,
Базардан алдым гәнди,
Кор олајды көзләрим
Көрдү, үрәјим јанды.

Охујан Сәнәмдими?
Көзләриндә нәмдими?
Көрәнләрдән хәбәр ал,
Әввәлки Сәнәмдими?

Ағ папаг кејән молла,
Дајан, сөз дејән, молла!
Арзуманын олмасын
Кәбиним кәсән молла!.

Дағлар башы долама,
Бәјләр кедир салама.
Јар өзү бостанчыды,
Мәндән истәр шамама.

Ашигәм Күләндама,
Шеһ гонуб күл әндама.
Бир тафта көјнәк олам
Јапышам күл әндама.

Күн чыхыбды јолума,
Кәмәр бағла беләмә,
Гыз, сәнин ағ мәмәни
Алајдым сағ әлимә.

Базардан алдым кағыз,
Панирос гој јара, гыз!
Ох, сана гурбан олум
Инчәбел, гарајаныз!

Сән мәним овум, ај гыз,
Чахмағым, говум, ај гыз.

Јолдашыма кәлсәнә
Гурбанын олум, ај гыз.

Истол үстә синимиз,
Бирди, ај гыз, динимиз.
Севән јар кедир әлдән
Нәди онда күнүмүз?

Кетдим көрдүм Ганығы,
Сулары буланығы,
Өлсәм дә јаддан чыхмаз
Әзиз јарын јанығы.

Пәнчәрә ај ишығы,
Олдум елләр ашығы,
Кедибди, кәләр тапар
Мәһләмин јарашығы.

Гојун-гузу гарышды,
Чаван чаным алышды,
Сән Шәкидә, мән бурда
Бу нечә исмарышды?

Јар көјнәји биздәди,
Дүјмәләри дүздәди,
Кетдим јары көрмәје,
Дедиләр: Тифлисдәди.

Әлимдәки сазымдыр,
Сазым мәнә лазымды.
Күлүм олмајан јерләр
Мәнә нәјә лазымды?

Бу кечә нә кечәди?
Ај үлкөрдән учады.
Шејх олуб бир биләјдим
Јарын һалы нечәди?

Архалығын алдымы?
Гырағлары шалдымы?
Гоншудақы Машонун
Додағлары балдымы?

Јол илән кәлән вармы?
Ојнајыб күлән вармы?

Итирмишәм жарымы
Јерини билән вармы?

Үзүм вармы үз кими?
Көјдәки улдуз кими.
Ај гыз, мәмән чыхыбды
Газараглы гөз кими.

Гара атын јалманы,
Көјә атдым алманы,
Ојнатмагчын истәрәм
Гојнундакы алманы.

Көлдү күлүн заманы,
Ај чанымын чананы
Бирчә кермәк истәрәм
Узагдакы чаваны.

Јарым алдатды мәни,
Гүрбәтә атды мәни.
Ана, јаздыгын кағыз
Јамаң ағлатды мәни.

Гарғы тәк ојдун мәни,
Соған тәк сојдун мәни.
Нә көлкәдә бәсләдин,
Нә күнә гојдун мәни.

Алма тәк сојдун мәни,
Јемәмиш дојдун мәни.
Нәди кунаным мәним,
Јандырыб ојдун мәни?

Төкәрәм ган-јашыны,
Гаралдыр гыз гашыны.
Билмирәм ки, һардады
Көзүмүзүн ишыгы.

Архалыгын астары,
Көјнөјин ғыласлары,
Ол худа ајырмасын,
Бизни тәки достлары.

Көзләрини эил гәдәри,
Гашларын мил гәдәри.

Һәр сабаһ үзүн көрсәм,
Ачыллам күл гәдәри.

Бу јолун ики гаты,
Сәллим бурахдым аты.
Чох да баһа демәрәм,
Јүз манатды ғыјматы.

Истәканын јарысы,
Ичдим галды јарысы,
Бир кечә гонаг сахла,
Инсаф динин јарысы.

Самаварын сарысы,
Ичдим галды јарысы,
Јарыма көз вуранда
Кедир көзүм гарасы.

Һајла һајланын башы,
Һајла билмәјән нашы,
Һајла билмәк јахшыдыр,
Гәриб јерин јолдашы.

Јолдашым, һајла дејәк,
Сојуб кәмијин јејәк.
Бизә һамысы бирди,
Сәнә һансыны дејәк?

Гар јағыр күрәк-күрәк,
Дамлары дирәк-дирәк,
Гоншуда бир гыз көрдүм.
Өпмәјә үрәк кәрәк.

Бу күн бајрам еләрик,
Бағда сејран едәрик,
Јар бајрама кәлмәсә,
Бајрамы тәрк еләрик.

Кәл отуруб чај ичәк,
Көј ғыласдан дон кејәк.
Играр үстә дурмага
Гур'ан кәти анд ичәк.

Бармағында бир үзүк,
Сағ голумда биләрзик,

Мән она гурбан олум
Бојнумдан бели назик.

Тамбурун тели назик,
Гол үстө чүт билэрзик.
Жара нишан вермишәм
Гырмызы гашлы үзүк.

Самавар үстө чајник,
Жарын олсун урадник,
Дур шикајетө кедөк,
Диван гурсун началник.

Шишөдөки набатам,
Дөшүндөки саатам,
Жар мөни әлдөп гојмаз,
Мән ајры бир Набатам.

Тахт үстүндө јатмышам,
Әлимдө шам тутмушам,
Јадыма јар дүшүбдүр
Дүнјаны унутмушам.

Ај мәним молла жарым,
Јајлыгы јолла жарым!
Мана көлө билмирсән
Кағыз јаз јолла жарым.

Бағда бағбанын оллам,
Сахла бағбанын оллам,
Әкәр көндүн истәсә
Кәлиб гурбанын оллам.

Хәнчәrimi бағларам,
Дүшмәнләри дағларам.
Јадыма јар дүшөндө
Тифил кими ағларам.

Ај мәним нечә јарам.
Сызылдар кечә јарам.
Сән билмә, аллаһ билир
Мән сәнә нечә јарам.

Устулла отурмушам,
Ағыр сөз көтүрмүшәм,

Гур'ан кәти әл басым
Јардан әл көтүрмүшәм.

Зәрлијәм зәрд олмушам,
Гүссәдән дәрд олмушам.
Гүрбәтә кәлән күндән
Бијабәнкәрд олмушам.

Гара газан асајдым,
Алта чырпы басајдым,
Сөзүндән дөнән гызы
Сачларындан асајдым.

Талаһа јол салајдым,
Хырманы бол салајдым,
Мән истәјән көзәлин
Гојнуна әл салајдым.

Гашлары гәләм-гәләм,
Пулум јох сәни алам,
Сәни күрчү апарсын,
Мән кәлиб сатын алам.

Дағын этәјиндәјәм,
Күлүн бутағындајам,
Өлсәм дә фикри јохдур.
Жарын отағындајам.

Алма версә јејәрәм,
Ипәк версә бојарам.
Үч күн чөрәк јемәјиб
Сәни көрсәм дојарам.

Палутун јери мәнәм,
Торпагда чүрүмәнәм,
Кәлсинләр зијарәтә,
Гызларын пири мәнәм.

Тамбурун тели мәнәм,
Ширваның јели мәнәм,
Кирәјдим гыз гојнуна,
Чәннәтин күлү мәнәм.

Хәнчәрин дәсти мәнәм,
Ғалдыран үстә мәнәм,

Севким элимден кетсә
Дуңяны истәм нам.

Дағыстан тунчу мәнәм,
Күн дүшсә инчимәнәм,
Сән мөндән инчисән дә,
Мән сәндән инчимәнәм.

Су үзүндә үзмәнәм,
Һәр ситәмә дөзмәнәм,
Мән сәна бәнд олмушам,
Өлмәмеш әл үзмәнәм,

Евчијини бәзәрәм,
Дөрд дөврәсин кәзәрәм,
Сәни сәдә көрмәсәм.
Гапына даш дүзәрәм.

Дагдан-дага кәзәрәм,
Гушлара дил јазарам,
Бир гуш мөни алдатды,
Даһа гушдан бәзарам.

Һүндүр евләр кәзмәрәм,
Хырда габлар дүзмәрәм,
Мөлла јада дүшәндә
Баллаһ күләр кәзмәрәм.

Кедирәм јол үстәјәм,
Бүлбүләм күл үстәјәм,
Әзрәјыл, алма чаным
Нишанлы, тој үстәјәм.

Бу јолу јүрүјүрәм,
Гар кими әријирәм,
Јарым, сәнин дәрдиндән
Өлмүрәм, чүрүјүрәм.

Ираг јердән кәлирәм,
Јар, дәрдиндән өлүрәм.
Әкәр мәним достумсан
Һазырдыг көр, кәлирәм.

Јол узуну кедирәм,
Билмирәм нә едирәм.

Ај гыз, сәнин дәрдиндән
Баш көтүрүб кедирәм.

Кетмә-кетмә, кәлирәм,
Сән кетсән мән галырам,
Јарым сәнин дәрдиндән
Чан үстәјәм, өлүрәм.

Јазы јаза билмирәм,
Гара поза билмирәм.
Вәтән орда, мән бурда
Ајры дөзә билмирәм.

Ағ алманы атајдым,
Атыб әлдә тутајдым,
Ај гыз, никаһлын олуб
Бирчә өмүр јатајдым.

Түфәнк олуб атајдым,
Бир мәнзилә чатајдым,
Дөшүн үстә баш тојуб,
Ширин јуху јатајдым.

Нахырда ағ инәјим,
Ағылда сағ инәјим.
Көмүрдән гара јанды,
Кағыздан ағ үрәјим.

Баға су дүшдү нејним,
Тәнәк су ичди нејним,
Аллаһ пәј пәјләјанда
Мәнә бу дүшдү нејним.

Тамбур саз олду нејним?
Өрдәк газ олду нејним?
Мән бир азара дүшдүм,
Сәбәб гыз олду нејним?

Дивардан тамбур асдым,
Ај мәним әзиз достум,
Һәр нә дедим, сән дедим,
Мән нә дедим, сән күсдүн?

Папрусу чәкәр достум,
Додағы шәкәр достум.

Сән папрусу чәкәндә
Мән сәнә нөкәр достум.

Бармагы үзүк жарым,
Голу биләрзик жарым,
Әжил үзүндән өпүм,
Додагы назик жарым.

Бу јолдан ишләјөјдим,
Хәнчәр күмүшләјөјдим,
Ешг илә јары севиб
Үзүндән дишләјөјдим.

Зәрнә јолун дүз көрдүм,
Бир гәмзәли гыз көрдүм,
Сачлары үч јүз манат
Нәлә мән учуз көрдүм.

Фајтонда отур достум,
Көзләри лоту достум.
Мән сәнин һалалынам
Фарағат оту, достум!

Бармағындан чыхды ган,
Мән анд ичдим, сән инан.
Кәлиб јадыма дүшдү,
Сәнинлә кечән заман.

Јолумуз гаратикән,
Кимдир папирс чәкән?
Гара гашлы олмусан,
Мәни јандырыб төкән!

Чәпәр басма, ај оғлан!
Јолум кәсмә, ај оғлан!
Мән өзкәнин малыјам,
Сән тәләсмә ај оғлан.

Фајтон кәлир јолујнан,
Бүлбүл ојнар күлүјнән.
Аллаһа бары достум
Мәни сахлар дилијнән.

Чөлдә тутдум бир чејран,
Мән сәнә олдум һејран.

Әжил үзүндән өпүм,
Һүрүнүн гызы Мәрјәм.

Мән кәлирәм ирагдан,
Чыхды күлүм булагдан,
Қаш адымы сорајдым,
Бал сүзүлән додагдан.

Гызыл кәмәр тахарсан,
Өз чанына бахарсан,
Бир азча сәбир ејлә,
О зүлүмдән чыхарсан.

Ағ алманы сојмазсан,
Халг сөзүнә ујмазсан,
Чох е'тигад ејләрәм,
Сөзүм јердә гојмазсан.

Ај гыз, мәним пайымсан,
Көј үзүндә ајымсан,
Мән сәни чох истәрәм
Јахшы мәним тајымсан.

Сарајда түтүн дүзән,
Гәләм, гаш, көзләр сүзән,
Көзүм сәнә дүшүбдү,
Көјнәји чохлу дүзән.

Самавары гуркинан,
Бурғусуну буркунан,
Әкәр мәним јарымсан,
Кәл гаршымда дуркунан.

Су кәлир ахмаг илән,
Гајалар јыхмаг илән,
Көзәлдән көзмү дојар
Көз илә бахмаг илән?

Тамбур илән, саз илән,
Өрдәк илән, газ илән,
Бирчә кечә јатајдым,
Севдичијим гыз илән.

Папрусу чәкмәкинән,
Гутуну әймәкинән,

Ај достум, кәл җахына,
Җандырыб төкмәкинән.

Марал чыхды җамышдан,
Бујнузлары күмүшдән,
Әзиз достум пај сахла,
Гојнундакы җемишдән.

Мән кедирәм Агдашдан,
Папагым дүшдү башдан.
Сән деҗибән кәлмишәм,
Олдум гоһум-гардашдан.

Мән кәлирәм Агдашдан,
Сән кирпикдән, мән җашдан,
Нә атам јох, нә анам,
Җаранмышам ағ дашдан.

Очага газан асым,
Алтына одун басым,
Мән бурда һајла дејим,
Сиз ордан гулаг асын.

Әзизим һара кәлсин,
Зүлфүнү дара кәлсин,
Мәнсиз бајрам еләсән—
Бајрамын гара кәлсин.

Боз атын бојламасын,
Чәк башын ојнамасын,
Кәлирсән сәһәрдән кәл,
Үрәјим ојнамасын.

Папрусу җандыарсан,
Асанча гандыарсан,
Ај инчә белли җарым,
Нә мәни җандыарсан?!

Лампаны алышдырсын,
Шишәни җапышдырсын,
Әзиз җарым күсүбдү,
Бир аллаһ барыгдырсын.

Бу фәјтон бизим олсун,
Топлары гызыл олсун,

Биз аласы гызлары
Өмүрү узун олсун.

Тәнәк әкдик бағ олсун,
Бағ артырдым дағ олсун,
Бир нечә һајла дедим,
Ешидәнләр сағ олсун!

Истәканын ағ олсун,
Ичи долу җағ олсун,
Биз бурда һајла дејәк,
Ешидәнләр сағ олсун.

Тамбурун голу узун,
Голуна мәрчан дүзүм,
Җарым вар узагдады,
Мән буна нечә дөзүм?

Тамбурун сапы узун,
Чантајлар дүзүм-дүзүм.
Әјил үзүндән өпүм,
Сән мәним гүмрал көзүм.

Җамыш таладан азар,
Җар көрүб ағлым азар,
Мән бир көзәл севмишәм
Ачмамыш күлә бәнзәр.

Әзизим нәдән бағлар,
Пәрванә нәдән бағлар,
Әкмә намәрд зәмисин
Нә битәр, нә дан бағлар.

Әзизијәм баш бағлар,
Башын јујар, јаш бағлар.
Җарындан ајры дүшән,
Үрәјинә даш бағлар.

Бүзмә көјнәј бүзүлсүн,
Инчә белли үзүлсүн,
Сифтә кедән кечәси
Җардан әлин үзүлсүн!

Ағачдакы хурмалар,
Җыз, җахаңда дүјмәләр,

Гыз, үстүндө ган олар,
Гаш-көзүн аз сүрмөлө.

Су келир бэндэр-бэндэр,
Даглардан гары эндэр!
Дәрмансыз дөрдө дүшдүм,
Ал дәрманы тез көндөр!

Булахда беш јаха вар,
Күмүшдөн афтафа вар,
Марал гызын башында
Ипөкдөн алафа вар.

Ајагында мәси вар,
Гојнунда мәмәси вар,
Эл салыб инчитмәјин,
Онун да јијәси вар.

Дәрја сусузму галар?
Диби гумсузму галар?
Дүнјада сағ адамын
Көңлү јарсызмы галар?

Самавар долуб дашар,
О күл кимә јарашар?
О күл бизим олмаса,
Тамам даг-даш аглашар.

Ашағыдан су долдурур,
Јухардан буландырыр,
О јанда бир кәлин вар,
Валлах, мени јандырыр.

Пәнчәрәдә отду јар,
Јапынчыны көтдү јар,
Оба галын, јол ираг
Көр һа јана өтдү јар?

Чара кедән јардылар,
Гызыл күлү дәрдиләр.
Вар олсун бу ел-оба,
Јары јара вердиләр.

Бахдым ираг көрүкүр,
Чөлдә чыраг көрүкүр,

О достумун көјнәји
Золаг-золаг көрүкүр.

Бостанда јемиш олар,
Јемәмиш дәјмиш олар,
Оғланы дөрдә салан,
Гыз дејән өлмүш олар.

Јанашы беш отаглар,
Ичиндә гызыл тахтлар,
Бир-бир јадыма дүшөр
О кәлиб кечән вахтлар.

Дагда марал төк отлар,
Каһ сәс ејләр, каһ отлар,
Сәндән мәнә јар олмаш,
Мәним үрәјим чатлар.

Бу јол јоламы кедәр?
Чејран чөләми кедәр?
Онбешинә јетән гыз
Евдә јоламы кедәр?

Бу јолдан ханым кедәр,
Ардынча чаным кедәр,
Бир јөрдә јараландым
Мин јөрдән ганым кедәр.

Достум, башына кәләр,
Сүрмә гашына кәләр,
Бир нечә һајла десәм,
Сәнин хошуна кәләр.

Архалыға бичәрләр,
Гырағындан тикәрләр,
Мән сәндән сорушурам!
Түкү нәјлә сечәрләр?

Дама буғда сәрәрләр,
Чыхма бојун көрәрләр,
Сәнин сүмбүл сачында,
Һејкөлә бағ һөрәрләр.

Истәкәнә сал шәкәр,
Истамбул орду төкәр,

Яр јадыма дүшөндө
Үрөк жаныб ган төкөр.

Зэргала олду шөһәр,
Кээк биз ајры тәһәр,
Үзү гырмызы күлдү,
Гојнунун ичи көвһәр.

Гашларын гараданды,
Үаг бизи јараданды,
Гурбан олдуғум аллаһ,
Бу севда һараданды?

Буғдалар көклү нәди,
Јар севдим бир дәнәди.
Олмушам јар дәлиси,
Дејирләр диванәди.

Тамбурун тели лалды,
Базардан алдым балды.
Гызлара гурбан олум,
Көлинләр ајры малды.

Бу јолдан јол ајрылар,
Зүлмүндән тел ајрылар,
Намәрдлә јолдаш олан
Мәрддән дә тез ајрылар.

Кечә кечди чағырыр,
Хоруз чешти чағырыр,
Синәм үстә әзрајыл,
Дилим досту чағырыр.

Мешәдә дад шан көлин,
Гуршағы туршан көлин.
Әрин хорјадды сәнин,
Көл ондан бошган, көлин!

Мәһләдә битәр сөјүд,
Јарпағы көмкөј сөјүд,
Кичикмә бир јар севдим,
Худам, сән өзүн бөјүт!

Боз ат миндим, боз олду,
Јорға сүрдүм, тоз олду.

Гыз-јајлыгын дүшүмшүдү,
Мән көтүрдүм сөз олду.

Бухары гурум олду,
Јандыгча гурум олду,
Јолдашларын ичиндә
О гыза зүлүм олду.

Ағач јанды көз олду,
Әјри көсөј дүз олду,
Әзиз-јара, дејәсән,
Дәјән бирчә сөз олду.

Падноса әл вурулду,
Чарда мизан гурулду,
Јарым өтүб кедәндә,
Тифлисә тел вурулду.

Чара кедән бир јолду,
Бири сағ, бири солду,
Ики синән арасы
Дамаға кедән јолду.

Горугда гојун-гузу,
Гојуна вердим дузу,
Дөвләтә сусамајын,
Икидә верин гызы.

Базардан алдым гуту,
Ичиндә кәкликоту,
Дизин үстә баш гојум
Чимдикләмә, дүз оту.

Һүндүр дағларын дүзү,
Чанына ал бу сөзү,
Гәриб чаны јандырыр,
Чаванөлмүшүн гызы.

Үстүндәки аја бах,
Бу евдәки тоја бах,
Тојда јарым ојнајыр
Һалал олсун, боја бах!

Армуд ағачы бутағ,
Армуд дүшүнчә тутағ,

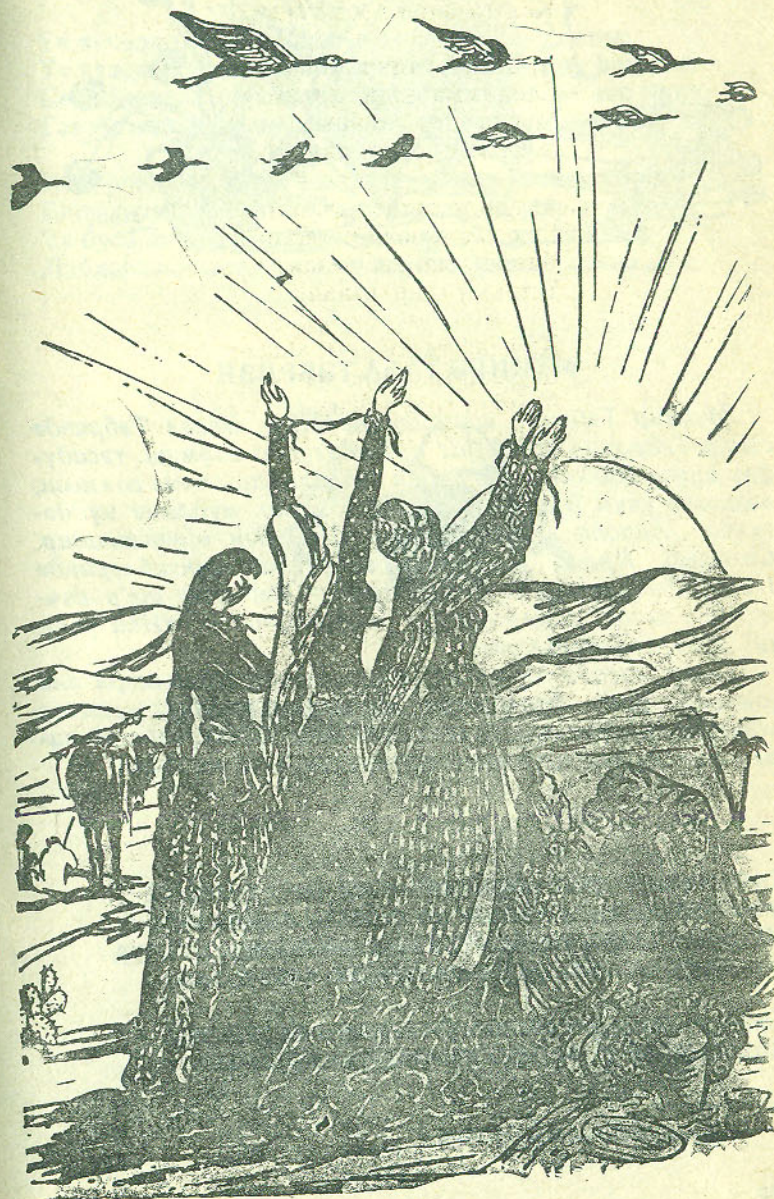
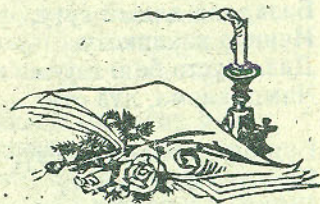
Көһнә җардан җар олмаз,
Кәл тәзәдән дост тутар,

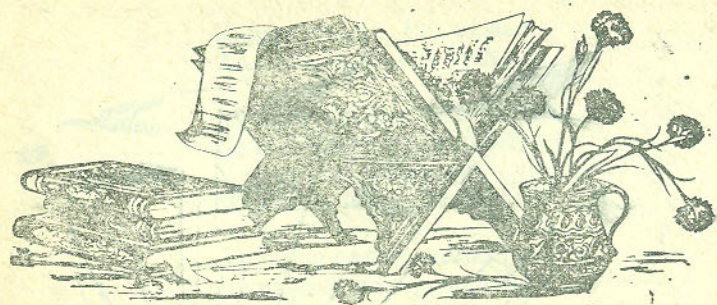
Ај доғду, гадир аллаһ!
Севдамыз нәди, аллаһ?
Мураз үстә галанын
Муразын җетир, аллаһ!

Ај доғду бәдир, аллаһ!
Бу сөзләр нәдир, аллаһ?
Чаваны чавана җазан
Үстәки гадир аллаһ!

Даныш, тамбурум, даныш,
Бир сән мәнимлә барыш.
Ачыбан голларыны,
Кәлиб бојнума сарыш.

Бухары пис олармыш,
Ландыгча нис олармыш,
Өзкә дәрдрә шүкүр,
Җар дәрди пис олармыш.

МҮНИРЭ ТАҢА ТЭБРИЗИ

Мүасир Тэбриз¹ шаирлариндэндир. Дэвэл Тэбриздэ сонра Тегранда эдэбијјат институтунда охумуш, тэсаду-фэн ајағы шикэст олдугундан тэһсили жарымчыг галмыш, муаличэ үчүн Вјанаја кетмиш, 2 иллик муаличэ мүддэ-тиндэ Европа эдэбијјатыны дэриндэн өјрөнмишдир. Сагалыб Ирана гарытмыш вэ Тегран мэктэблэриндэ Иран эдэбијјаты дэрсидемишдир. Бир нечэ ше'р мач-мүәси кәшр едилмишдир: «Сәркүзәшт», «Ики јол», «Мәздә» вэ башгалары.

Тазэл, гэсидэ вэ рубай кими классик шәкиллэри илэ јанашы, јени формалара да мурачијат едир; новатор шаир кими таныныр. Јүксәк исте'дада малик олан Мүни-рә Тәһанын бир нечэ инчэ мусиги әсәри да вардыр.

Үччә ал күл, үччә өпүш, көһнә мејдан үч пијалә!
Үч гијмәтли дөвләтимдир үч кечәлик варым илә.
Өмүрдән дә үчү кетди. Нә гәм, гәлбим инди хошдур,
Бу үччүкдән даһа үч јол диләјирәм, көнүл, һәлә.

Үч күн дүшдү һәсрәт илә јатағымын ағ јалына,
Додагларым үч бусәјлә говушду өз вүсалына.

¹ Тәрмүмә-едәни һидәјәтдир.

Дәрд чәкәнләр сиз сөјләјин, нә кунанын саһибјәм—
Үч чам илә учду һушум әбәдијјет хәјалына.

Үч кечәдән галды мәнә үч тәзә-тәр улу дастан,
Үч күл, өпүш, көһнә мејдан үч пијалә олду һәр јан.
Севкимиздән јаранмышды азад гәлбли үч нәр икид,
Гәзәбимиз, кинимизлә донуб, үч гәлб, донуб заман.

Кәл, јенә кәл, кәл үч дэфә о үч әзиз һәдијјәнлә,
Балышымда, јатағымда пәришан ол јенә мәнлә.
Үч бусәјлә хошһалланар јенә үч јол, үч ағ кечә,
Ләбларимә кәтир јенә үч пијалә, динлә, динлә...

МƏРЗИҖ ХАНЫМ ҮСКҮҖИ

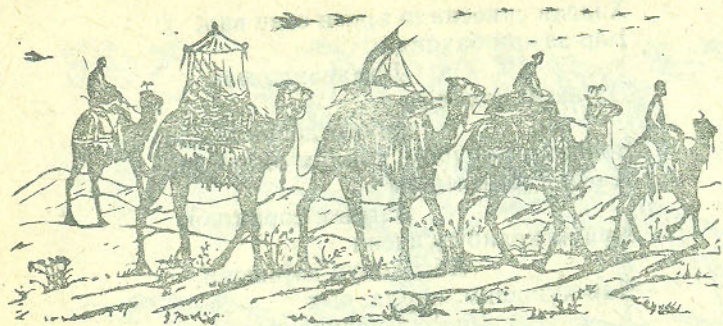
Мəрзəҗə ханым Əһмəди Үскуҗи 1945-чи илдə Тəбриз җахынлығында Үску ғəсəбəсиндə анадан олмушдур. Илк тəһсиллики доғма җурдунда вə Тəбриздə алдыгдан сонра бир мүддэт Үскуда мүғаллимлик етмиш, сонра синифли дүнҗаҗа, шаһ режиминə нифрэт һисси, ону азадлыг уғрунда чарпышанларын дəстəсинə кəтириб чыхармышдыр. Тəбризин бу чəсур ғызы кизли чəмијјəтлəрдə марк-сизми өјрəнмиш вə өјрəтмиш, дəфəлəрлə зинданлара атылса да, мубаризə əзминдэн дөнмəмиш, нəһајəт 27 җашында икэн 1972-чи илин мартында шаһ нөкəрлəрилə чарпышмада кəлак олмушдур. Əсəрлəри кизли шəраит-дə нəшр олунмушдур. Ше'рлəри, ингилабчы достлары ғə ингилаби мубаризəси һаггында хатирəлəри дəфəлəрлə چاپ едилмишдир. Əсəрлəрини Азəрбајҗан вə фарс дил-лəриндə җазмышдыр. Бир нечəсиндэн парча веририк.

1

Һәр заман баханда Дəмавəндə мən
Гоча дағ вугарла дəҗаныб
дуруп...
Кавəнин, Зəһһакын онда
изи вар,
Јени зəһһаклара кəһнə тарихдэн

Хəлгин синəсиндə ајдын сөзү вар.
Һәр заман баханда

Дəмавəндə мən,
Даҗағым чохалыр
киним дəриндир...
Зəһһакы кəрүрəм, кəнлүм одланыр,
Кавəни җадылырам
бағрым сəринлир.
Күнүм кедиб су ичсин
Абы донун дəјишсин,
Чан күнəшим, парла, чых
чаһан кəрүнсүн ачыг.
Ајлар, иллəр доланды...
Аһ.. Кəрдүјүм јухуму?
Заман нагга балыг тək
удду чочуглуғуму.
Кечəлəрим ајсыздыр,
Күндүзлəрим күнəшсиз
Өмрүм иллəрдэн бəри
бу чүр совушур сəссиз.
Нифрəт, сојуг, алданыш...
Көкү дибдэн гурујуб
сəадəтин, шадлығын.
Гаранлыг јығын-јығын...
Нə сону вар, нə диби.
Аһ, бу зүлмəт, кор зүлмəт
Кəмирмəкдə гəлбими.
Инди дəмирдэн түфəнк,
Һесабсыз фишəнк кəрək.
Халгын дөнмəз ешгиндэн
бурда даҗаг кəрəkдир.
Јурда даҗаг кəрəkдир.
Һәр кəs Күнəши севсə
атар башга севкин,
Јорулуб јолда галмаз.
Бəлкə лап өзүнү дə унудар,
јада салмаз
Кедəр, тапар Күнəши...
уча дағлар башында.

КӨЈЧӘК НӘНӘ

Бајаты сөjlәjән синәдәфтәр нәнәләрдәндир. Јевлах шәһәриндән алынмыш бир нечә бајатысыны китаба да-хил етмәји лазым билдик. Онларын руһундакы зарафат, шухлуг, нәчиб һиссләр әксәр бајатыларымыза хасдыр. Көјчәк нәнә мүасиримиз, әсримизин јашыды олса да, бајатылары классик бајаты хәзинәмизин инчиләрилә сәсләшир.

Боз атым боза-боза,
Бојнунда гызыл гоza.
Аста јери, чәр дәјмиш,
Јары батырдын тоза.

Боз ат, минәрәм сәни,
Јорға сүрәрәм сәни.
Мәни јара јетирсән
Мәхмәр чулларам сәни.

Бәнөвшәјәм гатарам,
Кол дибиндә битәрәм,
Көзләрәм, јарым көлмәз
Бојнум әјри тутарам.

Көјдән әләк асылыб,
Ичинә кул басылыб,
Көзәл гызын кәбини
Пис оғлана кәсилиб.

Архалығын чин-чини,
Өпүм ағзын ичини,
Кедибди, кәләчәкди,
Мәһләнин көјәрчини.

ҺӘЧӘР

Бәрдә районунда, Тәртәр чајынын сол саһилиндә јер-
ләшән Муғанлы кәндиндәндир. Халг поезијасынын ин-
чиләринә вағиф, дастанларымызы, нағылларымызы,
ашығ ше'рләримизи билән синәдәфтәрдир. Арабир ба-
јатылар да сөjlәдији олуб.

Башы бәлкәли дағлар,
Дибн кәлкәли дағлар
Көзләрим јол көзләјир
Бәлкә ел кәли, дағлар?!.

Еләми мей думалы,
Тутубду мей думалы,
Бүтүн кедәнләр кәлди
Бәс мәним Мейдим һаны?

Кәнчәдән кәл, Кәнчәдән,
Атын јесин јончадан,
Севдим, ала билмәдин
Белин сынсын, инчәдән.

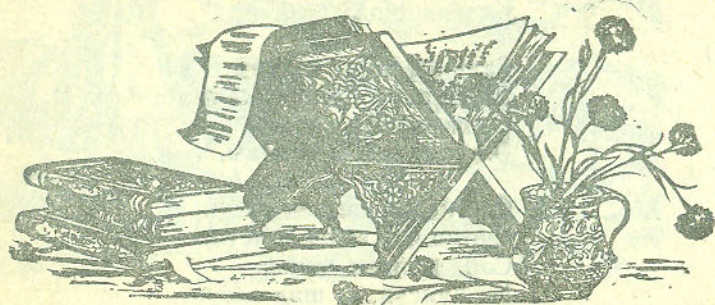
Гәлјанын оду кечди,
Од кәтир, оду кечди

Оғлун евләнсин, нәнә!
Көзәлләр оду кечди.

Гәлјаны бајаг чәкдим,
Долдурдум бајаг чәкдим,
Сәни бивәфа көрдүм
Әл үздүм, ајаг чәкдим.

Сән кедән ев шад олсун,
Сүрмә чәк гаша долсун.
Сәни мәнән еләјән
Нә күлсүн, нә шад олсун.

ЧЕЈРАН БАЈРАМОВА

(1896—1987)

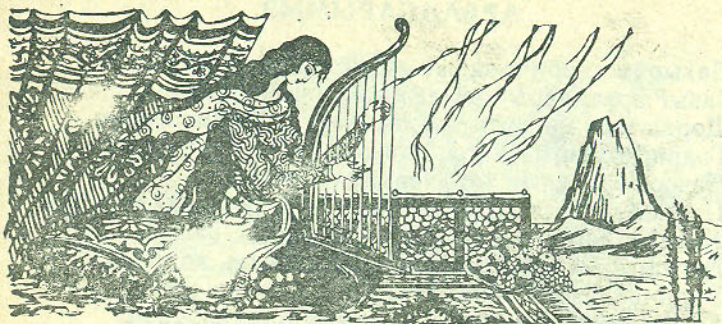
Көркәмли ингилабчы, 1919-чу илдән Коммунист партиясынын үзвү Чејран Бајрамова Губа районунун Зергова кәндиндә анадан олмуш, ағыр 1937—1938-чи илләрдә азаблар чәкмиш, мәшһур ингилаб гәһрәманы Әли Бајрамовун арвады, Азәрбајҗанда гадын азадлығы һәрәкатынын вә Әли Бајрамов адына мәдәнијјәт сарајынын јарадычыларындан бири, бәлкә, дә ән габагчылыдыр.

Чејран Бајрамова поезијамыз тарихиндә сатира вә јумора мұрачиәт едән бәлкә дә јеканә гадындыр. О, 1916-чы илдә бөјүк Сабирин тәҗсирилә Бақыда нәшр олунан «Тути» мәчмуәсиндә иштирак етмишидир. «Ханбачы» тәхәллүсүнү дә Сабирин «Чатлајыр, Ханбачы, гәмдән үрәјим» мисрасы илә башлајан әсәриндән алдығыны сөјләр, «ләгәбими дә устадымдан алдым» дејәрди. Бураја онун онларла сатирасындан «Тути» журналынын биринчи нөмрәсиндә чап олунмуш «Арвадларымыз» ады шыҗрини дахил етдик. Чејран Бајрамованын бүтүн сатирик, јуморлу шыҗрләри топланыб чап едилмәјә лајигдир. Неч олмаса јеканә јуморист гадынын—ағыр, фәциәли олдуғу гәдәр дә, шыҗрәfli һәјәт јашамыш—икид гадынын хатирәсинә бөјүк һөрмәт оларды.

АРВАДЛАРЫМЫЗ

Бахырам дөври-гезанын ишини фаш көрүрәм,
 Јазыг арвадларын өззаны дап јаш көрүрәм.
 Дәрди чох, мөһнәти чох, төһмәти чох чүмләсини
 Гәдри јох, гијмәти јох, һамыны күлбаш көрүрәм.
 Кечәси тар, күли хар, үрәки дәрд-гүбар
 Пуч олур, мән буларын өмрүнү, бирбаш, көрүрәм.
 Јашајырлар һамы зүлмәтдә, әсәрәтдә, вәли
 Бағлајырлар булары зәнчирә баш-баш, көрүрәм.
 Бирини һагғыны билмәкликә тојмазлар тамам,
 Гојмајан шәхсләрин башларыны баш көрүрәм.
 Охшадырлар булари чөлдә кәзән вәһшиләрә
 Әчәба! Әрләринин гәлбләрини даш көрүрәм.
 Бири ганмаз ки, үнас әһли кәрәк елм охусун,
 Белә ганмазлары мән шејтана јолдаш көрүрәм.
 Дејәсән чәһли әзәлдән вериб аллаһ булара,
 Нә исә мән бу мүсәлманлары чашбаш көрүрәм.
 Чалышан јохду гыла чарә бу нөгсанымыза
 Милләтин хадимини чүнки данабаш көрүрәм.
 Олачаглар булар, әлбәттә, чәһаләтлән әдәм,
 Билирәм, мән бу ишин ахырыны фаш көрүрәм.

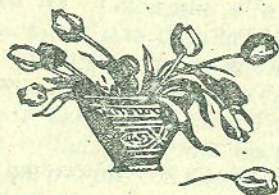

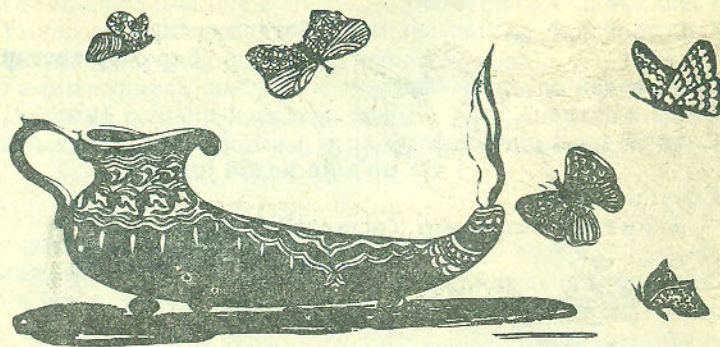
ШӘҖВАР РИЗВАНИ

Шәһвар Ризвани Чәнуби-Азәрбајчанда, мә'лум сәбәпләрә кәрә фарс дилиндә јазмаға мәчбур олан шаири-миздир. «Сајеһаји-аризу» (арзунун көлкәләри) адлы көзәл бир китабы чатыб бизә. Сон дөврләрин нәширидир. Шәһвар лирик, ашиганә ше'рләри илә Јахын шәрг, классик Азәрбајчан гәзәлхан шаирләринин јолу илә кедир; кичик, ше'р сөзүнүн өзү гәдәр хырдача, инчәчә мәнзүмәләри илә бөјүк, пак бир мәһәббәт тәрәннүм едир.

Әлимдәки меј пијаләм ичилмәди¹
Сөндү севки чилчырағын. Гәрибәди...
Чанда даһа нә рөвнәг вар, нә мәһәббәт,
Евин гонаг гәбул етмәз, јохдур тагәт.

¹ Төрчүмә едәни һидәјәтдир.

СӘҖӘР ӘРДӘБИЛИ

Сәһәр тәхәллүслү Һәмидә Раисзадә чағдаш чәнублу шаирәмиздир. Әслән әрдәбиллидир. Тәбриздә јашајыр. Иртича әлејһинә долғун мәзмунлу, бәдиш мәһәтдән дә камил әсәрләри дөври мәтбуатда чап олунур. Азадлыг ашигидир, ше'ријјәт, мусиги вурғунудур. Халғымызын ишыг дүшүнчәли гызыдыр.

ҲАБИЛ ГАРДАШЫМА

1

Кәдәрли көнлүмә одлу нәвалардан сәда¹ бәслә,
Мәни чәнли, уча дағлар далындан саз илән сәслә.
Долубдур сөз илән сазын,
Нәдир саз илә пәрвазын?
Нәвалардан күмандыр ки, гадынмы бәсләјир сазын?
Әтәш нагә² кедәм сәмтә
Тәрәбдән³ јол кәсир сазын.
Әбәд јурдунда чанланмыш нәвалардан, әзәл излә
әсир сазын.

¹ Сәда — чағырыш, һәјәчанландырма.

² Нагә — ана дөвә.

³ Тәрәб — севинч, шадлыг, фәрәһ.

Көтүр сазы гезэл бәслә,
Гезэлдән дә кезэл бәслә
Јенә сөзләрдә бәлләнмәз, мөһәббәтдән кәсирләр
бир эсәр-көстәр.

Јенә сөздән бәтәр көстәр.
Даныш сазлан,
Сәдагәт мәнзили бошдур,
Бу мә'ваја кедән јохдур.

Соруш саздан:
— Адамларда мүрүввәт, бәс нәдән јохдур?
Јенә ал әршәни¹, сазын дамарында доландыр, чал,
Јенә бир пис замандыр, чал!
Јенә зүлмәт дијарында таландыр, чал!
Амандыр, чал!!!
Јенә дустан јолунда,
бағлы галмыш көзләре хатир.
Үрәкләрдә галыб гәмбада² дөнмүш сөзләре хатир.
Гаранлыг, чәнли јолларда
тәриги³ дүзләре хатир,
думанлы көзләре хатир.
Сазы сусдурма, дилләндир!
Сөзү саз илә бәлләндир.—
Әлин ал ган илә бајраг едән инсанлара хатир,
Кечә,
Күндүздән өтрү чарпышан асланлара хатир!

СОЛМАЗ БАҢАР

2

Ачылды гөнчеји-бәхтим, баһарымы тапдым,
Көнүлсәвән күлүмү, күл'үзарымы тапдым,
Баһари-өмрдә әсди хәзан јели, солдум,
Хәзани-өмрдә солмаз баһарымы тапдым.
Тәләш-едиб, гөфәси сындырыб, ганад ачдым,
Ганадланыб о көзәл ләләзарымы тапдым.
Көнүл чирағы гәсавәт⁴ јелијлә сөнмүшдү,
Ишыгланыб-чирағым, чүн, шәрарымы тапдым.
Сәни көрүб, севиниб ганда чырпынан үрәјим,
Һәзин-Һәзин дилә кәлди ки: «Јарымы тапдым!»
Шәрәби-мәһ-едәрләр шүүру јандырса,

¹ Әршә — каманчанын јаы, каманы

² Гәмбад — шиш.

³ Тәриг — јол, мәсләк, мәрам.

⁴ Гәсавәт — гаранлыг, зүлмәт.

Гәрибәләр¹ мән үчүн гәмкүсар олмадылар,
Үмидә далдаланыб, гәмкүсарымы тапдым.
Көнүл гәрарыны позмушду интизар гәми,
Гәмим түкәнди, көнүл интизарымы тапдым.
Доланма сәһнеји-һәсрәтдә бигәрар, Сәһәр!
Ачылды гөнчеји-бәхтим, гәрарымы тапдым!

3

Усандын сән ахырда зәһәрләнмиш булаглардан
Ганадларын учар-учмаз көчүрсән гарлы дағлардан.
Өзүн јолда, көзүн далда, кечирсән ганлы бағлардан
Тиканлыглар дијарында олан көнүл јара бүлбүл!
Ешитмишдим көчүр дурна, кедирсән сән
һара бүлбүл!
Кедирсән кет, дала бахма, габаглардан сәсин кәлсин.
Буланма гөнчә ганындан булаглардан сәсин кәлсин.
Гәфәсдән чан гуртар, сусма! Узаглардан сәсин кәлсә!
Сазын нискилли сызлатма, үзүн дөндәр бура,
бүлбүл!
Амандыр гојма јурдун тәк сәни гүрбәт јора,
бүлбүл!
Кет, орда сал һарај, сәслән, нә од дүшдү бура, сөјлә!
«Асылды әлли мин бүлбүл будаглардан дара», сөјлә!
«Күнәш дә зүлмүндән сөндү—үзү олду гара» сөјлә!
Дөнән: «Кәлди елим, јурдум бу зүлмәтдән
зара», бүлбүл!
Учалмыш наләни саздан долансал дағлара,
бүлбүл!

4

Далғалы көлләринә анд ичирәм,
Дамғалы әлләринә анд ичирәм.
Гојмарыг бағлы гала голларымыз,
Гуруја күл-бутамыз, холларымыз,
Јетә дустан дибинә јолларымыз,
Бағланан голларына анд ичирәм,
Кәсилән јолларына анд ичирәм.

Гојмарыг ал күнәшин рәнки сола,
Горхуруг јурдумуза көлкә сала,
Чән тута арзу јолун, көз гарала,
Агаран телләринә анд ичирәм,
Чән тутан белләринә анд ичирәм.

¹ Гәрибәләр — бурада; јахынлар.

Гојмарыг гэм дэнизи далғалана,
Кәтирә түлкү фели хәлги чана,
Одумуз өзкә очағында јана
Саралан күлләринә анд ичирәм,
Сары бүлбүлләринә анд ичирәм.

Јазарыг гоч Нәбинин шанлы сөзүн,
Чаларыг сазда елин чанлы сөзүн,
Дујарыг Хан Аразын ганлы сөзүн,
Саралы, селләринә анд ичирәм,
Јаралы әлләринә анд ичирәм.

5

Кенә дүнја кими бағрым даралыб,
Гулағым сәсдә көзүм јолда галыб,
Сызлајыр саз кими гәмдән үрәким,
Һансы ашиг ону һәсрәтлә чалыб?

Ким ачыб гэм гапысын варлығыма?
Нијә истәк гапысы бағлы галыб?
Кенә һәсрәт, кенә ахшам, кенә гәм,
Кенә дујғу күлү көкдән саралыб.

Нә диләк базлығыдыр чылғыр үрәк?
Мән үчүн әрсеји-дүнја даралыб.
Јорма јар-јар дејәрәк јар үрәкин
О да өз истәкинә фикрә далыб.

Сәһәр олсам да јалан варлығыма
Гара бајраг кечәләр көлжә салыб.

6

Кенә нискил ләчәкин салды хәзан,
Ачмамыш гөнчәләри чалды хәзан,
Мәни дә чајнағына алды хәзан,
Јашыл еһсаслы чәмән сахла мәнә.

Јалана дүзлүк оху етсә әсәр,
Күл битиб, гөнчә күлүб, ачса сәһәр.
Бирдә көркәмли үрәк көрсән әкәр
О үрәкләрдә Вәтән сахла мәнә.

Сөзләрин синәләрә көз галадар,
Дујғуну тәшкүлү көздән чаладар,
Онда ки, сөз Күнәши чалхаладар,
Сөздә улдуз кими дән сахла мәнә.

Дајағ үнванлы дағ аварәсијәм,
Гара күнләрдә ағ аварәсијәм,
Бир күлүшлү додағ аварәсијәм
Гәмләрә гаршы күлән сахла мәнә.

Демирәм хошлуға јад ет, јада сал.
Гәм өнүндә адымы фәрјада сал,
Мәни дә гәм бөлүшүндә ада сал,
Бир үрәк пәјлы миһән сахла мәнә.

Бир дајан, зирвәјә диз гој, кәлирәм,
Санма ки, хәстәјәм, из гој, кәлирәм,
Бир чанаг сөздә дәниз гој, кәлирәм,
Бир дејүш мејданы чән гој, кәлирәм.

Учалыгларда изин вар дејәрәк,
Чыхарам дағлара јар-јар дејәрәк,
Кәләрәм гүрбәт өјүн дар дејәрәк
Вәтән үнванлы кәфән сахла мәнә.

7

Елимин күлләри солмајан кими,
Дәрјалар үскүјә долмајан кими,
Тутулуб үрәјим олмајан кими,
Учмагдыр диләким ганат вер мәнә.

Гәм тозун апармыр көзүмүн сели,
Сусдуруб дилими нәнәлик фели,
Дәрдимиз сызлајыр сазымын тели,
Дилимдән түкәнмәз һәјат вер мәнә.

Чал сазы, сәсиндә сөзүмү дејим,
Ган рәнкин көстәрмәз донуму кејим.
Вардыр чарпышмаға һәләлик һејим,
Кедирәм чәнли јол, Гырат вер мәнә.

Чанымла варлығым, чаным дидишир,
Ох галыб сүмүкдә, јара битишир,

Һәјатым бош-боша баша јетишир,
Бу сон күнләримдә сәбат вер мәнә.

Голума гардашдан дајаг истәрәм,
Дилимә елимдән сајаг истәрәм,
Дәнизләр тутумлу чанаг истәрәм
Дәрими јазмаға дават вер мәнә.

КЕЧӘЛӘР

8

Өзүмү алдадырам јох мәнә чарә кечәләр.
Чикридир чан-чикәримдән мәни гарә кечәләр.
Мән чалышдым кәдәрин далғаларыјнан кечинәм.
Кәлмәди ган галағы гәмлә гәрарә кечәләр.
Нә сәһәр вар, нә дә дан улдузу истир көрүнә
Көзләрим бағлы галыр ганлы гүбарә кечәләр.
Туталым кәлди сәһәр, хејри нәдир күллүкүмә?
Елә ки, гәм јели чарпыр бу дијарә кечәләр.
Јуху тәк сал јадына ел-обамын шанлы дилин,
Чәкәләр кәр дилимиздән бизи дарә кечәләр.
Дил дејил, санки үрәк дөјкүсүдүр кәнч елимин
Бу ки фәрјадә кәлир мәнлә дүбарә кечәләр.
Дуруб ел әл-әлә версә, јарылар гәм синәси
Боғулар гәм дәнизиндән үзү гарә кечәләр.
Тәк галыб зүлмүн әлиндә, бағырыб сусма, Сәһәр!
Чәкиләр чәһд еләсәк ајры мәдарә кечәләр.

ҺӘСРӘТ

9

Бир түркү дилимдә,
Бир севинч бахышымда,
Бир күлүш додағымда
өлүшкәди.
Алгыша узалмыш голларым
һәсрәтлә гол-бојун олду.
Ким голарыб улдузлары?

10

Бу кәләкдән ки, фәләк хәлгә гуруб
Ешг бојнун кенә һәсрәтлә буруб,
Көрүрәм даг кими гарышымда дуруб
Мәни мәнән ајыран ајрылыгы,
Ришәмә тишә вуран ајрылыгы.

Јар кедиркән јарылыр јарлығымыз,
Башланыр һичридә бимарлығымыз,
Бизә дар душтаг олуб варлығымыз.

Бурдакы ешг даныр ајрылыгы,
Ел нәдән гиблә саныр ајрылыгы?
Јары јардан ајыранлар шән олур,
Бизә бизсизликимиз дүшмән олур,
Көз јашым дәрјалара дамән олур,
Сал олуб каш ки, јувам ајрылыгы,
Дүшмәнә гаршы говам ајрылыгы.
Гојалар гүввәт алам голлардан,
Ајырам ајрылыгы јоллардан,
Јаза јардым терәдим холлардан,
Гырам әрканы јалан ајрылыгы,
Јурдума көлкә салан ајрылыгы.

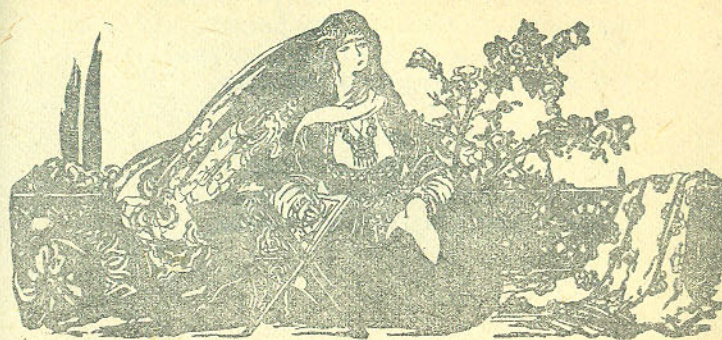
11

Һәсрәт јаш олуб көзләрә долмахдады, дај кәл,
Көз јашлары ахмагда, сел олмахдады, дај кәл!
Нә ан кәдери дүнјаны гәфәс тәк бүрүјүбдүр,
Дүнја кими бағрым да даралмахдады, дај кәл!
Һичриндә кечән ләһзәләри јанғылы сөз тәк
Гәм пончәси, аһ зәһмәси чалмахдады, дај кәл!
Сонсизлијә дөзмәк нә сајаг мүмкүн олармы?
Дөздүм, дөзүмүм чанымы алмахдады, дај кәл!
Кәл, гој Күнәшин бајдасы дүнјаја чалансын,
Бағрымда гаранлыг изи галмахдады, дај кәл!
Сал дағлара һај, кејдә булудлар дилә кәлсин,
Јарпаг кими варлыг боју солмахдады, дај кәл!
Јатмаз, јолуну көзләрим улдуз кими көзләр
Көзләр көкү һәсрәтлә саралмахдады, дај кәл!
Һәр күн Сәһәр аддымларыјын маһнысын изләр
Ачмыш Сәһәрин бағры гаралмахдады, дај кәл!

Ләһзәләр боғанаг
 Мавиләр тутгун
 Ләһзәләр узаныб
 Илләшир мәнә.
 Мавиләр гаралыр,
 дан узаглашыр,
 Дамчылар көзүмдә
 селләшир мәнә.
 «Кәлсәм сәһәр башы кәләрәм» — дедин
 Ахшам долухсунуб
 Амма кәлмәдин.

АҖ КИЧИЛИР

Узаг елләр
 јахын көйдә
 Мейрибан аҗ јагысынын далысынча долананда,
 Балабан чалынан илләр.
 Ағзымдакы саггыз севинч,
 Чибимдеки беш гыранлыг әмнијјәтим.
 Јары кечә
 үстүмү басдыран әлләр
 Сигар ијилә гарышан атифәјди.
 Нә ағзымда саггызым вар.
 Нә чибимдә әмнијјәтим,
 Нә мәнәббәт ијли јорған.
 Чај ичиндә
 ган ичилир
 миндар гушлар димдикиндә.
 Гаш-габаглы
 узаг көйдә
 Аҗ кичилир,
 бајгуш увултусу кәлир. . .

ФАТМА ХАНЫМ ӘЗИЗЧАН

Тәбриздә јашајыр. Ше'рләрини бәдаһәтән сөјләјир,
 өзү јазмыр. Дәври матбуатда чап олунур. Садә ана ди-
 лимиздә, халг ше'ри үслубунда јазылан бу ше'рләри
 бизә гәзетләрдән топлајыб көндәрирләр.

Әсәрләри иртичаја гаршы, милли истиглалијјәт,
 азадлыг, доғма ана дилиндә јаза билмәк, гәзет-журнал,
 бәдиш китаб, дәрслик чап етдириб охуја билмәк, ана ди-
 линдә данышмаг вә тәһсил ала билмәк тәләби, арзула-
 ры илә јаранмышдыр.

Нәғмә олам дүшәм ширин дилләрә,
 Көнлүм гушу уча гызылкүлләрә,
 Әлим чата ајры дүшән елләрә,
 Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

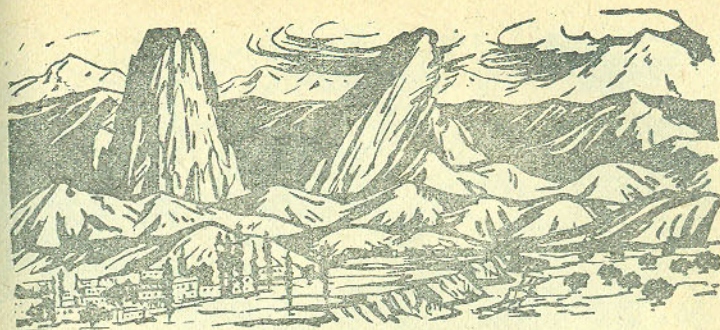
Бир күл олам будаглара әкиләм,
 Сәлиб кими ағачлара чәкиләм,
 Чичәк олуб јоллар үстә төкүләм,
 Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Бүлбүл олжум кирдим күлүн колуна,
Көзүм тикдим азадлыгын јолуна,
Гурбан олсам елләрин дүз говлуна,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Кедәрәм галаја, кедәрәм шүшә,
Ел-оба дөврәмдә әјләнә-дүшә,
Бајрам ола, нонә-бала керүшә,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Һаггында мә'лумат
олмајан шаирләрдән
нүмунәләр

Бачыи Лејла өлөн заман онун шө'нинде анаи дедији

ГӨЗӨЛЛӨР¹

Олубду сөрвү гөдим еј күлүм каман сәнсиз,
Мисали-лалә әчәб бағрым олду ган сәнсиз.

Шикәстә көңлүм ачылмаз вә нә үзүм күлмәз,
Көзүмдә төрөвү тар олду бу чаһан сәнсиз.

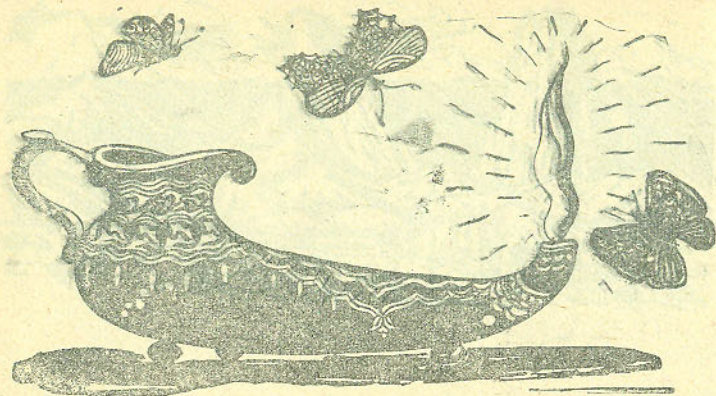
Дүшәндә бөррү бијабанә мән дә Мәчнун тәк,
Дејиллә Лејлиси өлүб ејләјир фәган сәнсиз.

Әкәрчи кәлмәјәсән чан верән зәманимдә,
Көрүнмәсән көзүмә, чыхмаз ондан чан сәнсиз.

Кечә сәбаһә кими јатмарам јухум кәлмәз,
Кечирдирәм күнүмү, еј күлүм, јаман сәнсиз.

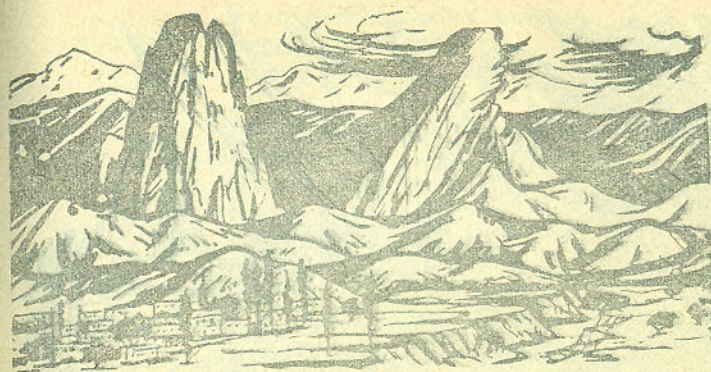
Дејиллә горхулудур бу сәфәр кедән кәлмәз
Көзүм јолунда галыб ағларам ниһан сәнсиз.

¹ Мүәллифин ады вә төхәллүсү мүәјјән едилмәди.

ЛЕЙЛА

Көрсәјди мәним севдијими бир кечә Мәчнун,
 Лейла үчүн олмаз иди әһвалы дидәркун.
 Дил бағлајалы силсилеји-зүлфүнә жарын,
 Диванәлијим дәмбәдәм олмагдадыр әфзун.
 Ол зүлфү-пәришан көрәнин әгли галармы,
 Јәғмајә верәр әгли дәхи олса Филатун,
 Лейла гулува башун үчүн рәһм ет, әфәнди́м!

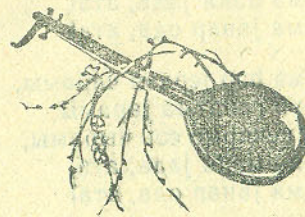

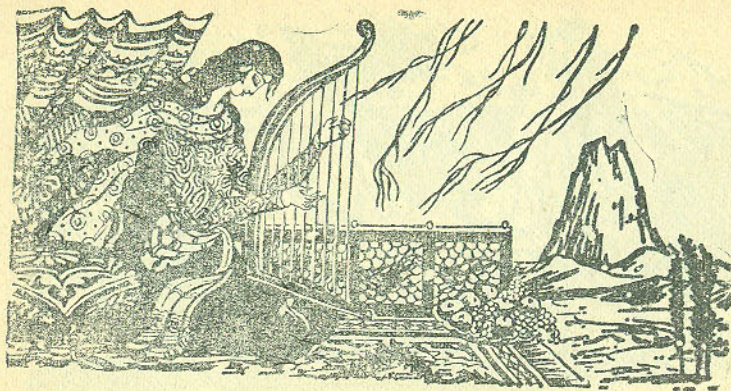
ЛЕЙЛИ

Еј шану шөһрәтим, сүсү зијнәтим,
 Өмрүн дағларыны гар алар бир күн.
 О күлкөз јанағын, гајмағ додағын
 Дүшүб зимистана саралар бир күн.

Иланлар јурдуида көзән бир маја,
 Шүбһә јох өмрүнү верәчәк заја,
 Әдавәт јолунда чалышан маја
 Ананы баладан аралар бир күн.

Гызым, кенә јатыб Лейлинин бахты,
 Јорулуб игбалы, чөнүбдү тахты,
 Бу јазыг ананын гочалан вахты
 Јасында кејинәр гаралар бир күн.

НАЗЛЫ

Ялваррам гоһум-гардаша,
Бах көзүмдән ахан јаша,
Бахтымы дөндөрмө даша,
Вермө мәни јада, ата,
Салма јанар ода, ата!

Үзүмдө һалга бирчәкдир,
Нишанлым ондан көјчәкдир,
Кәл аз мәнә чәза чәкдир,
Вермө мәни јада ата,
Салма јанар ода ата.

Бах үзүмдө бурма телә,
Салма мәни чөлдән-чөлә,
Нечә кедим гүрбәт елә?
Вермө мәни јада, ата!
Салма јанар ода, ата!

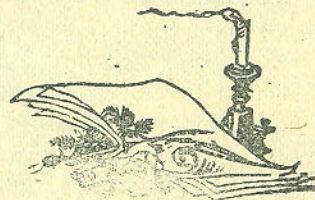
Кәсмә һәр јердән чарамы,
Вуруб ганатма јарамы,
Кәл кечирмә сән чырамы,
Вермө мәни јада, ата,
Салма јанар ода, ата!

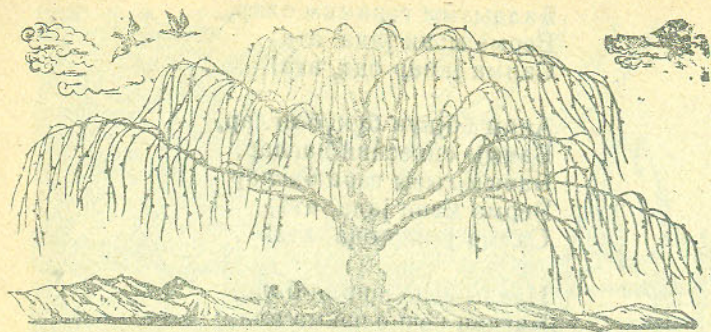
Јанағым саралыб солар,
Гајнанаң сачымы јолар,

Балдызым гәнимим олар,
Вермө мәни јада, ата,
Салма јанар ода, ата!

Анаң бојнун бүкүб ағлар,
Бачым синәсини дағлар,
Бачым гызы гара бағлар
Вермө мәни јада, ата,
Салма јанар ода, ата!

Назлы сәнә ширин бала,
Һағдан кечиб чәкмә ала,
Алланыб дөвләтә, мала,
Вермө мәни јада, ата,
Салма јанар ода, ата!

САБУНЧУ ГЫЗЫ

Бу шаирә һаггында да әлимиздә һеч бир мә'лумат юхдур. Талһыз онун Загатаһа гәзасындакы Сабунчи кәндикдән олдугуну ше'ринә верилән кичик бир изаһатдан өрәнирик. Һатта адыны белә билмирик, чүнки, дини маһијәтли мәнзүмәләр јазан бу шаирә өз адыны белә сөјләмәмиш, ше'рдә тәхәллүс, әгәзинә «Сабунчу гызы» адыны ишләтмишдир. Ше'р дилиндәки бә'зи хусусијәтләр дилчи алимләр үчүн дә мараг доғура билән гәдим әһәмәтләргә маликдир.

Һәг һәсиб ејләсин кенә варалум,
Баб салам гапысындан кирәлим,
Һәнәп, мәнән дирәкләрин көрәлим,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Кушәсиндә һәчәрүләсвәд дашы,
Анда варанларын сағ олсун башы,
Једдиләрлә гырхлар олсун јолдашы
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Аллаһын евиди, үчдүр дирәји,
Аны көрәнләрин ојнар үрәји,

Ол Маһәммәд Мустафанын дурағы,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Кә'бәнин дашларын һеч кимсә јонмаз,
Аны көрән көзләр әсла усанмаз,
Учар гушлар, евин үстүнә гонмаз,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Тышһи сијаһ өртдү, ичи гырмызы,
Көрәни шад олур көнлү, һәм көзү,
Сафһа мүшк илә әнбәрди тозу
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Кә'бәнин һәрәми уфачыг дашлы,
Көрән һачыларын көзләри јашлы,
Онда олан гуллар дөвләтли, башлы,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Бејтуллаһын өртүсүнүн гарасы,
Оналмады шол јүрәким јарасы,
Сәфа илән шол Мәрбәнин арасы,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Көрмәк истәр сәни бај илә һәгир,
Кә'бәнин өнүндә вардыр бир чухур,
Дөрд јанында имамлар азан охур,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Көл, варалум, јолларыны булалум,
Ағлар икән шад олубан күләлүм,
Јашыл даш үстүндә намаз гылалум,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Кәмәрләри јүксәк-јүксәк јашылы,
Һачылар кәлүрләр чикли-чикли,
Дөрд јүз дирәк, отуз доғгуз гапылы,
Арзум сәндәдир, гара донлу Бејтулла.

Кә'бәнин дағларын гара думаны,
Кетмәди көнлүмүч она күманы,
Бир дәһи сығасам рүкнү-иманы,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Орта јерин дөрд бир јаныды һәрәм,
Һәг һәсиб ејләсин варубан көрәм,

Аятун ешијинә жүзләрим сүрәм,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Чөрә, јан дүпүдүз, гәндилләр јанар,
Көјдән јашыл донлу мәләкләр јенәр,
Һачылар өнүндә чәрх кими дөнәр
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Гара дону бүрүмүшләр бојунча,
Көрмәдим мән Бејтуллаһы дојунча.
Дәлил өнүндә әлвүда дејинчә
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Гара дону дәлүб-дәлүб дәлүбләр,
Мәрмәрләри күмүш кими јалублар.
Фүрсәт әлдә икән тамам варуб көр,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Аби-Зәмзәм Бејтуллаһдан ашағы,
Јалла вар белиндә сарма гуршағы.
Гапусу күмүшдүр, алтун ешији
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Јүксәкдир көрүнмәз Кә'бәнин үстү,
Јапмышды пејғәмбәр-танрынын досту.
Чүмлә мә'минләрин көрмәкдир гәсди
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Гарадыр Кә'бәнин өртүсү, дону,
Чүмлә мә'минләрин гибләси, јөнү.
Ону көрәнләрин пак олур тәни,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Чөрә-јаны меһраб сыра, сырадыр,
Көр ки, гадир мөвлам нәләр јарадыр?
Аби-Зәмзәм күндоғандан јанадыр.
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Аби-Зәмзәм Кә'бә өнүндә гују,
Ич дә чанын шәфа булсун јат-ују,
Һәр јары душунда көрүбән јүрү,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Әмир-һәчч көтүрәр алтун әләми,
Јарәббим, сән көстәр баби-сәлами!

Кәрәмнән Каһидин чәкмиш гәләми,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Әзм едиб һачылар ора кедирләр,
Дүнјада бу ризги, малы недирләр?
Саллана-саллана тәваф едирләр,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Гапысы дүшпәдүз мисали-чәннәт,
Јарын шәфаәт ејләјәр Мәһәммәд.
Онда өлүб галсам чаныма миннәт
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

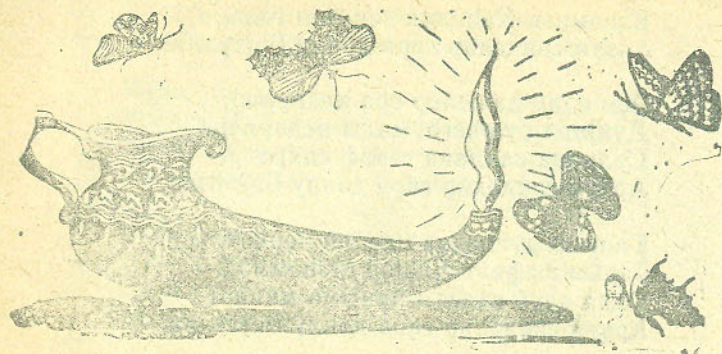
Вәсфин кәслә билмәз, сығмаз кәнарә,
Јапылмыш һәрәмдә једди минарә.
Кечә-күндүз аллаһ рәһмәт јығарә
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Варсам шол Гәбис дағына чыхсам,
Чөврүлә-чөврүлә дөрд јана бахсам.
Кә'бәнин күлләрин мән кенә гохсам,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Иштә кәлди һачыларын бајрамы,
Әрәфатда сүрәр шовгилә дәми.
Кә'бәнин өнүндә Ибраһим мәғамы,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

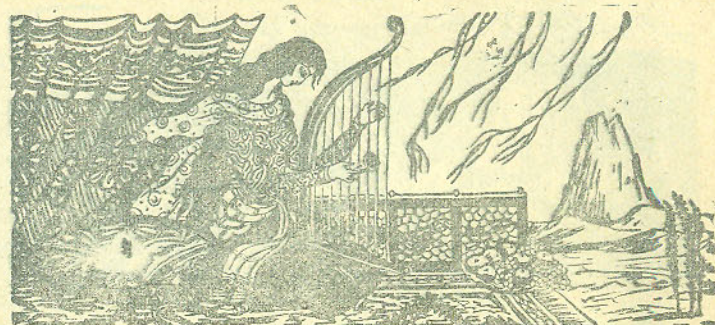
Вармаг көзәл, амма фәраг дөнүшү,
Ше'лә верәр гәндилләрин јанышы.
Һачлар тәваф едәр, дөнәр, долашы,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

Беләчә нәгл етмиш Сабунчу гызы,
Кә'беји-аллаһда көнлү, һәм көзү,
Анд варанларын ағарыр јүзү,
Арзум сәндәдир гара донлу Бејтулла.

САРАБӘЛИМ

Софаји-бадәни мејдән аларлар ахшамлар,
Күлүн күлабыны күлдән аларлар ахшамлар.
Күлә сафа кәтирәр бар вәсли зөвг илә
Долағ-долаға, әзизим, гојаллар ахшамлар.
Көтүр сәјаһәт елә һәр мөканы истәрсән,
Кәләр мөканына даим мараллар ахшамлар.
Јетир вүсәлә мөни, јалғузам, аман күнүдүр
Ки, јар көрдөһиннә гол саларлар ахшамлар.

СӘАДӘТ

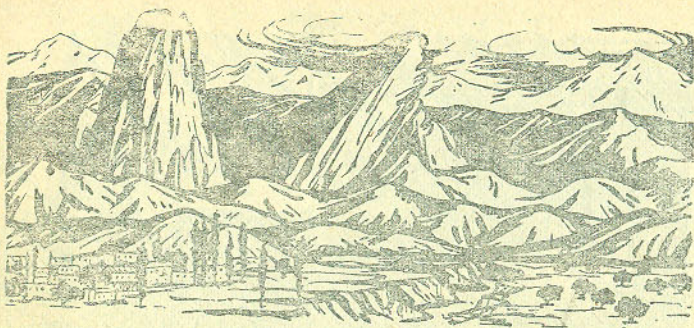
Кечә-күндүз ган ағларам,
Артыбдыр фәрағым мәним.
Башымы алыб кедәрәм,
Тутдугча ајағым мәним.

Фәләк салмыш мәни сәнкә,
Душмүшәм говғаја, чәнкә,
Кедирәм Гејсәр, Фирәнкә.
Кәлмәсүн сорағым мәним.

Сәнсән мәним падишаһым,
Дадә јетиш гибләһым,
Јох ондан гејри пәнаһым,
Һәр јердә дајағым мәним.

Сәадәт гүрбәтә кетсә,
Намәрдди вәтәнә кәлсә,
Дејиләнләр керчәк олса,
Сөнүбдүр чирағым мәним.

ТУТУ

Галх ајага, хумар көзлү новчаван,
Күллөр ачылыбды, баһар олубду.
Иллөр илэ һәсрәтини чәкирдим,
Јада салыб, узун јоллар кәлибди.

Дур тамаша ејлә ајна габага,
Сијаһ зүлфә, бүллур кими оухага,
Тазәвү тәр, күл чамала, јанага,
Гыл тамаша, габағында дурубду.

Бир мина кәрденли, кәсик теллиди,
Бир Јусиф чамаллы, инчә беллиди,
Бир тути ләһчәли, ширин диллиди,
Севдан ону бу сәһраја салыбды.

Мүрвәт ејлә, ојан, бир галх ајага,
Нәзәр ејлә дилә, дишә, додага,
Истәкли тәк отур габаг-габага,
Соруш һалын, чох чәфалар чәкибди,

Мән Тутијам, тути кими сөјләрәм,
Хејирхаһәм, хәбәрдарлыг ејләрәм,
Вер мүждәми, сәнә шадлыг диләрәм,
Шәһријарым, дур бах, мейман кәлибди.

«Гадын ләфзи» гадын анлајышы Шәрг әләминдә «Шәрг га-
дыны» мәчмүәсинин јаздығы кими, «бир од» олмушдур ки, она әл
вурмаг—барыта әл вурмаг кими хаталы һесаб едилмишдир.

Азәрбајҹанда исламын зүһурундан башламыш 1920-чи илдә
Совет һакимијјәти гурулана кими, јалмыз ичтимаи һәјәтдә дејил,
һәтта ездә, аиләдә белә гадынын ролу ади бир гул, бир кәлә ролун-
дан габага кетмирди. Гыз доғулмасы аилә үчүн бәдбәхтлиг һесаб
олунурду, чүнки «гыз јүкү—дуз јүкү иди», «гыз өзкә чырағы јан-
дырырды», «ун чувалына тәј олуб ездә галырды», гыз газан кә-
тирмир, газан итирди, «Сачы узун, ағлы кәдәк иди», Буна кәрә
дә Гызбәс, Бәсди, Гызјетәр, Гызтамам, Гызгајыт, Јетәр, Тамам,
Осандыг, Оғланкәрәк кими адлар гојмаг, чох гыз доғулан аиләләрдә
адәт шәклини алмышдыр. Аилә башчысы, ата өз әр өз гадынын,
өмүр јолдашы, һәјәт јолдашыны ады илә чағырмага утаныр, јал-
мыз башгаларынын јанында дејил, дар аилә чәрчивәсиндә белә ону
«ајә, ај адам» дејә сәсләјир, «ушағларын анасы, өвәрәт, күлфәт, өз
адамы өз с.» адландырырды. Гадына јалмыз өз фәрди дејил, мән-
лији белә унутдурулур, ата евиндә ихтијары атасында өз ја гар-
дашында, әр евинә кетдикдән сонра исә әринә чатырды. Онун «мән»
кәлмәсилә, доғулдуғу күндән әлағәси кәсилди, онун әвәзинә дү-
шүнүр, онун әвәзинә гәрарлашдырыр, рәјини сорушмадан нишанла-
јыр, әрә верирдиләр. 2-чи һөкмдарын—әрин евиндә өзүнү нечә
апармаг һаггында да онун үчүн ирәлигәдән—дүстурлар сечилиб
мүәјјәнләшдирилишиди: онун үчүн «Әр бир, аллаһ да бир» иди
(евдә бир нечә күнү варкән), «әр башынын саһиби» иди, «әр еви—
кор еви» иди, Ел јығылыб бир дама тәпмиш, ел дә јығылыб кора
апарачагды. Хусуси мүлкијјәтчилијин һөкмран олдуғу бу «әмјијәтдә
һәр бир шејин, малын саһиби олдуғу кими гадынын да «саһиби»
варды, она «филанкәсин гызы», «филанкәсин арвады» өз ја анасы
дејирдиләр. Бүтүн бу «әмјијәт нормаларыны гануниләшдирән, чох-
арвадлылыг, сифә, һичаб кими амансыз ганунларын мејдана кәлмә-
си өз мүһафизә олунмасында, дәрин көк салмасында әсас ролу
руһаниләр ојнајырды.

Шәмсәддин Сами бәјин «Ганусул-ә-ләм-ында «өвәрәт» сөзүнә белә
бир изаһат—тә'бир верилир; «Орәт»—әрәбчә бәдәни инсанын көрүн-

мәси вә көстәрилмәси ејб сајылан вә һарам олуб намазда өртүлмә-
си шәрт олан јерләридир». Демәк гадын да «орәт» иди, «Адәмнә
кәч габыргасындан јаранан бу «үзвү» өртмәк, кизләтмәк ләзым иди,
«Нагисүләл» олдугу, «зәифлији» үчүн өзүнү горуја, доландыра,
јашада билмәзди, јашадана, мүдафиәчијә еһтијажы варды. Бу аһла-
ғыша кәрә гадын һәмшишә бир идарә едәнә мөһтач иди, ата евиндә
ғыз икән—ата, әр евиндә—әр, әр вәфат етдикдән сонра исә, өзүндә
ват-гат кичик олан оғул ону идарә етмәли иди. Белә бир чүрүк фәл-
сәфәнин нәтижәсиндә исламын Азәрбајҗанә кәтирдиги һичаб бәласы,
он үч әсрдән зијадә бир мүддәтдә вәтән тимсалы кими севиб һөрмәт
етдигимиз гадынлығы—аналығы гула чевирмиш, «сәјјар һәбсхана-
ја»—чадраја мөһкум етмишди. Ғыза—гадына вә ишләри көрмәк,
намаз вә оруч адымы әр вә онун гоһумларына ағзы бағлы гул ки-
ми итаәт (буна кәрә да аналар әр евинә көчүрүлән ғызын чибинә
даш гојар вә дејәрди: «бу даш дилләнәндә—сән да диллән» өјрәди-
лир, башга һеч бир шәј тәлим олумјурду. Әксинә, елм вә маарифә
алан һәвәсини вадүрмәк үчүн гадына јазмаз јасаг едилир, о дүңјада
тутдугу гәләмин од олуб бармагларыны јандырачағы, хәтләрин ила-
на чеврилиб бәдәнинә долашачағы илә горхудулур, тәһдид еди-
лирди.

Бу «фәлсәфәнин» нәтижәсиндә јаранан ганун, ичтимаи тәрбијә-
нин хусусилә, ғыз-гадын тәрбијәсинин поетик ифадәсини Фүзули,
Лејли:нин анасынын дилшә чамландырмышдыр:

Көздән кәрәк оласан нәһан сән
Та демәк ола сәнә ки, чансан...
...Оғлан эчәб олмас олса ашиғ!
Ашиғлик иши ғыза нә лајиг?...
...Минбә'д кәл ејлә тәрки-мәктәб;
Бил әбчәдини һәмјин чадү әб.
Етмә гәләм илә мәшгдән јад,
Сузән туту нәш ејлә бүңјад.

Ајдындыр: чадра өрт, севмә, мәктәбә хетмә, әбчәддән башга
бир шәј өјрәнмә, гәләм тутма, ијнә көгүр вә халыш тик. Исламын,
орта әср фәлсәфәсинин, ичтимаи гурулушунун гадына вердиги «һү-
гү» бундан ибарәт иди.

Елә буна кәрәдир ки, гадын азадлығы саһәсиндә эн чох чалы-
ман әдиб Чәлил Мәммәдгулузадә 1924-чу илдә «Шәрг гадыны»
мәзмунәсинин бир малији мүнасибәтилә јаздығы «Көһнә дәрдин»
эдлм мәғаләсиндә дејирди: «...Шәрг гадыныны азад етмәк. Нәдән?
Шәриәтин кәмәндиндән, мүсәлманчылығын зәнчириңдән, һәрәмхана-
ларын зинданындан, гара чадишәбин вүлмәтиндән». Чәлил Мәм-
мәдгулузадә гадынын ичтимаи һәјәтдә өзүнә ләјәғәтли мөвгә тут-
биләчәјинә дәриндән инанмыш, она тәрбијә вермәји, ону ишығлы

дүңјаја чыхармағы тәләб етмишдир. Санки Н. Г. Чернышевскийни
«...Гадын тәбиәтән нә гәдәр садиг, күчлү, зәкалы олмушдур, ләкин
чәмијјәт бу зәкадан истифада етмир, ону рәдд едир, ону сыхышды-
рыр, ону боғур, һалбуки, бу зәка рәдд едилмәсәјди, эзилмәсәјди,
фәалијјәт көстәрдији, бәшәр тарихи она гат артыг сүр'әтлә илки-
шаф едәрди».

Азәрбајҗан зијалыларындан Рәшидбәј Әфәндијев јазырды ки,
вадынлары һејван кими, гул кими тәрбијә вә елмдән бибәһрә сах-
ламаз, кәләчәк нәсли да фәлакәтә сүрүкләјәр: «...тәһрүбә илә исбатә
јетишмишдир ки, һәр бир милләтин вә һәр бир тајфанын сәадәти
вә хошбәхтлији арвадларын дәрәҗеји-елмијјәсиндән асылыдыр».

Гејд етмәк ләзым ки, классик поезијада гадын мәсәләси
һәмшишә мүтәрәғги мәһһәдән һәлл олунмуш, гадын азадлығы, онун
тәлим-тәрбијәдәки ролу дүзкүн гүмәтләндирилмиш, әдәби әсәрлә-
рин чоху мәһз гадын проблемна һәср едилмишдир. Гадын зәкасы-
нын гүдрәтинә дәриндән инанан вә бу зәканы сәһнәдә чамландыран
М. Ф. Ахундовун јаратдығы гадын сурәтләриңдән бәһс едәркән,
Чәлил Мәммәдгулузадә јазырды: «Гара пәрдә дилиндән дүңјанын
ишығына бунлары чыхарыб көстәрмәклә—Мирзә Фәтәли буну ки-
тилләрә демәк истәјир: Бах, бу гочаг вә көзәл гадынлар—инди авам
вә надан бир инсандырлар. Көрүрәм ки, инди сиз бунлара дәрә
вә тәрбијә вермәкдән еһтијат едирсиниз. Чүнки билирсиниз ки, бу
зәкалы вә гејрәтли гадынлар кәләчәкдәки ингилабын сајәсиндә ал-
мыш олдуглары тәрбијә вә елмин тә'сири алтында өз азадлығыларын
әлдә едиб вә ондан сонра дәхи сизин аилә ичәрисиндә ағалығыныза
вә сәфаһәтиниңиз имкан галлајачагыдыр, зира ки, дәхи инсанлығы һү-
гүгүндән акаһ олан бу гадынлар, шәриәтин чомағыны дәхи сиз
кишиләрин элиндән алуб һәмшишәлик туллајачағлар». Марағлыдыр
ки, елә о вахтлар Азәрбајҗанда бүтүн ислами аһлајышларын әксинә
олаара садә халг арасында кәндләрдә ана—ағбирчәк сајыламыш-
дыр, онун мәсләһәтини динләмиш, о ичәри кирәндә ајағына дур-
мушлар, ана, «ган гајтаран» олмушдур.

«Асланын еркәји, дишиси олмас» кими мәсәлләр јарадан Азәр-
бајҗан халғынын мүдрик бабалары, гадына—анаја бөјүк һөрмәт
доғуран аталар сөзләри, мәсәлләр, бајаты вә ағылар јаратмышлар.
Бајатыларын бир чоху гадын әсәрәтини, һүгүгүсузлуғуну, гадын
дәрдини тәрәннүм едән, гадын бәдбәхтлијинә илгәјән көмүлләрин
кидасы, эһинидир. Ана мәһәббәтинин һимни кими сәсләкән бу ба-
јаты, халғымызын бу бөјүк дүјғүја бәсләдиги һөрмәтин, еһтирамын
нәтижәсидир:

Араз дашанда мәләр,
Күр говушанда мәләр

Аналар баласындан
Айры дүшәндә мэләр.

Бу сөzlәр, ким билир, бәлкә дә көзү баха-баха өвләды гул әди-
либ сатылан, јахүд јад өлкәләрә бир парча чәрәк үчүн кедән бир
ананын нәләлери, фәрјадларыдыр.

Аналар анар ағлар,
Күнүнү санар ағлар,
Дөнәр көј көјерчинә
Јоллара гонар ағлар.

Бәлкә дә бу иңилтилә илләр узуну һәсрәтли бир интизарла
јоллара бахмагдан көзләринә гара су енән, «гара сачыны ағ һөрән»
бир ананын оғул һәсрәтилә чырпынан синәсиндән голмушдур.
Ана ады илә башилајан, ана ады илә дә битән, ана-вәтән мәһәббә-
тилә долү бәјәтиларымыз вардыр ки, бунлардан халгымызын узун
әсрләрдән бәри мә'руз галдығы әзаблар, изтираблар, истисмар вә
кешмәкешләр, јаделли ишғалчылара гаршы гәзәб вә нифрәт һисси
чох бариз шәкилдә өз әксини тапмышдыр.

Гадынларымызын вәзијәтилә јахындан таныш олан вә гадын
мәсәләсинә бир сыра дәјәрли әсәрләр һәср едән Јусиф Вәзир Чә-
мәнзәминли, вахтилә ичтимаи һәјәтдә һеч бир һүсугу олмаса белә,
мунум һәјәт һадисә вә проблемләринә нуфуз етмәк гүдрәтинә ма-
лик олан гадын әкасындан бәһс етдикдән сонра јазыр: «Шифаһи
әдәбијјатымызын әксәр һиссәси бүтүн ләтафәт вә зәрәфәтилә бә-
рабәр гадын фикринин мәһсулудур».

Халг әдәбијјатымызда, дилимиздә елә аталар сөzlәри, мәсәл-
ләр вә ганадлы сөzlәр, идиоматик ифадәләр ишләнир ки, бунлар
үзви сурәтдә ана ады илә бағлыдыр. Мәкәр чох јахшы иш көрмүш,
гәһрәманлығлар, ихтиралар етмиш бир икид вә ја алим, јахүд да
өз сәнәтинин устады олан көзәл бир сәнәткар һаггында данышанда
«Анасынын сүдү һалал олсун» дејилмиш? Бундан көзәл, бундан
јүксәк ејмәт тәсәввур етмәк дә мүмкүн дејил. Әксинә, керидә га-
лан, халг гаршысында үзү гара чыхан, аиләнин башыны ашағы
едән адам һаггында «Анасынын сүдү һарам олсун» дејилмәкдән
бөјүк тәһгирәмиз вә нифрәт долү бир ифадә тапмаг чәтиндир.

Ана тәрбијәсинә јүксәк ејмәт верән мудрик баба вә нәнәләр
мәһз «Анасына бах, ғызыны ал», јахүд «Лалын дилин анасы биләр»,
ја да «Аналы ғызын өзү бөјүјәр, анасыз ғызын сөзү» кими јүзләрлә
сәрраст ифадәләр сөјләмишләр.

Азәрбајҗанлы гадын-ананын гәһрәман, чәнкавәр сурәти дә халг
әдәбијјаты иңиләриндә өз ифадәсини тапа билмишдир. Нағыл вә
дастанларда өз оғлини јола садан аналар, «Кет, дүшмән габағын-
дан гачма, сүдүм сәнә һалал олсун» демиш, оғланларыны мәрд ол-

мага сәсләмишләр. Короғлу һаггында а, «Дүшмәнни аласыны аґ-
латды» дејәркән камил бир гәһрәман сурәти нәзәрдә чанланмышдыр.

Халгымызын ән гәдим әдәби абидәләриндән бири олан «Дәдә
Горғуд дастанлары»на нәзәр јетирсәк бу ана сурәтини дедик ајдын
көрәрик. Бурадакы ана, оғлунун јараландығыны вә бу јараја јал-
ныз ана сүдилә дағ чичәји лазым олдуғуну билдикдә, атыны минәб
дағлара чалыр, ахтарыб лазым олан чичәји тапыр; өвләд мәһәббәтилә
дөшүгү елә сыхыр ки, илләрдән бәри гурумун дөшүндән гәлмә
гарышымы сүд чыхыр вә бу сүдлә дағ чичәјиндән дүзәлтдији мәләм-
лә дүшмәндән јара алмыш гәһрәман оғлуна шәфа верир.

Өз мәһәбәтини һәзин лајлај тәрәнәләринә чевирән ананын нә-
мәләриндән ширин вә унутулмас мусиги јохдур. Кечәләр сүбһә кими
јухусуна һарам гатыб бала бешији башында лајлај дејәркән, мәһз
ананын дүздүју бу сәтирләр нәчә дә иңчә бир гәлбин сәсләридир:

Лајлај, бешијим, лајлај!
Евим-ешијим, лајлај,
Сән јат, ширин јуху тап
Чәким кешијин лај-лај
Лајлај дедим һәмшиш
Карван кедәр јемиш
Јастығында кул битсин,
Дөшәјиндә бәнвөшә.

Халг әдәбијјатымыздакы онларла кичик һәмлә көвүп—јанылт-
мачлар, тапмачалар, сәјмалар, ушағ диндирмәләр, ниниләр,
маһны вә ојунларын мәһз аналар тәрәфиндән дүзәлдијини сөјләмәк
үчүн сүбүта еһтијаж јохдур, бунлар ушағы әјләндирмәк, онун ди-
лини, зәһнини инкишаф етдирмәк, ушағы әһәтә едән әсрарәнкә
аләми она дәрк етдирмәк ишинә хидмәт едир.

Марағлы бурасыдыр ки, Азәрбајҗан сәјјаһларындај Зейна-
абдин Ширвани өз һиндистан сәфәрини тәсвир едәркән Бенгалә
шәһәрләриндән биринин һөкмдары олан һәлимә Ниса Бәјим адлы
бир гадынла мүсаһибәсини верир. Зейнаабдин Ширвани көстәрир
ки, мәчлис гуруб мүаширәләр, дини вә фәлсәфи мәсәләләр тәрафын-
да мүбәһисәләр дүзәлдән бу гадына нә үчүн пејғәмбәр вә имам-
лардај һеч биринин гадын олмамасы һаггында суал верилдикдә,
һәлимә Ниса Бәјим белә җаваб вермишдир:—Дүнјанын бөјүк шәх-
сләри пејғәмбәрләр, шаир вә философлар, үрәфа вә үләмалар гадын
олмамышлар, лакин онларын һамысынын гадын доғмуш, онлар һә-
мысы анадан доғулмуш вә јалныз ана тәрбијәсилә бөјүјүб камаг
чатмыш, јүксәк мә'рифәт, тәрбијә, али мәгам саһиби олмушлар».

Халгымыз гадын—ана илә бағлы көзәл шә'р иңчиләри дүзәл,
онларла гадын ашығ вә шаирләр јетирмишдир. Һәр шәјдән артығ

кага сә'ј етмиш, әсасән јазылы мәнбәләри, чүнк өз тәзкирәләри нәзәрә алмышыг. Јазымы гејд, изаһат өз чәтин сөзләр лугәтчәсини һәр сәһифәнин ајагына әләвә етмишик. Әлимиздә ана дилиндә әсәри аз галан шаирләримиздән нүмунәләри һәм фарс, һәм дә мәнзүм тәрчүмәси илә вермишик.

Ғадын ашыг өз шаирләрин әсәрләрини топларкән алим өз тәдҗигатчыларымыздан А. Бакыханов, Мир Мөһсүн Нәвзаб, Мәһмәдәга Мүмтәһидзәдә, Ф. Көчәрли, Ј. В. Чәмәнзәминла, Р. Әфәндијев, С. Мүмтаз, Ә. Мүзниб, Һ. Әлизадә, Г. Мәммәдли, М. Тәһмасиб, Ә. Ахундов, С. Пашајев, Н. Ғарајев, Әһмәд Чәфәрзәдә, Нәсирли өз башгаларынын әсәрләриндән, мәчмүәләриндән истифада етмиш, ерни заманда шәхсән бә'зи ријонлардан јыгдығымыз материаллардан истифада етмишик.

Әдәби фәалијәтә ингилабдан әввәл башламыш бир нечә ашыг-шаирин-Дилшад, Зејнәб, Пүстә, Күлүмсолтан, Пәрназ ады мүстәһна едиләрсә мәчмүәдә јалныз ингилаба гәдәр јазыб-јаратмыш ашыг өз шаирләрин әсәрләри бахил етилмишидир.

Һаггында һеч бир мә'луматымыз олмајан ғадын шаирләрин әсәрләри мәчмүәнин сонунда, әлифба сырасы илә ајрыча верилмишидир.

Јалныз бирчә бейти әлимизә кечән шаир өз ашыгын белә һаггында мә'лумат вермәјә чалышдыг.

Илк тәшәббүс олдугундан мәчмүәдә кедән гүсурлары бизә билдирән охучуларә ирәличәдән тәшәккүр едирик.

ӘЗИЗӘ ЧӘФӘРЗАДӘ

Филолокија емләри доктору, профессор.

ӘЛИФБА СЫРАСЫ ИЛӘ АДЛАР

А

Ани Фатма ханым
Ағабәјим аға Ағабачы
Ағчагыз
Ашыг Пәри
Ашыг Сәнәм
Асја Ахундзәдә
Ашыг Набат
Ашыг Савад

Б

Бәсти
Башханым

Г

Ғончабәјим
Ғыз јетәр

Д

Дилшад
Достуханым

Ә

Әсмәр

З

Зәһрә
Зејнәб Зәрбәли

К

Кәминә Фатма ханым

К

Күлшад
Күлкәз
Көвһәр

Куллар пәриса
Куландам
Кулүмсолтан

Л

Ләли Зибаяным
Лејли Мәшәди ханым
Лејли
Лејла

М

Мәһсәти ханым Кәһчәви
Маһи ханым
Маһ ханым
Маһтаб ханым
Миһна
Марал Нәбизадә
Мүһирә Таһа
Мәрзијә Үскуји

Н

Натәван Хуршидбану
Нимтач ханым
Набырлы Бадам
Назлы

П

Пәрназ
Пүстә Шикаргызы
Пәрвин ханым Еһтисами

Р

Рәзијә Кәһчәви
Рәнчур Шаһникар ханым

С

Саһиб Султан Дүнбүли
Сона Ахундзадә
Сона
Сәһәр Әрдәбәли

Сабуячу гыан
Сара бәјим
Сәадәт

Т

Туғра ханым
Таһирә Гүдрәтүл'еји
Тубу

Ү

Үлкәр

Ф

Фатма
Фатмаханым Әзизман

Һ

Һејран ханым
Һамајыл
Һәчәр

Х

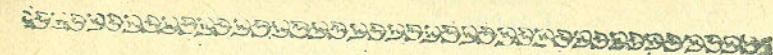
Хәдичә Султан
Ханбикә

Ч

Чәмали
Чәһансуз
Чејран Бајрамова

Ш

Шејда Гәмәрбәјим
Шәһвар

Ә. Чәфәрзәдә. Икинчи нәшрә өн сөз	3
Н. Рафибәјли. Ишыглы һәјат һәсрәтигдә	6
Мәһсәти ханым Көнчәви	18
Рәзијә Көнчәви	20
Күлшад	22
Саһиб Султан Дүңбүли	24
Фатма ханым Ани	25
Хәдичә Султан ханым	26
Маһи ханым	27
Күлкәз	28
Ағабәјим аға Ағабачы	30
Чәмәли	32
Күлләр Пәрисл	33
Һејран ханым	35
Ашыг Пәри	50
Таһирә Гүррәтүл'ејя	63
Зәһрә ханым	67
Гончәбәјим	69
Көһһәр јахуд «Көһһәр» адлы шаирәләр	72
Көһһәр аға	72
Көһһәрбәјим	73
Ширвани Көһһәр	73
Көһһәр ханым	77
Тугра ханым	78
Хуршид Бану Нәтәван	79
Фатма ханым Кәминә	89
Рәнчур Шаһникар ханым	109
Лә'ля Зибә ханым	114
Маһ ханым	116
Мөһтаб ханым	120
Фатма	121

Ханбикә	123
Ашыг Намајыл	125
Ашыг Бәсти	127
Нимтач ханым	135
Мәшәди ханым Лејли	137
Гәмәрбәјим Шејда	139
Пәрназ	141
Зәјнәб Зәрбәли гызы	145
Пүстә Шикар гызы	149
Чәһансуз	152
Күләндам	155
Башханым Шәфи гызы	157
Ашыг Савад Шәфи гызы	160
Күлкәз Магсуд гызы	162
Лејли Әзизбәј гызы	164
Ағчагыз	165
Үлкәр	168
Дилшад	172
Сона Ахундова	176
Асја Ахунзадә	177
Марал ханым Нәбизадә	179
Күлүмсолтан	181
Гызјетәр	183
Әсмәр	185
Мина	187
Ашыг Набат	192
Сона	197
Шәһрәбаны	199
Досту ханым	201
Пәрвин ханым Еһтисами	203
Набуры Бадам	206
Ашыг Сәнәм	212
Мүнирә Таһа Тәбризи	238
Мәрзијә ханым Ускуји	240
Көјчөк нәнә	242
Һәчәр	244
Чәјран Бајрамова	246
Шәһвар Ризвани	248
Сәһәр Әрдәбили	249
Фатма ханым Әзизчан	257

ҮЛГҮНДӘ МӘ'ЛУМАТ ОЛМАГАН ШАИРӘЛӘРДӘН НҮМҮНӘЛӘР

Анан дедији...	261
Лејла	262

Лејли	263
Назлы	264
Сабунчу гызы	266
Сарабајим	270
Сәадәт	271
Туту	272
Әзизә Чәфәрзаде. Сон сөз.	273
Әлифба сырасы илә адлар	281

Нәшријатны директору Ә. Әлијев.
Мәтбәәни директору Ш. Чәфәров.

Рәсәмә Марал Рәһманзаде.
Бәдди рәдактору Фәдлул Әрәндијев.
Техники рәдактору Наилә Шарифова.
Корректору Севинч Нүсәјнова.

ИБ № 3027

ЎҖЫЛМАҖА берилмиш 27. 06. 90. Чапа нмзәланымш
06. 06. 91. Кағыз форматы 84x108 1/32. Мәтбәә кағызы № 2.
Әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу. Шәр-җ ч/в 15.12. Учет
нәшр в. 12.38. Тиражы 40 000. Сифариш № 1078.

Җијәмәти 3 ман. 50 гәп.

Азәрбајҗан Республикасы Дәвләт Мәтбуәт Комитәси.
«Кәччлик» нәшријаты Бақы. Нүсү һачмисә күчәси, 4.
3 №-ли Бақы Кнәб мәтбәәси, Бақы, Әли Тағызгә
күчәси, 4.

Тенијетмәләр үчүн

ПОЭТЕССЫ АЗЕРБАЙДЖАНА
Стихи
(на азербайджанском языке)
Баку—Гянджлик—1991